

МЕТОДИЧЕСКО РЪКОВОДСТВО

**ЗА АДАПТИРАНЕ НА УЧЕБНОТО
СЪДЪРЖАНИЕ ЗА НАЧАЛНИЯ
ЕТАП ЗА УЧЕНИЦИ СЪС
СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ
ПОТРЕБНОСТИ, КОИТО СЕ
ОБУЧАВАТ ПО ИНДИВИДУАЛНИ
УЧЕБНИ ПРОГРАМИ В
УЧИЛИЦА В СИСТЕМАТА
НА УЧИЛИЩНОТО
ОБРАЗОВАНИЕ**

МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА

НАЦИОНАЛНА ПРОГРАМА

„Разработване на учебни помагала и на методически ръководства, оценяване и одобряване на проекти на учебни помагала за подпомагане на обучението, организирано в чужбина, на проекти на учебници и на проекти на учебни комплекти“

МОДУЛ

„Разработване на учебни помагала за обучението на ученици със специални образователни потребности и методически ръководства за адаптиране на учебното съдържание“

МЕТОДИЧЕСКО РЪКОВОДСТВО ЗА АДАПТИРАНЕ НА УЧЕБНОТО СЪДЪРЖАНИЕ ЗА НАЧАЛНИЯ ЕТАП ЗА УЧЕНИЦИ СЪС СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПОТРЕБНОСТИ, КОИТО СЕ ОБУЧАВАТ ПО ИНДИВИДУАЛНИ УЧЕБНИ ПРОГРАМИ В УЧИЛИЩА В СИСТЕМАТА НА УЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Разработено от авторски екип към Регионалния център за подкрепа
на процеса на приобщаващото образование – Пазарджик

АЗ БУКИ

Национално издателство за образование и наука

Методическо ръководство за адаптиране на учебното съдържание за началния етап за ученици със специални образователни потребности, които се обучават по индивидуални учебни програми в училища в системата на училищното образование

Разработено от авторски екип към Регионалния център за подкрепа на процеса на приобщаващото образование – Пазарджик

Авторски екип: д-р Гергана Колчакова, д-р Калоян Дамянов, Василка Лазарова-Ненова, Александър Попов; Паулина Стоилова, Спаска Ташкова-Мичева, Еделвайс Темелкова, Красимира Хаджиева, Стоилка Богданова, Динка Танчева, Бранимира Троянова, Иванка Телбизова, 2020 г.

Графичен дизайн: Цветан Николов, 2020 г.

Научен консултант: проф. д-р Катерина Караджова, 2020 г.

Национално издателство за образование и наука „Аз-буки“

1113 София, бул. „Цариградско шосе“ 125, бл. 5,

тел. 02/4250470; e-mail: azbuki@mon.bg; web: www.azbuki.bg; www.azbuki.eu

Графично оформление: Васил Бочев

Първо издание, 2020 г.

Размер: 210x280 мм; 98 страници

e-ISBN: 978-619-7065-57-2

ВЪВЕДЕНИЕ

„Как да преподавам на моя ученик със СОП, когато учебният материал е твърде сложен за възможностите, които той демонстрира?“ Това е реплика, която и днес може да бъде чута в редица училища на страната, въпреки че образователните институции разполагат с достатъчно натрупан опит (близо 20-годишен) в обучението на деца с различни нарушения и/или затруднения.

Подобни въпроси се поставят от професионално ангажирани учители, които се стремят да учат и подкрепят ефективно всички свои ученици. От една страна, те разбират и приемат философията на приобщаващото образование и това, че мястото на учениците със СОП е в общата класна стая. Но от друга, ясно осъзнават факта, че учителите се нуждаят от допълнителна информация и насоки за работа, за да бъдат максимално полезни в тази подкрепа.

Законът за предучилищното и училищното образование за първи път формулира нови норми и постави нови критерии, които променят мисията на образованието в България и определят нова социална роля за учителя. Целите на училището вече са свързани с приобщаване на всички деца в образователната система, с тяхното многообразие от способности, интереси, различен опит и уникални индивидуални характеристики. Очакванията на обществото за успеха на промяната са насочени основно към учителя и на него се пада голямата отговорност да оправдае тези очакванията, като осигури равен достъп до качествено образование на всяко дете.

Днес учителят е поставен да работи в различни, предизвикателни условия, които изискват обновяване, допълване и надграждане на професионалните компетентности. За всички участници в процеса на приобщаващото образование е ясно, че достъпът до качествено обучение не означава само съвместно физическо присъствие на деца с различни възможности в един общ клас, а преди всичко – достъп до учебни програми и учебно съдържание, съобразен с многообразието от потребности и интереси.

В чл. 106, т.2 от Наредбата за приобщаващо образование е формулирано, че достъпът до учебни програми и учебно съдържание се гарантира чрез: „...адаптиране на учебното съдържание, съобразно индивидуалните потребности на децата/учениците със СОП“. Учебните адаптации са основен елемент на подкрепящата образователна среда и ценен инструмент в ръцете на учителите в процеса на обучение. За да се чувстват подготвени и да прилагат адекватно този ресурс при организиране на подкрепата за учениците със СОП, учителите се нуждаят от допълнителна информация, свързана с това:

- Кой са основните образователни потребности на групите „специални ученици“, които е важно да бъдат отчитани от първия ден в училището?
- Какво включва процесът на адаптиране на учебното съдържание и защо е важно да се преподава диференцирано в приобщаващата класна стая?
- Кой са подходящите стратегии, методи и техники на работа с различните групи специални потребности и как да бъдат подбрани така, че да отговорят на различните стилове на учене?
- Как да се адаптира планът на урока, за да бъде възможно най-полезен за ученика със СОП и в същото време да се придържа към общата тема за часа по учебния предмет? Как да се адаптират целите и задачите, за да доведат до реални и видими резултати от ученето?
- Как да бъде разпределено учебното време за различните дейности, в които се включва и участва ученикът със СОП, в рамките на учебния час (задачи, упражнения, инструкции, самостоятелна работа, изпитвания, форми на работа, почивки и пр.), така че то да бъде ползотворно и ефективно за всички?
- Как да се отчита динамиката в развитието на ученика и как да се оценяват постиженията? Как да бъде намален стресът, за да бъде оценено детето със СОП правилно и точно (адаптиране на

отговорите и начините на изпитване)?

- Какви са видовете нива на подкрепа? В кой момент, как и от кого общообразователният учител и детето трябва да очакват и да получат подкрепа от ресурсен учител, психолог, логопед, др. специалист с педагогически функции, помощник на учителя, родител, личен асистент и пр. за изпълнение на поставените цели в плановете за подкрепа и за целите на работа в конкретния учебен час?
- Как да бъдат включени и използвани в урока интересите на ученика, които стоят в основата на постигането на по-високо ниво на успех в обучението на всички деца, в т.ч. и на децата със СОП?
- Какви алтернативни методи на подкрепа да бъдат използвани в учебния процес? Каква е ролята на ПТС и асистиращите технологии и кои са подходящите такива за различните специални потребности?
- Как да бъде адаптиран пространственият дизайн в класната стая, така че да се минимализират сензорните и емоционалните дразнители за детето, за да се чувства комфортно и подкрепено.

На тези и други въпроси, свързани с адаптиране на учебното съдържание за ученици със СОП, ще се опита да даде отговор екипът, разработил настоящото методическо ръководство. В него участват опитни практики, пряко ангажирани с допълнителната подкрепа за личностно развитие от област Пазарджик, консултирани от проф. Караджова – преподавател в СУ „Св. Климент Охридски“, участвала в подготовката на голяма част от днешните ресурсни учители.

Авторите са абсолютно наясно, че общообразователният учител не може и не бива да се възприема като експерт по въпросите, свързани с обучението на учениците с увреждания или нарушения. Основните познания в тази сфера обаче са задължителни и тяхното постоянно обогатяване и надграждане е ключово за постигане на повече увереност и професионални успехи. В противен случай учителите започват да се чувстват объркани, обезсърчени, неподготвени. Ако добавим и другите проблеми, с които се сблъскват ежедневно, като например липса на достатъчна подкрепа от ръководството, нарушен баланс в комуникацията с родителите, носене на отговорност за успеваемостта на учениците и пр., то всичко това демотивира педагозите и те негласно „абдикират“ от своите основни задължения, вкл. и към децата със СОП.

Организацията и провеждането на подкрепата за учениците със СОП в общообразователна среда са много добре формулирани и представени в образователните нормативни текстове, но това не е достатъчно. Необходими са и **методически насоки** за работа, които да улеснят усилията на педагозите.

Настоящото методическо ръководство за адаптиране на учебно съдържание е предназначено за **начални учители**, обучаващи ученици със СОП. **Началният етап на обучение** е изключително важен, тъй като в него се поставят основите на базови знания и умения, способстващи за развитието на детската личност като самостоятелно мислеща и социално отговорна. В този период, за първи път много видимо се установяват разликите в начина на възприемане и усвояване на учебния материал. В тази връзка, навременното приложение на адаптирани подходи на работа, съобразени с индивидуалните потребности и интереси, е задължителна необходимост за успеха и бъдещото развитие на децата. Практиката показва, че началните учители работят най-активно с учениците със СОП в сравнение с общообразователните учители, преподаващи в другите етапи и степени на обучение. Независимо от това те също заявяват потребност от допълнителни знания и практически насоки, за да провеждат качествена подкрепа на децата със СОП, която следва да бъде задоволена.

В ръководството е предложен **модел за адаптиран план на урок** с конкретни стъпки при адаптиране

на учебното съдържание и набор от информация, свързана с възможностите за индивидуализиране на преподаването и ученето. Предложените идеи в ръководството са интересни, ефективни и лесно приложими в ежедневноната практиката. На база на предложения модел учителите без затруднения могат да адаптират всяка тема и подтема от учебното съдържание, което до голяма степен ще оптимизира и структурира работата им в общата класна стая.

В края на методическото ръководство са описани целите и задачите на обучението на учениците със СОП по адаптираните учебни програми по всички учебни предмети, преподавани в началния етап на обучение. Представени са кратки методически насоки за работа по учебните дисциплини. За всеки учебен предмет е приложен примерен адаптиран план на урок от практиката и индивидуален работен лист към него с диференцирани задачи по темата. Планът на урока може да послужи за основа и насоки на учителите при планиране на работата с конкретните ученици.

В основата на ръководството е заложен интердисциплинарният модел на работа, който обединява усилията на екип от специалисти – компетентностният подход и предимствата на учене, чрез осъществяване на междупредметни връзки.

В заключение

Следва да се има предвид, че не може да има една обща методика за работа с учениците със СОП. Подходът към всяко дете зависи от неговите особености в развитието, индивидуално и дори моментно състояние и ниво на възможности. В тази връзка, не бива да се очаква, че настоящото методическо ръководство ще даде готови решения и „рецепти“ за всяко дете, но може да обогати знанията на учителите и да посочи пътя за преодоляването на редица трудности в работното ежедневие.

СЪДЪРЖАНИЕ

Тема първа: Основни образователни потребности на групите „специални ученици.“ *Кои са подходящите подходи и стратегии за работа в общата класна стая?* 8

- ◇ Нарушен слух
- ◇ Нарушено зрение
- ◇ Физически увреждания
- ◇ Интелектуални затруднения
- ◇ Специфични затруднения в ученето (дислексия)
- ◇ Езиково-говорни нарушения
- ◇ Генерализирани разстройства на развитието (аутизъм)
- ◇ Хиперактивност и дефицит на внимание (ХАДВ)

Тема втора: Диференциация, редуциране, модифициране, адаптация. *Какъв е смисълът на тези понятия и защо е важно да се преподава диференцирано в общата класна стая?*.....16

Тема трета: Адаптиране на учебното съдържание за ученика със СОП. *Какво включва?*.....20

- ◇ Адаптиране на стила на преподаване.
- ◇ Адаптиране на учебния план и учебните програми.
- ◇ Адаптиране на учебните цели и задачи.
- ◇ Адаптиране на методите и стратегиите на работа.
- ◇ Адаптиране на нивото на подкрепа за ученика.
- ◇ Адаптиране на време в рамките на учебния час.
- ◇ Адаптиране на методите на изпитване и оценяване.
- ◇ Адаптиране на пространството в класната стая.

Тема четвърта: Модел на адаптиран план на урок за ученик със СОП. *Кои са основните структурни акценти в плана?*.....34

- ◇ Тема на урока
- ◇ Цел
- ◇ Основно съдържание
- ◇ Методи на преподаване
- ◇ Времево разпределение на дейностите
- ◇ Групова дейност
- ◇ Социални умения

- ◇ Междупредметни връзки
- ◇ Дейност на ресурсния учител или друг специалист
- ◇ Помощни средства и технологии
- ◇ Речник на новите понятия
- ◇ Самостоятелна и домашна работа

Тема пета: Общи методически насоки за обучението на ученици със СОП в начален етап на обучение. *Кои са основните цели, задачи и методи на учене?*.....38

- ◇ Български език и литература
- ◇ Математика
- ◇ Околен свят
- ◇ Човекът и обществото
- ◇ Човекът и природата
- ◇ Технологии и предприемачество
- ◇ Компютърно моделиране
- ◇ Английски език
- ◇ Изобразително изкуство
- ◇ Музика
- ◇ Физическо възпитание и спорт.

ТЕМА ПЪРВА

Основни образователни потребности на групите „специални ученици“. *Кои са подходящите подходи и стратегии за работа в общата класна стая?*

Според съвременната нормативна уредба „специални образователни потребности на дете/ученик са образователните потребности, които може да възникнат при сензорни, физически, множество увреждания, интелектуални затруднения, езиково-говорни нарушения, специфични нарушения на способността за учене, разстройства от аутистичния спектър, емоционални и поведенчески разстройства.

Нарушен слух (слухови разстройства и глухота) – невросензорно нарушение, породено от лезия в слуховия нерв. При тези ученици е налице пречка във възприемането и обработването на постъпващата по този канал информация. Проблемите произтичат до голяма степен от това, че училищната среда не е съобразена със специалните потребности на децата с увреден слух, които в рамките на своето обучение в общообразователното училище трябва да овладеят вербалния език като първи, а не жестовия (Балканска, Н., Трошева-Асенова, А., 2014). Слуховото протезиране не може да компенсира на сто процента липсващия слух.

Възприемането на информация чрез отчитане е изключително трудно, особено в началния етап на обучение, и води до трудности в усвояването на учебния материал, страдат звуковият анализ и синтез, класификацията, обобщенията, свързаната реч, семантичната употреба на понятията и пр. Често пъти слуховото увреждане оказва негативно отражение и върху взаимоотношенията на детето с околните. Налице са потребности в образователната, емоционалната и социалната сфера. Децата с увреден слух в повечето случаи нямат изоставане в интелекта.

Стратегии на подкрепа в класната стая

1. Постоянно използване на слуховите апарати и кохлеарните импланти.
2. Разработване и прилагане на индивидуален учебен план с включен раздел Г-обучение по специални учебни програми.
3. Прилагане на алтернативни средства за комуникация и обучение (*като заместители на вербалния език, подпомагащи устната комуникация, като помощни средства в терапията*): жестов език, дактилна азбука, писмената форма на речта, отчитане по устни.
4. Използване на помощно-технически средства в подкрепа на обучението: ФМ система, която подобрява възприемането на речта дори и при наличие на шум в класната стая; компютърни игри, които по оптически път ориентират детето по отношение силата на гласа; субтитри; мултимедия; водене на бележки и др.
5. Осигуряване на подходящи акустични условия – намален фонен шум в класната стая за по-лесно възприемане на информацията по слухов път.
6. Избор на подходящо място на ученика с увреден слух в класната стая. Разполагане на чиновете в полукръг за добра видимост на ученика със слухов проблем спрямо другите деца и учителите.

7. Осигуряване на педагогически специалисти за ДПЛР: рехабилитатор на слуха и говора; жестов преводач (*ако първият език на детето е жестовият или то се нуждае от общуване чрез жестове*); вербален преводач (*при трудности в комуникацията*); ресурсен учител; помощник на учителя, който може да води бележки (*записва съществената информация от съдържанието на урока, която ученикът ще използва по-късно*); психолог и др., при необходимост.
8. Последователно прилагане на стандартните етапи на развитие на речта и при тези ученици; богата нагледност за опора на зрението; използване на картинки, схеми и изображения; задължителен зрителен контакт, преди да се започне разговор с детето; привличане на вниманието му чрез докосване, помахане с ръка или чрез светлинен сигнал, за да има възможност за отчитане по устни; предоставяне на основна информация от говоренето в писмен вид; използване на всяко ново преживяване като повод за разширяване на речника; нова дума винаги да се показва в писмен вид; многократно повторение на глас на новите думи в различен контекст; допълнителни обяснения на въпроси, ако ученикът не може да отговори веднага; използване на прости изречения при формулиране на въпросите, ясни инструкции, постоянна подкрепа, мотивация и изграждане на добри взаимоотношения между учителя и ученика и пр.

Нарушено зрение (*зрителни разстройства и слепота*) – невросензорно нарушение, породено от лезия в зрителния нерв. При тези ученици е налице пречка във възприемането и обработването на постъпващата по този канал информация, което засяга езиковото развитие и уменията за учене. Основните нарушения са свързани с това, че използването на езика се осъществява без опора на конкретен социален опит. Отчитат се трудности при: усета за използване на думите в съответствие с контекста, артикулацията, усвояването на понятия, невербалното общуване, което в повечето случаи е непълноценно, и пр.

Стратегии на подкрепа в класната стая

1. Разработване и прилагане на индивидуален учебен план с включен раздел Г – обучение по специални учебни програми.
2. Осигуряване на педагогически специалисти за ДПЛР: специален педагог на зрително затруднени ученици, инструктор по мобилност, ресурсен учител, помощник на учителя, логопед, психолог и др., при необходимост.
  - Спазване на изискванията към интериора в класната стая: осигуряване на достатъчно място за свободно и безпрепятствено движение на ученика; лесен достъп до мястото на учителя; разделяне на пространството на различни модули – учебен, релаксиращ, игров и пр.; при възможност боядисване на стените с меки и пастелни тонове и маркиране на ръбовете на стълбите в контрастни цветове; избягване на блясъка при гланцирани повърхности на подове, банки, мебели, стени, като за предпочитане са матовите повърхности; регулиране интензивността на осветлението от учителя въз основа на целите на урока и външните климатични условия; използване на тактилни маркировки, които са изключително ценни за тотално слепите ученици, но от тях могат да се ползват и другите зрително затруднени ученици – разнообразни подови настилки, означаващи функциите на различни части от сградата или определени помещения; водещи линии

в коридорите, които служат за придвижване и ориентиране и които са изработени от контрастно боядисани в матов цвят дъски, закрепени за стените; релефна плоскочатна или символна номерация, обозначаваща стаите и кабинетите; оптимално обезшумяване в класната стая; осигуряване на кабинет за обучение по специалните програми и пр. (по Радулов, В., 2004).

3. Осигуряване на възможности за достъп до учебно съдържание на зрително затруднените ученици чрез:
  - релефни изображения: точков релеф (*брайлови точки за представяне на чертежи и скици*), линеен релеф (*хоризонтални и вертикални линии за представяне на скици, диаграми, графики*), плосък релеф (*представяне на прости изображения, карти и пр.*), натурални (*мащабно представяне на натурални обекти*);
  - брайлово писмо;
  - говореща книга (*запис на словесен текст върху звуконосител за специфично използван*);
  - синтетична реч – говорещи: калкулатор, часовник, компютър и др.
4. Специални технически средства за обучение: брайлови плочи и шила, брайлова дъсчица, брайлово четало, брайлови машини, брайлови компютърни устройства, брайлов дисплей, брайлов принтер и пр. Електронни средства: оптично-тактилен преобразувател, затворена телевизия, диктофон и пр.
5. Запознаване с картата на училището (двор, класни стаи, др. учебни и административни кабинети, кабинети за общо ползване); настаняване на ученика близо до учителя, за да е сигурен, че чува; предварително представяне на писмени бележки и обяснения по предстоящата тема; ползване на алтернативни способности за учене; да не се променя рязко средата за ученика; учениците да казват името си, когато започват да говорят с ученика със зрителен проблем (поне в началото); предоставяне на материалите в електронен формат, за ползване чрез екранен четец JAWS; предоставяне на речник с основната терминология по съответния предмет; елиминирание на допълнителни източници на звукове и шумове; предоставяне на условия за брайлиране; използване на черни или тъмносини букви на бледожълт фон на слайдовете за слабовиждащите ученици; шрифт Ariel с размер 14... 16 или 18; принтирани материали в голям мащаб и пр.

Физически увреждания (*заболявания на опорно-двигателния апарат, вродени аномалии и хромозомни аберации, физически увреждания при ДЦП*). Основните трудности са породени от: ограничена подвижност, затруднения в общата и фината моторика, интелектуална недостатъчност (в определени случаи), структурни увреждания в артикулационния апарат проблеми с дишането, фонацията и т.н. Обективните затруднения водят до: несръчност, трудности в графичните умения или невъзможност за писане, специфични грешки в артикулацията и езиковите умения, паметови дефицити, затруднена концентрация и пр. Като вторични нарушения могат да се проявят: повишена уморяемост, раздразнителност, тревожност, емоционална лабилност, депресивни състояния, ниска самооценка.

Стратегии на подкрепа в класната стая

1. Осигуряване на достъпна архитектурна среда: рампа, платформа, асансьор; адаптирани санитарни помещения; широк вход на вратите; достъп до ключове за осветление; парапети; осигуряване на достатъчно място в класната стая за специализирана учебна маса/позиционираща инвалидна количка и пр.
2. Прилагане на индивидуален учебен план (*освобождаване от часовете по физическо възпитание и от други часове, в които се усвояват трудови умения, при необходимост*).
3. Прилагане на индивидуални учебни програми с адаптирано учебно съдържание (*при необходимост*).
4. Осигуряване на педагогически специалисти за ДПЛР: ресурсен учител, психолог, логопед, учител по лечебна физкултура, сензорен терапевт, ерготерапевт (*при възможност*), болничен учител (*поради честото хоспитализиране на някои от деца*), помощник на учителя и др., при необходимост.
5. Използване на помощно-технически средства и технологии: комуникационни дъски и уреди, айпадове и планшети с атрактивна и интерактивна повърхност, компютърен хардуер със специална клавиатура и ключове, пособия за писане, рязане и пр.
6. Предвиждане на повече време за изпитване (*което е валидно и за другите ученици със СОП, ако това е необходимо*); уточняване на потребността от асистиращи технологии; редовно провеждане на рехабилитация; овладяване на техники от ерготерапията за укрепване на мускулатурата, за равновесие, за безопасно падане и ставане след това; овладяване на техники за справяне със ситуации, които създават неудовлетвореност или несигурност и пр.

Интелектуални затруднения (*лека, умерена, тежка и дълбока ИН*). Това е „състояние на задържано или непълно развитие на интелекта, характеризиращо се с нарушения на уменията, които възникват в процеса на развитие и дават своето отражение във формиране на общото ниво на интелигентност, т.е. когнитивните, речевите, двигателните и социалните умения“. Изоставането може да се съчетава, но може и да не се съчетава с други психични или телесни разстройства“. (Десета ревизия на МКБ-10, СЗО). Диагнозата зависи от цялостната преценка на интелектуалното функциониране (IQ). Според Караджова, К. (2009) „ако детето с умствена изостаналост трябва да постигне нещо в класната стая, първото, което трябва да се промени, са учебните програми и методите на преподаване. Тези промени трябва да помогнат на учениците да участват пълноценно в час“.

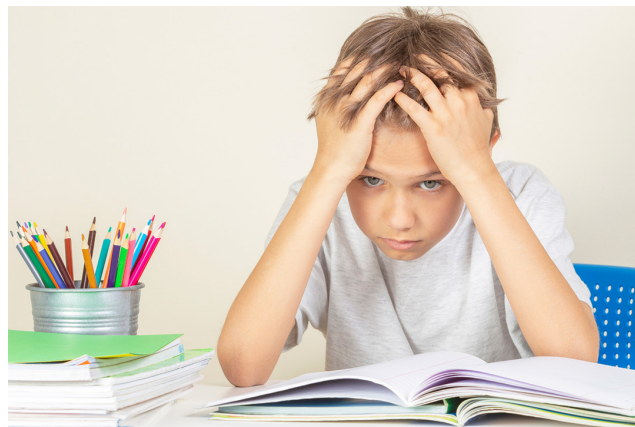

Стратегии на подкрепа в класната стая

1. Разработване и прилагане на индивидуален учебен план и индивидуални програми по учебните предмети, с адаптирано учебно съдържание.
2. Осигуряване на педагогически специалисти за ДПЛР: ресурсен учител, психолог, логопед, сензорен терапевт, арттерапевт, помощник на учителя.
3. Адаптиране на пространството в класната стая – обособяване на кътове за учене, индивидуални занимания и отход. Осигуряване на ресурсен кабинет за индивидуални занимания и терапевтични дейности.
4. Използване на помощно-технически средства и технологии с цел подобряване на комуникацията, когнитивните способности, социалните умения и усвояването на достъпно учебно съдържание.
5. Разделяне на задачата на малки стъпки; постепенно увеличаване на обема и сложността на задачите и упражненията; използване на кратки изречения и познати думи при въвеждане на инструкциите; практическа насоченост на обучението и свързване на образователните ситуации с опита на детето; богата нагледност, многократни повторения и обратна връзка; поощрения и мотивация за работа и пр.

Специфични затруднения в ученето (дислексия)

Затрудненията включват широк диапазон от трудности, свързани с езиковите и познавателните способности на децата и засягат усвояването и употребата на слухово възприет вербален материал, вербална експресия, четене, писане и математически операции. Тези нарушения предполагат дискретна дисфункция в нервната система, която не оказва видимо отражение върху развитието на детето, но би могла да повлияе на формирането на училищната готовност и да възпрепятства овладяването на базисните училищни умения. Нарушенията на способността за учене са общи и специфични. Общите се презентират в двигателното и когнитивното развитие, в поведението и в социалните релации. Към специфичните нарушения на способността за учене се отнасят дислексия, дисграфия и дискалкулция (Левтерова. Д., 2016). Специфичните затруднения не са следствие от неврологични увреждания, увреден слух и зрение, емоционални разстройства, както и от умствена недостатъчност. Децата с подобни трудности, независимо от дефицитите в научаването, притежават нормален интелект.

Стратегии на подкрепа в класната стая

1. Осигуряване на специалисти за ДПЛР – логопед, психолог, ресурсен учител, сензорен терапевт. Организиране на индивидуална логопедична работа и допълнителна подкрепа от ресурсен учител в ресурсен кабинет.
2. Разработване на адаптирани програми по учебните предмети – четене, писане, математика; адаптирана двигателна програма за часовете по физическо възпитание, ако двигателните проблеми са по-сериозни.
3. Структуриране и прилагане на индивидуална програма за развитие на фината моторика.
4. Индивидуална или групова психологична помощ при усложнения, свързани с проблеми в поведението и емоционалното състояние на детето.
5. Елиминиране на възможните случайни стимули в класната стая, разсейващи ученика, когато е важно да се концентрира.
6. Използване на помощно-технически средства: калкулатор, диктофон, електронен бележник, компютър, тренажор за писане с молив или химикал, ограничител за писане, контрастни маркери/ленти, прозорчета за четене, адаптирани четки за рисуване, ножици и пр.
7. Прилагане на специални стратегии на работа за подобряване на: двигателното поведение, когнитивното, емоционалното и социалното развитие.
8. Провеждане на психологична помощ и консултиране за родителите.

Езикови и говорни нарушения (артикуляционни нарушения, дизартрия, диспраксия на развитието, заекване, гласови нарушения, езикови нарушения). Артикуляционните нарушения се изразяват в неправилно изговаряне, пропускане, замяна, изопачаване на звукове от една или повече фонетични групи. Езиковите нарушения са: фонологични (*изразяват се в затруднения в овладяването на фонологичните правила, произнасянето на говорните звукове и оперирането с тях*), граматични (*засегнато е овладяването на граматичните правила на езика*), семантични (*нарушено е разбирането/съдържанието на езика*). Гласовите нарушения се изразяват в липса на глас, нарушен глас, патологични промени във височината, силата и тембъра на гласа, нарушение на плавността на речта и пр. Всички тези проблеми водят до недостатъчна училищна готовност, наличие на обучителни трудности, свързани с усвояването на училищните умения, обективни затруднения в процесите на писане и четене и евентуално разгръщане на вторични поведенчески и емоционални проблеми, възпрепятстваща социализацията на учениците.

Стратегии на подкрепа в класната стая

1. Логопедична терапия, съпътстваща обучението.
2. Мултисензорно обучение.
3. Диференцирано обучение.
4. Работа с психолог за стимулиране на развитието на познавателните процеси и подпомагане на процеса на научаване.
5. Подкрепа от ресурсен учител при по-тежки езикови и говорни нарушения.
6. Прилагане на адаптирани форми на изпитване, съобразно с индивидуалните потребности (напр. при заекващите ученици по-удачно е писменото изпитване).
7. Разработване и прилагане на индивидуални програми с адаптирано учебно съдържание при отчетени сериозни проблеми в академичен план, в резултат на езикови проблеми.

Генерализирани разстройства на развитието (аутизъм) –

група разстройства, характеризиращи се с качествени нарушения в социалните взаимоотношения, начина на комуникация и с ограничен, стереотипен, повтарящ се комплекс от интереси и дейности. Повечето от децата с аутизъм не разбират и трудно овладяват сложните правила на социалните отношения, показват безразличие към другите и стремеж към самоизолация. Налице са нарушения в продукцията на речта, като съдържание, форма, ритъм, интонация, сила, височина. Способностите за интерактивно общуване са много ограничени. В поведението се наблюдават стереотипни действия и движения на тялото, поява на дистрес при промени в средата, рестриктивни нива на интерес само в определена насока и пр. Изненадите, страхът от неизвестното, сензорните претоварвания могат да ги изведат от равновесие и да отключат разрушителни или самонараняващи се действия. Разнообразният спектър на аутистичната симптоматика трудно може да бъде изведен с категорична и еднаква типичност (Левтерова, Д., 2016).

Стратегии на подкрепа в класната стая

1. Осигуряване на специалисти за ДПЛР – ресурсен учител, психолог, логопед, сензорен терапевт, помощник на учителя.
2. Препоръчително е детето да се придружава от личен асистент, при необходимост.
3. Разработване на индивидуален учебен план и индивидуални програми с адаптирано съдържание по учебните предмети.
4. Препоръчително е прилагане на комбинирана форма на обучение.
5. Залагане на часове за сензорна терапия в плана за подкрепа.
6. Организиране на пространството в класната стая на зони за обучение и игра при спазване на условията: да не се променя рязко средата, да се спазва строго определен режим и ритъм на ученика, да се спазват ежедневните ритуали.

7. При необходимост да се внесат и овладеят от родителите алтернативни форми за комуникация, например системата „Макатон“.
8. Да се прилагат специални програми за работа с децата от аутистичния спектър от специалистите на ЕПЛР.

Хиперактивност и дефицит на внимание (ХАДВ) – според МКБ-10 синдромът на хиперактивност с дефицит на внимание се характеризира с липса на постоянство в дейностите, които изискват когнитивно участие и тенденция да се прехвърля от една дейност към друга, без да се завършва нито едната от тях. Заедно с това е налице дезорганизирана, зле регулирана и прекомерно голяма активност. Разстройството е едно от най-често срещаните в училищна възраст през последните години и се приема за леко предвид факта, че тези деца са с напълно запазен интелект. Основните симптоми са невнимание, хиперактивност и импулсивност, които могат да се проявяват изолирано или в комбинация.

Стратегии на подкрепа в класната стая

1. Осигуряване на педагогически специалисти за ДПЛР: психолог, логопед, ресурсен учител.
2. Психологична подкрепа по разработени индивидуални програми за намаляване на свръхактивността и импулсивността, повишаване на концентрацията на внимание, модифициране на поведението и формиране на социални умения. Прилагане на поведенческа терапия.
3. Логопедична терапия по разработени индивидуални програми за коригиране на комуникативните нарушения и преодоляване на обучителните затруднения.
4. Осигуряване на щадящ режим на обучение: намаляване продължителността на учебния час за ученика; осигуряване на „аргументирана и организирана“ активност в учебния час (напр. да полее цветята, да раздаде контролните работи, да събере работните листове и пр.).
5. Правилно позициониране на ученика с ХАДВ в класната стая – на първия чин, с възможност за директен визуален контакт с учителя.
6. Максимално ограничаване на шума и разсейващите движения по време на учене.
7. Препоръчително е (при възможност) класовете, в които се обучават ученици с ХАДВ, да са в намален състав.
8. Определяне на правила за поведение в класната стая и в дома и санкции за неспазване и др.

ТЕМА ВТОРА

Диференциране, редуциране, модифициране, адаптиране.

Често в практиката учители и други педагогически специалисти влагат едно и също съдържание в термините „диференциация“, „адаптация“, „модификация“ „редуциране“, когато обсъждат теми, свързани с учебното съдържание, преподаването и ученето. Най-общо, тези термини могат да бъдат определени като педагогически практики или подходи, използвани за по-лесно, ефективно и достъпно усвояване на учебно съдържание от ученици с различни възможности. Въпреки че в контекста на приобщаващото образование за учениците със СОП тези понятия се препокриват като смисъл, между тях има известни разлики, които следва да се отчитат от членовете на ЕПЛР при тяхното прилагане.

Диференциация

Защо е важно да преподаваме диференцирано в приобщаващата класна стая?

В превод от латински „диференциация“ означава „разлика“, „различие“. В тълковния речник е описано, че „**диференциацията** е разграничаване на цяло според някакви различия или процес, при който индивидите/обектите се разделят по даден признак“.

Диференцираното обучение е образователен подход, който дава възможност на учителя да работи ефективно с **разнородни групи ученици** в един общ клас, по едно и също време в нормален и ежедневен процес на преподаване. При диференцирания подход учителят умишлено разделя класа на групи по сходни образователни нужди, за да се улесни процесът на учене според потребностите на учениците. Практиката показва, че най-често учителите групират учениците въз основа на:

- предпочитан стил на учене – *слухов, визуален, кинестетичен*;
- изявени интереси и творчески способности;
- сходни академични нива на представяне.

Наред с това учителят може да избере и други критерии за групиране – напр. да оформи група на деца в класа, за които българският език не е майчин (билингви). За тях той планира и разработва специално подбрани дейности, упражнения и задачи, които поставят тези децата в активна речева позиция, с приоритетна цел – развитие и усъвършенстване на устен и писмен български книжовен език.

Интересът на учениците също може да бъде използван при формиране на групи в процеса на диференцирано обучение. Например в уроците за изучаване на различните професии учителят може да раздели учениците спрямо техните лични предпочитания (относно това – *Какъв искам да стана?*) и да предложи интересна проектна дейност за всяка група, свързана със съответната предпочитана професия.

Няма задължително условие тези групи да имат постоянен състав до края на часа или до края на друг период от време, определен от учителя (*до края на изучаваната тема например*). Те могат да се променят гъвкаво и да се „движат свободно“, т.е. учениците от една група могат да преминат в друга под тактичния, но прецизен контрол и наблюдение на учителя.

Споделено от практиката. „Прилагайки диференцирано преподаване в час по математика, разделих моите ученици от IV кл. на три групи според нивото на академично представяне на всеки един: група **на средно** ниво, група **под средното** ниво (*с деца, които срещат по-сериозни трудности и се нуждаят повече от индивидуална подкрепа*) и група **над средното** ниво (по-бързо справящи се и по-независими). За всяка от групите бях подготвила предварително задачи на работни листове,

съответстващи на знанията, уменията и темпа на работа на учениците. Упражненията от учебника и учебната тетрадка също бяха разпределени на този принцип за часа. В процеса на работа се оказа, че три от децата от групата „средно ниво“ много по-бързо се справиха от другите. Двете от тях поискаха още задачи, а третото предпочете да стои, без нищо да прави, изчакайки да приключат другите. С малко усилия успях да го мотивирам да продължи да работи, но вече върху задачи, предвидени за другата група – „над средното ниво“. До края на часа тези трима ученици успяха да решат още няколко задачи, предвидени за групата на по-напредналите, която група в края на учебния час приключи в по-голям състав, с трима повече.“

В настоящото методическо ръководство приемаме да използваме термина „диференциране“ при реализиране на групови дейности, в които е включен и активно участва ученикът със СОП, работейки върху диференцирани по трудност задачи.

Редуциране

Според тълковния речник терминът „редуциране“ означава намаляване, съкращаване. В настоящото методическо ръководство приемаме да използваме този термин във връзка с определяне на количеството на учебното съдържание (раздели, теми, задачи, упражнения). За учениците със СОП редуциране/намаляване на учебно съдържание се допуска, когато предвиденото обучение (знания, умения и отношения) е невъзможно предвид обективни причини и демонстрирани способности. Редуцирането на учебното съдържание касае основно:

- **учебния план** – изключва се учебен предмет/предмети от Раздел А и Раздел Б (учениците учат само по част от учебните предмети);
- **учебната програма** – изключва се тема или подтема от учебната програма по учебния предмет за съответния клас (учениците учат по всички учебни предмети, но не и по всички учебни теми);
- **урока** – изключват се задачи с по-висока степен на трудност.

Учебното време, предвидено за изключените от учебния план предмети, може да се запълни с т.нар. „развиваща програма“, чиято основна цел е формиране на социални умения. Например, докато другите ученици учат английски език (изключен предмет от индивидуалния план), ученикът със СОП работи в ресурсния кабинет с ресурсен учител за формиране на умения, свързани със самообслужване, общуване и комуникация или за усвояване на учебно съдържание по друг предмет. Др. пример – ако темата на урока включва „събиране и изваждане на числата до 100“, ученикът със СОП работи в учебния час върху задачи, свързани с изписване, моделиране, оцветяване и пр. на цифрите на числата до 10 при редуцирани теми от учебната програма по математика.

Редуцирането на учебното съдържание се препоръчва от ЕПЛР и предполага обучение по индивидуален учебен план (ИУП). В повечето случаи при разработване на индивидуален план се залага намаляване броя на учебните часове по един, повече от един или по всички учебни предмети, съгл. чл. 149 от наредбата за ПО.

Споделено от практиката. „След няколко месеца на прилагане на ДПЛР за ученика М. Н. със СОП от II клас, аз и останалите членове на ЕПЛР стигнахме до решението, че учебното съдържание по два от учебните предмети – математика и български език, се оказва твърде сложно за неговите възможности и се нуждае от промяна. Трудностите по математика се очертаха ярко и зачестиха с въвеждане на материала, свързан с табличното умножение и деление. По отношение на българския език грешките бяха още по-сериозни, свързани с правописа, определяне броя на сричките в думата, частите на речта и пр. Всички бяхме наясно, че ученикът трудно ще продължи да се обучава по общата програма и с

темпа, по който се преподава на останалите деца от класа. Първо споделихме нашите намерения за промяна на програмата пред родителите, на специално организирана за целта среща между тях и ЕПЛР и когато получихме тяхното разбиране, пристъпихме към редуциране на учебното съдържание по тези два предмета. Обучението стана по-достъпно за М.Н. и той започна да се чувства по-уверен и сигурен, че успява да се справи с поставените задачи“.

Модифициране

В тълковния речник „модификация“ означава видоизменение, малка промяна, която не засяга същността. Според Левтерова, Д. (2019), модификацията е свързана с промяна на учебното съдържание чрез допълнителни разяснения и информация, брой на задачите, разделите и темите. Както адаптирането на учебното съдържание, така и модификацията са свързани с „промяна“. Модификацията е компонент на адаптирането на учебното съдържание. В настоящото ръководство се приема терминът „модифициране“ да се използва в случаите, когато се налага да се внесе малка промяна в адаптирано вече учебно съдържание, така че да „пасне/отговори“ на образователните потребности на конкретен ученик.

Адаптиране

Ефективността на преподаването зависи от способността на учителите да адаптират учебния материал според нуждите на съвременните обучаеми.

„Адаптацията“ е термин в биологията, с който се означава процесът на приспособяване на организмите към различните условия на средата, в рамките на своето еволюционно развитие. Негови синоними са: натъкмяване, нагаждане, приспособяване, акомодация.

Що се касае до процеса на образование, адаптацията е приспособяване на образователната среда, която е основен компонент на приобщаващата среда към личността на обучаемия и активно включване на субекта на учебната дейност в индивидуална образователна траектория/програма. Терминът „адаптация в обучението“ добива широка популярност през последните години, особено в периода на интегрираното обучение и приобщаващото образование. Активно се използва във връзка с обучението на ученици със СОП, макар че успешно може да се прилага (и се прилага) и при учениците с изяви таланти и надарености.

Най-общо, **адаптиране на учебното съдържание** означава промяна на образователната среда, която предоставя на учениците равни възможности да получат достъп до учене и учебни програми, което ще им донесе значителни ползи и подкрепа за постигане на реални постижения и отчитане на измерими резултати в процеса на обучение.

Трябва да се има предвид, че невинаги адаптирането предполага задължителна съществена промяна, намаляване или занижаване на утвърден учебен стандарт за учебно съдържание. Такъв е случаят, напр. при учениците със сензорни увреждания (нарушен слух или увредено зрение), при които интелектуалните възможности са запазени. Тези ученици учат по учебен материал, предвиден за съответния клас. Решават задачи, работят по проекти, биват оценявани и полагат изпити както другите техни връстници без увреждания. Тук адаптирането е свързано с прилагане на: алтернативни средства за комуникация и изразяване, като дактил и жестов език, брайл, асистиращи технологии, софтуерни продукти и приложения, работни листи с по-едър размер на буквите и пр.

Споделено от практиката. „Едва, когато майката донесе в училище медицинско становище, удостоверяващо наличие на ХАДВ, разбрах защо толкова рядко успях да предизвикам вниманието и интереса на Р.Л. от първи клас, както и да се справя с проблемното му поведение, свързано най-вече

с нарушаване на дисциплината в час. Като класен ръководител, веднага потърсих съвет от училищния психолог и ресурсния учител как да „стигна“ до детето и как да направя работата си с него по-ефективна. От специалистите разбрах, че Р.Л. не се върти умишлено на чина и трудно се концентрира върху задачите поради това, че прагът на неговата възбудимост е винаги по-висок, отколкото при останалите деца. Една от основните ни задачи като екип (ЕПЛР) беше да адаптираме учебната среда спрямо неговите потребности, което включваше: осигуряване на ДПЛР и включване на психолог, логопед и ресурсен учител в подкрепата; осигуряване на щадящ режим (намаляване продължителността на учебния час за детето); адаптиране на методите на преподаване (повече онагледяване, демонстрация и повече двигателни упражнения и задачи за освобождаване на физическото напрежение); адаптиране на учебното съдържание по някои от предметите, които изискваха повече концентрация на вниманието и пр. Адаптираната среда и промяната в подкрепата веднага показаха резултат при ученика, но аз си дадох сметка, че процесът ще бъде дълъг и трябва да се въоръжа с търпение“.

Диференциацията, редуцирането, модифицирането и адаптирането на учебното съдържание предполагат индивидуализация на процеса на обучение, отчитаща индивидуалните особености на обучаемия, неговите психологически характеристики, нивото на първоначални знания и степента на възприемане и усвояване. Основната задача на тези подходи е осигуряване на максимално оптимизиран учебния процес за учащия чрез прилагане на най-подходящите според възможностите и най-предпочитаните според интересите условия и начини за учене.

В настоящото методическо ръководство приемаме, че „адаптирането“ на учебното съдържание е основното понятие, което включва в себе си термините „диференциране“, „модифициране“ и „редуциране“.

ТЕМА ТРЕТА

Адаптиране на учебното съдържание за ученика със СОП. *Какво включва?*

Адаптирането на учебното съдържание включва:

- ◇ Адаптиране на стила на преподаване.
- ◇ Адаптиране на учебния план и учебните програми.
- ◇ Адаптиране на учебните цели и задачи.
- ◇ Адаптиране на методите и стратегиите на работа.
- ◇ Адаптиране на нивото на подкрепа за ученика.
- ◇ Адаптиране на време в рамките на учебния час.
- ◇ Адаптиране на методите на изпитване и оценяване.
- ◇ Адаптиране на пространството в класната стая.

Адаптиране на стила на преподаване на учителя спрямо стила на учене на ученика.

Стилът на преподаване включва специфични начини и техники, с които учителят обяснява новата информация, формулира инструкциите, поставя задачите, представя изискванията и т.н. Вариантът, по който учителят преподава, е отражение на неговите личностни особености, професионална подготовка, опит и образователна философия, която изповядва. Много автори смятат, че стилът на преподаване на учителя онагледява стила на неговото собствено учене. Ежедневно учителят се среща с толкова стилове на учене, колкото са децата, с които работи. Децата са различни и всяко учи по различен начин.

Когато ученикът със СОП не напредва, обикновено причината за това се търси в увреждането или нарушението, което има. В повечето случаи обаче това е погрешно, тъй като е по-възможно детето да не успява, защото не учи по най-подходящия начин, т.е. преподаването не е в хармония с неговия индивидуален стил на учене. Ясно е, че на учителя ще бъде невъзможно да пригоди начина си на преподаване едновременно към 30-те ученици в клас, но може и е важно да разбере дали ученето е по-ефективно за даден ученик, когато е представено по един или по друг начин.

Различните **стилове на учене** при учениците със СОП могат да бъдат обобщени в три основни, според приоритетно използваните сетива.

1. Слухови ученици – учат чрез слушане.
2. Зрителни ученици (визуално учащи) – учат чрез гледане.
3. Кинестетичти/тактилни ученици – учат чрез движение, практика, допир.

Общи характеристики на „слуховите ученици“. Учат най-добре, когато слушат/чуват информацията. Обичат да слушат приказки, разкази, истории, обяснения, музика, песнички. Предпочитат да четат на глас. Влизат лесно в диалог с възрастни и деца и често са прекалено бърбиви. Не се притесняват да говорят пред публика / в клас. Не могат да мълчат дълго време. Забелязват звуковите ефекти в детските филмчета. Много по-лесно изпълняват устни инструкции, отколкото писмени. С лекота запомнят текстове от песнички и често могат да бъдат чути да си тананикат. Ако обаче в класната стая е много шумно, те бързо се разсейват и т.н.

Стратегии на преподаване: представяне на информацията в устна форма, аудиоформат, устно разказване и описване, работа в група, учене по двойки, включване в дискусии/дебати, високо и ясно говорене от страна на учителя, задачи за четене на глас, слушане на записи на урока, разкази, приказки, устно изпитване и др.

Общи характеристиките на „зрителните ученици“. Учат най-добре чрез зрението, когато информацията е представена визуално и в писмената форма на езика. Предпочитат да четат текстовете от учебника или бялата дъска. По-бързо възприемат новите знания, когато информацията е представена чрез изображения, чертежи, графики, диаграми, карти или други визуални средства. По-бързо от другите усвояват цветовете и пространствените отношения. Притежават по-добра ориентация. Предпочитат да изпълняват инструкции, които са отпечатани на хартия, поставени пред тях, отколкото да са предадени устно. Изпълняват задачите по-добре, ако видят демонстрация на първо място, а не просто да се каже как да се направи дадено нещо. Често драскат и рисуват нещо върху тетрадката, когато се опитват да осмислят дадена информация. Предпочитат в текстовете да има снимки и илюстрации. Ученето с видеопрезентации им носи по-добър успех, защото запомнят по-лесно, и т.н.

Стратегии на преподаване: използване на контрастни цветни химикали, моливи, флумастери, маркери, тебешери и пр. за означаване на различна по важност и характер информация. Записване на дъската на нови или стари, но важни/ключови понятия, които се използват в урока, нови думи, правила или кратки изисквания, които следва да се спазват и изпълняват. Подчертаване в учебника на ключови думи/фрази с цветни моливи, прилагане на постоянно онагледяване, съставяне на паметни записи (мнемокарти). Писане на обяснителни записки за дейности, чието изпълнение е свързано с различни стъпки, използване на флаш карти при учене на текст и др.

Общи характеристики на кинестетичните/тактилните ученици. Учат най-добре чрез правене, а не чрез показване или разказване. Предпочитат да правят/създават, майсторят нещо с ръцете си. Жестикулират, когато говорят. Запомнят най-добре новата информация, когато са физически ангажирани. Трудно стоят на едно място. Отегчават се от традиционното учене по учебника. Често почукват с молива си или тактуват с крак, когато учат. Обикновено се изправят в часа, движат се, учат се от практически опит. Обичат спорта, а също и да докосват хора и предмети. Предпочитат да участват и да експериментират, вместо да гледат. Стават неспокойни при липса на физическа активност и т.н.

Стратегии на преподаване: съставяне на паметни записки (мнемокарти), рисуване на символи и картини на дъската, осигуряване на задачи, изискващи движение в класната стая, силно четене на глас, използване на макетни материали, предоставяне на възможност за работа в лабораторни условия, използване на контрастни цветове, компютърно онагледяване, прилагане на ИКТ, дейности, свързани с моделиране, изрязване, апликиране, работа с конструктори, пъзели, строителни кубчета, изпитване върху тест с отворени въпроси и т.н.

Как да определим какъв е стилът на учене на конкретния ученик със СОП?

В педагогическата литература има посочени диагностични процедури за определяне стила на учене – въпросници и тестове. Повечето от тях обаче не биха могли да бъдат приложени изцяло за учениците със СОП от начален етап, обучавани по адаптирани учебни програми. И все пак, екипът на методическото ръководство има предложение към учителите, което е апробирано и дава ефективни резултати в практиката.

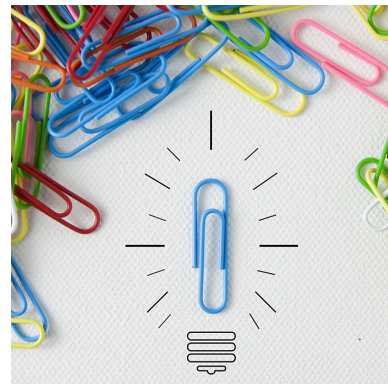
1. Наблюдавайте ученика по време на урока, в междучасието, в свободните занимания на двора, в извънкласните дейности и пр.! Опитайте се да откриете неговите лични предпочитания и силни страни, които можете да приложите в ученето, за да направите по-лесно усвояването! Преценете дали тези предпочитания могат да бъдат съотнесени към някои от по-горе описаните характеристики за различните стилове на учене!
2. Общувайте по-често с родителите и търсете от тях конкретна информация, свързана с това какво обича да прави детето в свободното си време въкъщи. Дали:
  - си играе само, или търси съседските деца;
  - строи с ЛЕГО или предпочита да разглежда картинки/книжки;
  - обича да слуша музика и да танцува;
  - предпочита да работи самостоятелно или с помощ;
  - по-лесно научава да разказва кратката приказка, която сте дали за домашно, само като я слуша, или ако разглежда илюстрациите към нея и т.н.
3. Разработете въпросник за родителите, с който чрез кратки, но целенасочени въпроси бихте могли да получите допълнителната информация, която ви е нужна, за да определите начина, по който детето е настроено да учи! При определяне стила на учене на учениците със СОП не трябва да се забравят няколко **важни неща**.
  - Като цяло, учениците са склонни да избират един стил на учене, но при повечето ученици със СОП се наблюдава смесица от различни стилове. Важно е да се открият силните страни на децата, за да се подберат по-добрите стратегии на работа.
  - Ученикът учи най-ефективно чрез преживяване и личен опит и ако тази възможност му бъде предоставена, ученето става по-интересно и по-лесно – напр. когато усвоява броенето. Нека брои куклите, прозорците в стаята си, книжките, които има, и т.н.
  - Учениците усвояват по-добре, когато учат в спокойна среда, в която се чувстват ценени и приети, не се страхуват да правят грешки и не се срамуват да молят за помощ. В този смисъл, наличието на социална приобщаваща среда е също толкова важно, колкото и образователната приобщаваща среда за ученика със СОП.

АДАПТИРАНЕ НА УЧЕБНИЯ ПЛАН И УЧЕБНИТЕ ПРОГРАМИ

Разработване на индивидуален учебен план

Промяната в учебния план се налага, за да се олекотят и да се направят по-достъпни учебните дейности за ученика със СОП откъм:

- учебни предмети, които се изучават в съответния клас – допуска се изключване на един или няколко предмета от Раздел А и Раздел Б, по които ЕПЛР прецени, че обучението по тях е невъзможно;
- учебни часове по предмети – допуска се намаляване броя на учебните часове по един, по повече от един или по всички учебни предмети по преценка на ЕПЛР и при спазване на определени нормативни изисквания, регламентирани в чл.147, ал.2, т.3 от Наредбата за ПО;
- прибавя се нов раздел – В, в който се включват специалните учебни програми за ученици със сензорни увреждания: нарушен слух и нарушено зрение, при необходимост.

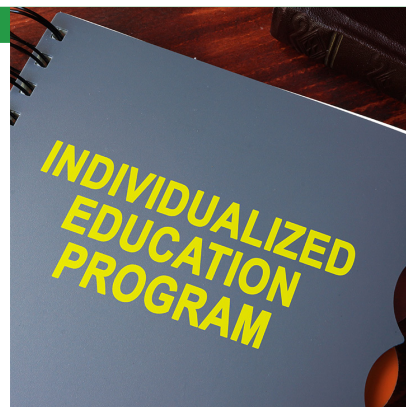

Промяната на учебния план предполага разработване на индивидуален учебен план, който включва наименованията на учебните предмети/модули, по които ще се провежда обучението и седмичният брой часове за тях. В плана се отразяват и пояснителни бележки за: мястото на провеждане на обучението, календарния график на обучението по дати и часове, методите и формите на учене и оценяване, учебните предмети, по които ще се налага да бъдат разработени индивидуални програми. Областите на адаптация на учебния план се отнасят до: обема на учебното съдържание, допустимото време за усвояване на предвидените знания и умения, нивото на подкрепа, методите, формите и средствата за въздействие с цел постигане на заложените цели и очаквани резултати.

Разработване на учебната програма

За всеки учебен предмет от индивидуалния учебен план на ученика със СОП, който се изучава с намален/редуциран брой учебни часове, се разработва индивидуална учебна програма, която е адаптирана спрямо възможностите, потребностите, интересите и темпа на учене. Тя се разработва от ЕПЛР на ученика и съдържа:

- Кратко представяне на програмата – За кого точно е предназначена? Данни за ученика. Какви са неговите актуални възможности и потенциални способности? Каква е общата цел на програмата?
- Очаквани резултати от обучението по учебния предмет в края на учебната година за постигане на компетентностите – знания, умения и отношения, в съответствие с индивидуалните потребности и възможности на ученика.
- Учебно съдържание – теми, компетентности, като очаквани резултати от обучението. Нови понятия.
- Препоръчително процентно разпределение на задължителните учебни часове за годината, съответно за седмицата.

- Специфични методи и форми за оценяване на постиженията на ученика.
- Дейности за придобиване на ключови компетентности, както и за развитие на социални и полезни умения за самостоятелен и независим живот.

Индивидуалните учебни програми на учениците със СОП се разработват въз основа на ДОС за общообразователна подготовка, съобразени са с учебните програми по общообразователните учебни предмети и с учебните програми по специалните учебни предмети за ученици със сензорни увреждания (чл.149 от наредбата за ПО).

Адаптиране на целите и задачите в урока

В стремежа си да осигурят социално приобщаване и емоционален комфорт на ученика със СОП, учителите забравят нещо много важно – детето е в клас не само да бъде обгрижвано, но и обучавано. Редица наблюдения от практиката показват, че учителите срещат сериозни трудности при планиране на учебната дейност за тези деца. Особено се затрудняват при формулиране на целите и задачите за урока, в който е включен ученикът със СОП. За ефективното целеполагане са важни 3 основни компетентности на учителя: да оценява актуалното състояние на ученика, да прогнозира динамиката в неговото развитие и да е наясно с методите и дейностите, с които ще постигне очакваните резултати в обучението.

SMART подходът за поставяне на учебни цели е познат и се използва от много учители. С успех може да бъде приложен и при учениците със СОП. Критериите, които трябва да следват целите, са:

- **специфични** (много ясни и добре дефинирани, да съответстват на дейността, за която са създадени);
- **измерими** (определени във времето), да може да бъде измерен успехът (напредъкът след урока);
- **достижими** (учениците наистина да могат да постигнат целите по време на урока предвид старите знания и умения, които имат);
- **уместни/реалистични/разумни** предвид възможностите на ученика;
- **времево осигурени** (да бъде дадено достатъчно време, за да се постигнат).

Насоки за формулиране на целите. Съвети от практиката:

1. Формулирайте ясни цели!
2. Пишете ги с кратки изречения!
3. Не използвайте сложни думи, имайте прост език, който води към същественото!
4. Не използвайте пасивни и косвени думи, като напр. „други“, „някои“. Пример: „Да посочва някои реки на географската карта“!
5. Използвайте глаголи и действия, които веднага дават посоката, която ще бъде дадена в обучението!
6. Целите трябва да са бързо разпознаваеми и разбираеми.

7. Ако някои от компетентностите са по-сложни и изискват по-дълго време за формиране, разделете целта на подцели, на по-малки действия! Сложното и дълго действие е по-сложно за изпълнение и трудно измеримо.
8. Не се притеснявайте, че някои от целите могат да ви звучат много обикновено! Важното е да са адекватни и насочени към конкретния ученик.

Пример:

Урок: **Водното богатство на България**, III клас; предмет: **Човекът и обществото**

Цел на урока за класа: Да се научат учениците да описват природните обекти (езера, реки, Черно море). Да се формират умения у учениците да обясняват взаимовръзката между водното богатство и трудовата дейност на хората. Да се формира разбиране за риска, който възниква в резултат на унищожаването на природните богатства (водното богатство) на България и разбиране за отговорността на хората за опазването им. Да се продължи формирането на умения за ориентиране по цветовете на географската карта за местоположението на някои езера и Черно море и използването на карта за описване на водното богатство на България.

Адаптирани цели на урока за ученика със СОП

1. Да формира умения да:
  - наблюдава, търси и посочва реки и Черно море на географската карта, като се ориентира по синия цвят;
  - посочва на картата и да назовава поименно най-големите реки у нас – Дунав, Марица, Искър...
  - да посочва реката (ако е изобразена на картата), която минава или е в близост до неговото населено място.
2. Да описва/разказва за реките и морето, позовавайки се на своя личен опит от филми, които е гледал, от почивки със семейството на море, от излети/екскурзии, риболов с дядо и т.н.
3. Да разбира според възможностите си значението на следните понятия (напоиване, туризъм, риболов, корабоплаване и пр.).
4. Да разбира на елементарно ниво риска за хората и рибите от замърсяване на водните обекти – да пазим рибките и да се къпем в чисти води, като не хвърляме отпадъци в реката и морето.

Адаптиране на методите и стратегиите на преподаване

Като модел на взаимодействие между учителя и учениците, методът е насочен към постигане на определен образователен ефект, който за учениците със СОП е свързан с:

- усвояване на достъпно учебно съдържание според потребностите и интересите;
- усвояване на комуникативни умения и възможност и за общуване;
- формиране и развитие на социални умения, важни за социализацията и бъдещата професионална реализация на ученика в условия на самостоятелен и независим живот.

В обучението на учениците със СОП се прилага традиционната система от методи (нагледни, словесни, практически), с важното уточнение, че тази система трябва да бъде отворена, да се допълва и обогатява, за да отговори на изискванията и потребностите на различните групи специални потребности. И тъй като една и съща дейност или действие може да се определи и като метод, и като техника, и като стратегия, екипът, разработил настоящото ръководство, приема, че могат да се използват и трите, когато става въпрос за методически модели на въздействие. Важното е те да стимулират учениците със СОП за интерактивно учене.

Учителят пристъпва към адаптиране на методите на преподаване, след което вече е проведено функционалното оценяване на ученика със СОП. Качественото оценяване дава информация на ЕПЛР за: актуалното състояние на ученика, трудностите, които среща, силните страни, интересите, стилът на учене, специфичните изисквания за подредба на физическата среда, нивото на подкрепа от семейството и пр., които ще се използват в процеса на планиране и реализиране на общата и допълнителната подкрепа.

Специфични стратегии на работа за развитие на слуховите възприятия

Стратегиите се прилагат поради факта, че голяма част от учениците със СОП нямат уменията да слушат активно и да разбират чутото поради дефицити във вербално-слуховото възприемане.

Многократно повтаряне (ако е необходимо) и даване на прости инструкции във вид на кратки и точни изречения, съдържащи думи, чието значение е познато на детето. Повтаряне на указанията от самото дете. Поддържане на вниманието с ключови фрази: „Това е важно!“, „Слушай внимателно!“, „Трябва да запомниш..., защото ще имаш домашна работа с подобни задачи“. Преди представянето на важна информация и указание, учителят може да използва условни знаци или предмети, напр. табелка с удивителен знак, звънче и др.

Специфични стратегии на работа за развитие на зрителните възприятия

Стратегиите се прилагат поради факта, че голяма част от учениците със СОП имат проблеми с концентрацията на вниманието, визуалната перцепция и ориентирането в поднесен материал – задачата/упражнението, напр.

Задачите и тестовете да са с достатъчно ярки и отчетливи букви/цифри, с по-голямо междуредие. Да се пише на дъската с цветни маркери и винаги да се изтрива излишната информация. Осигуряване на достъпно и подходящо като размер работно място, като се избягва безпорядъкът на чина. Раниците или учебните чанти да имат разделения за учебниците/тетрадките, работните листове за домашна

работа. Удачен вариант е в класните стаи учителите да обособят специално място на шкафа за кутии с надпис: „За проверка“, „Поправени задачи“, „Трябва ми помощ“. Така учениците ще знаят къде да оставят сами готовия тест за проверка, откъде да вземат проверки, къде да оставят задачите, с които не могат да се справят сами и търсят помощ от ресурсния или общообразователния учител.

Засега цветното кодиране се оказва най-удобната и успешна стратегия, прилагана от учителите за подпомагане на зрителните възприятия. Всички материали по даден предмет са с определен цвят подвързия. Цветът може да се използва и при отбелязване на предметите в седмичната програма. Учителят пише на дъската с ярки цветове, за да подчертава важните правила или моменти от задачата. С един цвят могат да се представят: частите на речта, всяка първа дума на изречението, всеки последен звук на думата, числата, които се делят на две, различните знаци в математиката (напр. с червен цвят – знакът за събиране, със зелен – знакът за изваждане, с жълт – знакът за равенство и пр.). За да запомни новите думи по английски език напр., ученикът може да ги запише на цветни картончета.

Примерни техники за работа с ученици със СОП

1. Оптимална големина на буквите.
2. Осигуряване на оптимална светлина, идваща отляво, и приглушаване на блясъка.
3. Достатъчно контрастен фон на текста.
4. Правилен подбор на текстовете за четене – с подходяща сложност и повече познати думи.
5. Трениране на зрителните възприятия. Упражненията се прилагат в индивидуалните занимания на ученика със СОП, с ресурсния учител, в ресурсния кабинет или в рамките на класа, под формата на групови игри. Пример за индивидуална игра: учителят нарежда предмети на масата, които ученикът наблюдава. След това ги покрива с кърпа, скрива единия от тях и ги показва отново на ученика с въпрос: „Кой предмет липсва?“. Аналогична е играта с прибавяне на предмет: „Кой предмет се е появил?“. За трениране на зрителните възприятия могат да се използват още: познатите лабиринти, игрите – лото, мемори, домино, дорисуване на картинки, сравняване на предмети и обекти и определяне на сходство и различие, сглобяване на пъзели и т.н.
6. Трениране на слуховите възприятия: отстраняване на шума в класната стая, учителят да не говори прекалено тихо или прекалено високо, повтаряне на инструкциите, повтаряне на част от инструкциите, чести похвали към ученика за навременни реакции. Пример за индивидуална игра: учителят задава някакъв ритъм, а детето трябва да го повтори. Може да се играе с пляскане или различни музикални инструменти.

7. „Четворки букви“ – методът се използва, за да улесни ученика при зрителното възприемане на четирите графеми на една фонемата. Например четирите графеми на фонемата „А“ са: малка печатна буква „а“, голяма печатна буква „А“, малка ръкописна буква „а“ и голяма ръкописна буква „А“. За целта се изготвя таблица с азбуката, където една до друга са показани четирите варианта на буквата, която ученикът със СОП има постоянно на разположение в часовете по четене.

Печатни

А а

Ръкописни

А а

8. „Изречения в картинки“ – техниката се използва за улесняване на анализа на кратки изречения. Буква или сричка в изречение се задават в семантичен контекст, а останалите думи се изразяват с картинки върху картончета, като се поставят знаци, обозначаващи структурата на изречението. Напр. ...има... На първото празно място се поставя картинка на момиче, а на второто – картинка на куче. Изречението е:

има

9. „Четене по двойки“ – похват, който осигурява паралелно зрителен и слухов стимул за ученика.

10. Мултисензорен подход при писане на буквите – ученикът изговаря звука и пише буквата във въздуха, върху пясък или сол/брашно, върху чина. Пише буквата с лепило върху хартия, след което я посипва с пясък или друг прахообразен материал, с цел получаване на пластичен модел, който може да се разпознае чрез опипване. При изговаряне на даден звук от учителя или друго дете, пляска с ръце, скача, удря топка в земята и т.н.

11. „Правописна решетка“ – методът се използва за развиване на уменията за писане на многосрични думи: листът се разграфява на четири колони. Думата, върху която се работи, се пише в първата колона, след това се обсъжда значението и. Във втората колона учениците пишат броя на сричките в думата с цифра. В третата колона разделят думата на срички и пишат всяка сричка, а в четвъртата колона казват думата и я записват. Накрая написват думата по памет на гърба на листа.

Напиши думата	Напиши броя на сричките	Напиши всяка срика				Напиши и кажи думата
		1	2	3	4	

12. Графични помощни средства за онагледяване на текста, задачите и упражненията.

13. Игра по двойки – Сглобяване на думи от звукове. Единият ученик казва звук, а другият трябва да каже дума, която започва с него. Може да се провежда и писмено. Играта е за развитие на фонематичната перцепция.

Адаптиране нивото на подкрепа за ученика със СОП

Подкрепата в урока е съобразена с общото психофизическо състояние, специфичните образователни потребности и възможностите за включване и участие в планираните учебни дейности. Различните ученици получават подкрепа на различно ниво:

- подкрепа през целия урок – при: представяне и затвърждаване на новите знания, разбиране на словесните обяснения и инструкциите, изпълнение на задачите, упражненията и практическите дейности, индивидуалните и груповите занимания, дидактичните игри, проектните дейности и пр.;
- подкрепа само при възприемането и разбирането на обясненията, словесните указания, инструкциите, демонстрациите и пр., а самото изпълнение е самостоятелно;
- подкрепа само при практическото изпълнение на дейностите;
- подкрепа само чрез предоставяне на ПТС, пособия и индивидуално разработени листове с диференцирани задачи за урока;
- само консултативна подкрепа за ученика от ресурсен учител или др. специалист;
- само консултативна подкрепа за учителя от ресурсен учител или др. специалист.

Подкрепата в урока се предоставя:

- едновременно от ресурсен учител и др. специалист;
- само от ресурсен учител;
- само от друг специалист – психолог, логопед, рехабилитатор на слуха и говора и пр.;
- само от помощника на учителя или асистента на детето;
- само от общообразователния учител.

Нивото на подкрепата в учебния час се определя след прецизно функционално оценяване на потребностите и може да се променя през учебната година според напредъка на ученика.

Адаптиране на учебното време

Учебното време в часа може лесно да се изплъзне от контрола на учителя, ако той е прекалено натоварен, чувства се изморен, губи излишно време, за да се справя с дисциплината в часа, налага се да решава „в движение“ проблеми при възникнали непредвидени ситуации или просто не си е планирал ефективно работата. Някои учители се оплакват, че ако правят допълнителни обяснения и предоставят индивидуална помощ на ученика със СОП, няма да им стигне времето, за да си предадат урока за другите ученици.

Как да бъде разпределено/адаптирано пълноценно времето в учебния час, когато в класа се обучава ученик със СОП?

- Обясненията и инструкциите се адресират към целия клас, като не се изключват учениците със СОП. Понякога учителите подценяват тяхната възможност да слушат и разбират обяснение или някои основни изисквания към изпълнение на дадена задача. Факт е, че има и такива,

които няма да разберат инструкциите, което налага подаването на допълнителна информация за тях, както и указания за това къде ще работят – в учебната тетрадка, с учебника или по адаптирани задачи от индивидуален работен лист.

- Удачно е учениците със СОП да бъдат разположени близо до учителя, за да е сигурен, че са разбрали правилно инструкциите, които могат и да се повторят, ако е необходимо, както и да бъде предоставена помощ, когато другите ученици изпълняват самостоятелна работа.
- Опитният учител винаги може да подбере достъпни въпроси към ученика със СОП, по време на уводната беседа и изложението или да постави някаква съобразена с възможностите му задача, за да бъде включен в дейността на класа още в началото и да се почувства активен участник в урока.
- Изискването за предоставяне на новия материал на малки стъпки се отнася не само за ученика със СОП. Това е важно и за другите малки ученици от началния етап на обучение. Наред с това, учителят, който обучава в класа си „специален“ ученик, трябва да прилага много по-често нагледни демонстрации, които подпомагат значително възприемането на новите знания.
- Поради факта, че голяма част от учениците със СОП се уморяват лесно или продължителността на концентрацията на вниманието им е по-кратка, те трябва да получат възможност за почивка в часа. Учителят преценява в кой момент и колко почивка да осигури в зависимост от моментното състояние на детето. Почивката се осъществява обикновено в специално създаден кът за целта в класната стая, като детето избира самостоятелно как да я запълни. Учителят също може да предложи дадена игра за времето на почивка, която има отношение към темата на урока.
- За ученика с ХАДВ, щадящият режим е задължителен елемент на подкрепата. Продължителността на учебния час може да бъде намален и да се увеличи междучасието. Когато за ученика часът приключи по-рано и учителят трябва да продължи с другите ученици, трябва да има предварителна организация – къде и с кого ще прекара времето си до междучасието. Това може да бъде учител със свободен час, дежурен на коридора представител на помощния персонал, психологът, педагогическият съветник или друг от училищния персонал. Практиката показва, че много добър вариант е ученикът с ХАДВ да бъде придружен до физкултурния салон, където да се включи в спортната дейност на класа, който в момента има физическо възпитание и там да изчака края на часа. Нуждата от движение е почти постоянна при хиперактивните деца, което трябва да се отчита от учителите. В тази връзка, те трябва да им предоставят повече задачи или полезни дейности, свързани с движение по време на урока, което ще аргументира и организира активността им. Напр. да изчистят дъската, да раздадат материалите, да съберат тестовите и пр. Подходящо за учениците е и това да работят изправени, което съответно изисква специална учебна маса за целта.
- Груповата работа е за предпочитане в интегрирания клас. Заниманията в група позволяват: да се намали натоварването на ученика със СОП, да получава помощ от своите връстници (освен от учителите), да наблюдава как те работят и да възприема добри модели на учене и поведение, да се повишава мотивацията и да се развиват комуникативните умения, да се подобряват взаимодействието. Разбира се, работата в група изисква повече време за предварителна подготовка от страна на учителя, свързана с подготовка на материали, диференциране на задачите за отделните групи и формулиране на инструкциите. Друг проблем при тази форма на организация е, че някои ученици могат да разсейват другите или да се опитват да се „измъкват“ от работа. Това няма да се случи, ако в работата на групите бъде включен ресурсният учител, помощникът на учителя или асистентът на ученика със СОП. Дори да

няма такива помощници в часа, учителят може да разчита на по-концентрираните и по-бързо справящите се ученици, които да „ръководят“, да следят работата в групите и да подкрепят тези, които срещат трудности.

Разпределението на времето в урока за ученика със СОП в минути зависи от неговите индивидуални способности и моментно състояние. Напр. за ученик в първи клас то може да бъде: 5 мин. – обяснения, 20 мин. – упражнения, и 5 мин. – почивка/игра.

Адаптиране на методите на изпитване и оценяване

Професионализмът и обективността на един учител не се изразяват в това да напише слаба оценка на ученика със СОП, защото не е покрил изискванията (обикновено по обективни причини), а в това да му се вдъхне увереност, че може да се справя и да му покаже пътя за това. Ученикът се нуждае от адекватни условия на изпитване и различни възможности, за да покаже по-добре своите знания, по подходящ за него начин. При оценяването на ученика със СОП учителят трябва да съблюдава няколко основни принципа:

1. Съобразяване със стила на учене (силните и слаби страни на детето). Това е свързано с избора на начина на изпитване – устно или писмено.
2. Съблюдаване на спецификата на грешките. Грешките могат да се обобщят в две групи: такива, които произтичат от обективния проблем, и други, които се допускат при непроявено старание въпреки установените възможности за това, че детето може да се справи. Вторият тип грешки не трябва да се толерират от учителя.
3. Внимателно въвеждане на нови методи на оценяване. Ако учителят реши да изпита ученика с тест, той може да се затрудни и притесни, тъй като това е нещо ново за него. В такъв случай резултатите могат да се окажат по-лоши, поради наличието на стресов компонент. Всяко ново нещо за ученика със СОП трябва да се въвежда внимателно и постепенно.

Похвати и подкрепа за ученика със СОП при изпитване и оценяване

- Да не се изисква от детето да чете продължително време на глас, а да прочита кратки части от текста, които са достъпни за неговите възможности. Преди да прочете даден текст, учителят припомня трудните думи.
- Да се толерира сричкването, да се подпомага при прочитане на сложни думи и/или изречения.
- Ученикът да получи възможност да използва помощни средства – прозорче, показване с пръст или с молив, с показалец при четене, тетрадка с помощни редове по писане, помощни таблици за събиране, изваждане, умножение, деление, калкулатор по математика и пр.
- Да не се санкционира, ако се ориентира трудно в текста, в задачата, в упражнението, ако не знае докъде са стигнали другите, ако не може да отговори или да се включи веднага в дадена дейност.
- Да се толерира оценката на писмена работа с грешки при изписване на сходни букви, напр. „П“ – „Н“.
- Ако е възможно, да се използват тестове с избор на верен отговор вместо диктовки и писмени изложения.

- Ако учителят иска да провери правописа на думи, може да се предостави диктовката с празни места, където ученикът да допълни думите.
- Да се толерира по-ниско качество на чертеж и т.н.

Как да намалим стреса, за да бъде оценен правилно ученикът със СОП?

- Да се изпитва писмено, ако устното изказване го затруднява, или обратно, ако има проблем с моториката.
- Да се прилага комбинираният вариант – едновременно устно и писмено, ако това е начинът да се представи по-добре.
- Да бъде изпитван в отделна стая заедно с ресурсния учител или друг специалист, който да му обясни въпросите.
- Да има удължено време.
- Да получи възможност да използва помощни средства и технологии по време на изпитването – напр. да пише на клавиатура, да използва таблицата за умножение и деление и пр.

Алтернативни методи на изпитване на ученика със СОП

- Презентация, която да покаже в малка група или само пред учителя.
- Клип, който да подготви вкъщи и учителят да изгледа – напр. да запише изпълнението си на стихотворение, което учителят е поискал да бъде научено наизуст, за да му постави оценка.
- Дискусия с групови въпроси, където отговаря заедно с другите ученици.
- Практическа задача или проект, които да подготви сам или с помощ от възрастен.
- Отговори на отворени въпроси и пр.

Постиженията на ученика със СОП имат много измерения. Крайният продукт, който ще покаже в момента на оценяване, със сигурност е важен, но би било грешка, ако учителите се фокусират само върху него. При оценяването е важно да бъде отчетено не само това, което ученикът е научил и знае, но и това как го е научил, колко е мотивиран да бъде в клас, как общува, работи и си сътрудничи с другите деца и учителите, какво старание проявява, как се опитва да решава проблеми, и т.н. Добър подход при оценяването е, когато при възможност учителят търси обратна връзка – как ученикът би се самооценил и как биха го оценили неговите връстници.

Адаптиране на пространството в класната стая

Мощен стимул в обучението и поведението на всички ученици дават условията, в които учат: подредбата на класната стая, в която прекарват по-голямата част от деня, нейното оборудване с подходящи и функционални мебели, необходими учебни пособия, помощно-технически средства и дидактични материали. Предвид важната роля на физическата среда и за учениците със СОП, учителят трябва да отдели достатъчно време, енергия и ентузиазъм, за да я подреди, ако е възможно, с помощта на учениците, така че да отговори на различните потребностите и интереси.

Адаптираното пространство в приобщаващата класна стая предполага осигуряване на:

1. Безопасна и достъпна среда, особено за учениците с ограничена подвижност и нарушено зрение. (Изискванията за вътрешния интериор на учебната среда за различните потребности са представени в Тема първа).
2. Удобни, привлекателни, издръжливи и функционални мебели. Столовете да са с правилен размер, за да могат учениците да седят удобно, с опора на гърба и краката им да достигат пода. Масите и бюрата да са нивелирани и да осигуряват подходящо пространство за писане и място за краката. Специални маси и бюра може да са необходими на учениците в инвалидни колички (Дамянов, К., 2020).
3. Специално място за съхранение и свободно използване върху учебния чин на помощни средства и технологии, които според Янкова, Ж. (2018) повишават достъпността до образование – брайлова клавиатура или плоча и шило за брайлово писмо, бял бастун, оптични помощни средства, оборудване за усилване на звука, адаптирани инструменти за писане и чертаене, калкулатори и пр.
4. Различни зони за работа, почивка или за изпълнение на рутинни дейности и задачи. Факт е, че някои от учениците със СОП имат ниска работоспособност. Изморяват се бързо и имат нужда от почивка, от смяна на дейностите или просто искат да се усамотят за определен период от време. В тези случаи обособените зони за игра и почивка са изключително важни и полезни.
5. Работни места за правостоящи, които са особено полезни за учениците с ХАДВ. Според Дамянов, К. (2020), „когато класната стая предлага нетрадиционни места за работа, това допълнително мотивира тяхното желание да учат и да изпитват удовлетвореност от престоя си в училище“.
6. Гъвкава организация на учениците при работа в група. За целта е необходимо учебните маси и столове да са леки и функционални, за да може учителят да ги подреди бързо, следвайки дидактичната цел на урока.
7. Места за родители и гости в класната стая. Учебни табла, табла за изложение, представящи дейностите на класа и творчеството на учениците.
8. И не на последно място, осигуряване на спокойна, емоционална и стимулираща обстановка, която кара всеки ученик да се чувства значим и приет.

ТЕМА ЧЕТВЪРТА

Модел на адаптиран план на урок за ученик със СОП. *Кои са основните структурни акценти в плана?*

И днес урокът продължава да бъде основна форма за реализиране на учебно-възпитателния процес. Внимателно планираният урок дава възможност на всички ученици от класа да бъдат ангажирани и включени в предвидените дейности за учебния час. Практиката показва, че вече голяма част от учениците със СОП се обучават в общата класна стая и все по-малко от тях се извеждат за индивидуална работа в ресурсните кабинети. Въпреки това училищата все още не могат да се похвалят с активно участие в уроците на всички свои „специални“ ученици. Причините за това са различни, но основно са свързани със сложността на учебния материал, който в повечето случаи не отговаря на възможностите на тези ученици, както и с темпа на преподаване и учене, фиксиран и прилаган за т.нар. типични деца. Адаптирането на уроците спрямо потребностите на учениците с различни възможности, в т.ч. и на учениците със СОП, е отговорна задача на всеки учител в условията на приобщаващото образование.

Планирането на адаптиран урок не означава подготовка на нов урок от учителя, а модифициране на дейностите, заложили за класа, така че да са достъпни за възможностите на ученика със СОП от този клас.

Предимства на адаптирания урок:

- успешно допълва приобщаващата училищна среда;
- прави обучението достъпно за ученика със СОП;
- ангажира и предизвиква интереса му към дейности и участие;
- насърчава ученика да работи със собствен темп;
- вдъхва му увереност и самочувствие;
- позволява да се наблюдава прогресът на ученика в реално време;
- помага на учителя да преподава ефективно и фокусирано.

Модел на адаптиран план на урок (структура)

- ◇ учебен предмет
- ◇ клас
- ◇ име на ученика
- ◇ тема на урока
- ◇ вид на урока
- ◇ цели и задачи
- ◇ основно съдържание
- ◇ методи на преподаване
- ◇ времево разпределение на дейностите
- ◇ групова дейност
- ◇ социални умения

- ◇ междупредметни връзки
- ◇ дейност на ресурсния учител или друг специалист
- ◇ помощни средства и технологии
- ◇ речник на новите думи
- ◇ самостоятелна и домашна работа

Препоръки при разработване на адаптиран план на урок. Съвети от практиката.

1. Преди учителят да пристъпи към изготвяне на адаптиран план на урока, е необходимо да си припомни няколко важни неща, а именно: Кои силни страни на ученика насърчават ученето и кои предизвикателства го възпрепятстват? Какъв е стилът на учене или как ученикът приема и обработва по-лесно новата информация? Как комуникира, на какво ниво са неговата реч и езиковите му способности? До каква степен е усвоен учебният материал до момента и има ли нужда от уточняване и затвърждаване на старите знания преди представянето на новите? Какви дейности да бъдат заложени и в какъв ред ще се изпълняват? Какви средства, материали и пособия ще са необходими? Кой как ще помага/подкрепя в урока – ресурсният учител, другият специалист, помощникът на учителя, асистентът на ученика със СОП, бързо справящите се съученици?
2. При формулиране на целите и задачите на адаптирания урок е важно учителят да има свой отговор на още един въпрос: Какво искам да научи моят ученик със СОП в конкретния час и как ще разбере дали го е научил? Препоръчително е целите и задачите да са тясно свързани с оценяването и с учебната програма по предмета. *(Насоките за формулиране на целите на урока са представени в Тема трета).*
3. Подборът на учебния материал за часа трябва да бъде съобразен с индивидуалните възможности и потребности на ученика, с неговия темп на учене и стил на усвояване. При изпълнението на тази задача учителят успешно може да използва учебното помагало за адаптиране на учебно съдържание в начален етап на обучение, като не забравя, че предвидените дейности трябва да отговарят на индивидуалните особености на детето от неговия клас. Добър подход в планирането е, ако за всяка учебна цел/задача бъде предвидена дейност/активност, за която учителят е сигурен, че ще бъде интересна, ефективна и ще предизвика вниманието на ученика със СОП.
4. Екипът, разработил ръководството, предлага „миксирано“ приложение на методи и техники на преподаване в урока. При подбора на методите е важно да се има предвид, че:
  - различните теми се реализират с различни подходи, напр. може да се окаже, че дадена тема е по-подходящо да бъде представена за ученика със СОП чрез презентация или визуализация с постер, а друга – представена с повече обяснения и пояснителни указания;
  - използването на едни и същи подходи на работа в няколко поредни дни *(напр. прекомерното използване на учебника и тетрадката, дългото преписване или четене на големи части от даден текст)* ще направи ученето „скучно“, демотивиращо и разсейващо.
5. Интерактивният урок е ефективен за всички ученици, и особено за учениците със СОП. Използването на различни интерактивни методи на преподаване и учене, чрез които учениците задават въпроси, дискутират или обсъждат наученото, е важно изискване за

урока в съвременната приобщаваща класна стая. В тази връзка, учителят трябва да отдели достатъчно време и място за интерактивни дейности, които свободно може да подбере и приложи съобразно темата и вида на урока за успешно включване на ученика със СОП.

6. Разпределението на времето за различните дейности в урока е изключително отговорна задача пред учителя. Дали то ще бъде пълноценно запълнено за всички ученици в класа, или безвъзвратно изгубено за всички, или само за ученика със СОП, зависи до голяма степен от предварителното планиране. Често общообразователните учители се оплакват, че не им достига времето за работа с ученика със СОП в класовете с много деца. Практиката показва, че ако се намали времето за проверка на домашните работи и времето за устно изпитване на учениците и ако урокът е подкрепен с прецизна предварителна подготовка, времето ще стигне за всички. Учителите не трябва да забравят, че от тях се очаква да преподават на всички деца в класа, а не само на тези, които се справят по-бързо и по-лесно.
7. Задължително изискване при адаптирането на плана на урока за ученика със СОП е заложените дейности да съдействат за развитие на различни социални умения, формиращи личността на детето: умения за учене, емоционално съпреживяване, себеизразяване, самостоятелен избор, умения за работа в екип, самостоятелност, активност и пр.
8. Адаптираният план на урока изисква задължителното осъществяване на междупредметни връзки, тъй като те осигуряват реализация на основни принципи в обучението на учениците със СОП: активност, системност, достъпност, практическа насоченост и пр. Напр. учейки се как да правят мартеници, учениците със СОП много по-лесно могат да бъдат провокирани да създадат кратко устно пожелание към близък приятел, на когото ще направят подарък, чрез въвеждане в подходяща речева ситуация от страна на учителя (връзка между предметите технологии и предприемачество и български език и литература).
9. В адаптирания план на урока за ученика със СОП се фиксира ролята на ресурсния учител или др. специалист в конкретния учебен час – къде точно и как ще подкрепят детето и работата на общообразователния учител. *(Нивата на подкрепа от ресурсния учител и др. специалисти са представени в Тема трета).*
10. Успехът в обучението на ученика със СОП се обезпечавя в по-голяма степен при използване на асистирани технологии от различен клас. Ресурсните учители и другите специалисти запознават ЕПЛР и родителите с функциите и предимствата в ученето на ПТС и според индивидуалните нужди, те се залагат в адаптираните планове на уроците. Училището има ангажимента да ги осигури за учениците със СОП, тъй като те са съществен компонент на приобщаващата образователна среда, осигурена за тях.
11. Домашната работа за ученика със СОП е важна дейност, която има за цел освен да предостави възможности за преговаряне на знанията, също и да развива основни социални умения, като самостоятелно учене и поемане на отговорност. **Изисквания към домашната работа:**
  - Да не се използва като наказание. Да не носи стрес, както за децата, така и за техните родители, а приятно усещане и удоволствие от работата.
  - Задачите да са достъпни, кратки и да не отнемат много енергия и време за изпълнение.
  - Да има ясна цел и достатъчно обяснения и инструкции относно това как трябва да се изпълни, какви материали ще са нужни, кога трябва да е готова и нещо много важно – каква ще е наградата/стимулът за доброто представяне.
  - При предоставяне на домашната работа, ученикът със СОП трябва да получи възможност да я разгледа и да зададе въпроси, ако нещо не му е ясно.

- Важно е домашната работа да се обсъди с родителите – видът и броят на задачите, както и нивото на подкрепа, от която ще се нуждае ученикът при нейното изпълнение в домашни условия.

12. Основна задача на учителя е да подготви и представи урока така, че да ангажира и стимулира всички свои ученици в класната стая.

Три важни препоръки към учителите за оптимизиране на ДПЛР на учениците със СОП в началото на учебната година:

- ◇ Убедете се, че класната стая е оборудвана и подредена така, че да посрещне различните нужди на учениците. За това невинаги са нужни много ресурси. Уточнете с ресурсния учител или другите специалисти от ЕПЛР какви специални пособия и материали ще са нужни за предстоящата година и откъде могат да бъдат доставени. Направете предложение към директора за закупуване. Училището получава финансови средства за това. Част от дидактичните материали можете да адаптирате и изработите сами с помощта на колеги и родители.
- ◇ Намерете време още в началото на учебната година да разработите адаптирани планове на уроци за учениците със СОП. Това няма да ви затрудни, при условие че вече разполагате с Учебно помагало с адаптирано учебно съдържание по всяка тема от учебните програми по предметите от учебния план, примерни адаптирани планове на уроци и насоки за работа в Методическо ръководство. Поканете ресурсния учител и другите специалисти от ЕПЛР да ви помогнат в това начинание. Това е и тяхно задължение. Ако въпреки това продължавате да се затруднявате, обърнете се към РЦПППО. Тези институции разполагат с опит и експертиза, която винаги можете да използвате за методическа подкрепа.
- ◇ Потърсете опита на други ваши колеги – как те обучават своите ученици със СОП, какви са техните трудности и успехи. Винаги можете да научите за нов работещ метод или техника, за които до момента не сте се сетили. Четете специализирана литература и се информирайте за специалните потребности и новостите в приобщаващото образование.

И в заключение

Добрият учител не просто преподава, той учи и подкрепя всяко едно дете в класа. Обича да експериментира и винаги има план „Б“. Преподава иновативно и интерактивно, използва ИКТ, познава и прилага асистиращи технологии и специфични стратегии в учебния процес. Поддържа и развива приобщаваща класна стая, в която всички деца са с равни права и равно участие. Не се срамува да пита и да търси по-добри идеи за урочни разработки от колегите си. Знае, че всеки ученик, всеки клас и всеки урок са различни и неповторими. Наясно е, че работата с учениците със СОП е сложна и понякога доста изтощителна, но знае, че този труд си заслужава.

ТЕМА ПЕТА

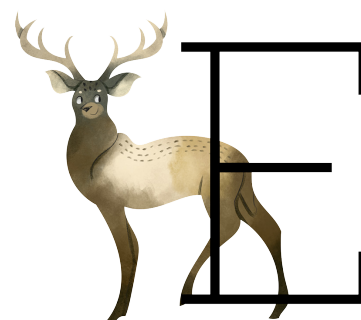
Общи методически насоки в обучението на ученици със СОП в началния етап на обучение. *Кои са основните цели, задачи и методи на обучение по учебните предмети?*

Български език и литература	Математика	Околен свят	Човекът и обществото	Човекът и природата	
Технологии и предприемачество	Компютърно моделиране	Английски език	Изобразително изкуство	Музика	Физическо възпитание и спорт.

Български език и литература

Обучението по учебния предмет в началния етап поставя основите на системното изучаване на български език и литература в следващата образователна степен. **Целта на обучението** по български език и литература за учениците със СОП е:

- ◇ Създаване на мотивация за комуникация и общуване. Провокиране на речева активност, формиране на интерес и положителна нагласа за участие в уроците.
- ◇ Ограмотяване, което е ключова предпоставка за познавателното и речевото развитие и овладяването на книжовни форми на езика.
- ◇ Формиране на умения за слушане, възприемане и разбиране на чужда реч, на думи и изречения, с които се означават обекти, събития, явления, отношения.
- ◇ Натрупване на пасивен речник и развиване и обогатяване на активен речник.
- ◇ Формиране и развитие на емпирично равнище на начални знания за строежа на езика, езиковите и речевите единици, знания и умения за някои правоговорни, правописни и пунктуационни норми.
- ◇ Формиране на умения според индивидуалните възможности да говорят и четат правилно и изразително, да пишат грамотно.
- ◇ Формиране на начални умения за възприемане, осмисляне и интерпретиране (с помощ, при необходимост) на кратки по обем и достъпни по съдържание литературни произведения, споделяне на впечатления от чутото или прочетено литературно произведение, самостоятелно четене.
- ◇ Развитие на мисленето, въображението, паметта и вниманието.

Адаптираните цели и задачи на обучението по български език и литература за учениците със СОП са разработени в контекста на заложените знания, умения и отношения по областите на компетентност в адаптираните учебни програми (I – IV кл.): „Начално ограмотяване – I кл.“, „Езикови компетентности“, „Комуникативноречева компетентност“, „Литературни компетентности“, „Социокултурни компетентности“. Всички теми и подтеми от учебното съдържание по български език и литература в началния етап на обучение са адаптиран и представени в Учебното помагало.

1. Екипът, разработил методическото ръководство, препоръчва обучението на учениците със СОП по учебния предмет български език и литература да се провежда както в общи класно-урочни дейности и групови занимания, така и индивидуално, в ресурсен кабинет, с ресурсен учител за затвърждаване на новите знания и умения.
2. При селекцията на учебния материал и организацията на дейностите е важно да се спазват следните изисквания:
  - циклично и спираловидно представяне на учебния материал;
  - въвеждането на новите знания да става с постепенно надграждане, разширяване и задълбочаване с цел осигуряване на добра възможност за затвърждаване;
  - текстовете за четене и слушане да са кратки, разнообразни, занимателни, да съответстват на възможностите на учениците със СОП;
  - селекцията на лексиката да се определя по критерии за достъпност и полезност за комуникацията;
  - езиковите единици да са представени в смислен контекст чрез дейности и визуални опори.
3. Подходящи методи, форми и средства на обучение по *български език и литература* са: обяснение, беседа, мултимедийна презентация, интерактивни дейности, представящи различни социални роли в реалистичен контекст, ролеви игри, песни, стихотворения, драматизации, демонстрации, упражнения, работа с учебни материали в електронен вид, работа с учебник, работа с индивидуални работни листове, проектна дейност и пр.
4. Повечето от малките ученици със СОП имат проблеми с моториката, която е част от общата психомоторна зрялост и която се разглежда като важна предпоставка за ограмотяването и усвояването на умения за писане. В тази връзка, включването на различни двигателни занимания в урока, в индивидуалните занимания и в свободното време са особено полезни: упражнения за самообслужване, рисуване (*с моливи, флумастери, тебешери, настели*), моделиране с пластилин или глина за оформяне на различни фигури, лепене, апликиране, очертаване по контур, оцветяване, рязане, промушване на конци и тънки въжета, преливане на вода в различни съдове, подреждане на пъзели, рисуване върху пода и т.н.
5. За да се ограмоти едно дете, в това число и детето със СОП, то трябва да умее първоначално да разпознава отделните звукове в думите и същевременно да определя правилно тяхната позиция – в началото, в средата, в края на думата. Механизмът на звуко-буквеното съотнасяне е базисна основа за формиране на способността за четене и писане. Ето защо едни от първите занимания в часовете по български език с ученика със СОП са свързани с развитие на фонологичния усет. (Пример: играта „Детектив“ – детето затваря очи, като му се поставя задача да разпознава възпроизведени шумове: почукване, късане на лист, драскане на стъкло, пляскане, отваряне на врата и пр. Същата игра може да се играе, като детето определя мястото на звука в думата. Напр. учителят изговаря различни думи, като набляга на първия звук, който детето трябва да разпознае и да повтори впоследствие. По-късно с помощта на възрастния детето открива и други думи, които започват с този звук, и обмисля такива, в които звукът липсва. Игрите са подходящи за индивидуални или групови занимания, в които е включен ученикът със СОП.)
6. Препоръчителни упражнения, насочени към познаване на буквите и тяхното изписване, са: изписване на буквите върху големи листове; изписване с пръсти върху пясък; очертаване

върху гърба на детето и то да ги отгатва, при смяна на ролите; изрязване на буквите от оризова или опаковъчна хартия и подреждане върху пода; „рисуване“ на буквите с въже; игра на карти, като върху всяка карта се залепва буква и детето трябва да я разпознае, след което да измисли дума с нея, и т.н.

7. Препоръчителни упражнения за формиране на представи за **думата**: броене на буквите в думата с цел обсъждане коя е най-дългата и най-кратката дума; игри-кръстословици, при които се отгатват думи на основата на налични букви, подреждане на думи от разхвърляни букви и др.
8. Препоръчителни упражнения за овладяване на сричкването като етап на овладяване на четенето: използване на срички, написани на карти или кубчета; четене на срички на компютър или означаване на отделни срички с дъгички под тях, като постепенно се съкращава времето за четене на сричките. Паузите между отделните срички намаляват и четенето става по-плавно.
9. Прилагане на помощните средства за следене в текста е изключително полезно за учениците със СОП: показалки, които децата сами могат да си измислят или адаптират за целта; рамки и прозорчета, в които попада първоначално отделната дума, а впоследствие цялата фраза или ред и пр.
10. Важно изискване за учителя е да планира предварително подходящи дейности за развиване на уменията за разбиране на прочетеното. Учениците със СОП са с понижени умения в тази област и това се дължи на слабата четивна техника, ниската концентрация и езиковите дефицити, които проявяват. Подходящи упражнения за целта са: дискусии с класа, предварително разглеждане на илюстрации към текста, визуализиране с картини, отнесени към текста, групово четене с разбиране. Задачата „Полета“ е подходяща за работа по групи, в която се включва ученикът със СОП и която изисква листът да се раздели с линия на полета, в които всяка група да нарисова или напише данни от текста в хронологичен ред, графика на най-интересните моменти според тях и пр.

АДАптиРАН ПЛАН НА УРОК

Предмет: *Литература*

Клас: трети

Име на ученика: И. М.

Тема на урока: „Обичам есента“ от Асен Босев

Цели на урока: Затвърждаване на знанията за изразните средства – повторение и епитет. Разбиране на съдържанието на изучаваното литературно произведение.

Задачи:

- Да слуша и чете стихотворението „Обичам есента“ от Асен Босев.
- Да отговаря на въпроси към съдържанието на художествения текст:
  - Кой сезон обича най-много детето?
  - Защо?
  - Какви плодове има през есента?
  - Как се чувства детето?
- Да открива и преписва повторенията в стихотворението.
- Да открива и подчертава епитетите в стихотворението.
- Да рисува или оцветява любим момент от творбата.
- Да съпреживява настроението на детето в стихотворението.

Основно съдържание на урока (кратко представяне)

1. Мултимедийна презентация на изучаваното литературно произведение – стихотворението „Обичам есента“ от Асен Босев, предварително подготвена от учителя.
2. Четене на творбата според възможностите и уменията на ученика със СОП. Инструкцията към него е да не бърза, когато чете: *Чети бавно и изразително!*
3. Втори прочит на стихотворението, в който могат се включват и останалите ученици. Ученикът със СОП участва в „четене по двойки“ или повтаря след свой съученик.
4. Кратка беседа. Учителят задава общи въпроси, свързани с лични предпочитания, изискващи свободни, непринудени отговори. Например: „Кой е вашият любим сезон?“, „Кои плодове зреят през есента“, „Кои есенни плодове обичате?“, „Защо есента е златна?“. Желателно е всички ученици от класа да се включат със самостоятелни отговори. Често отговорите на другите деца служат като ориентир на учениците с по-малки възможности. Съвместното беседване има насочващ и подкрепящ ефект за учениците със СОП.
5. Песен. Слушане на ритмична детска песен за есента, която създава настроение и емоционален заряд.
6. Беседа. Учителят задава насочващи въпроси, свързани със съдържанието на изучаваното произведение. Целта е да се установи доколко е разбран новият текст. Въпросите са ясни,

изискващи кратки и конкретни отговори: „Кой сезон обича най-много детето?“, „Защо?“, „Кои плодове са включени в текста?“, „Какво настроение отразява стихотворението?“, „Кои са героите в текста?“, „Кой герой ти харесва?“, „Защо?“

7. Играта „Нареди пъзела“ – забавен вариант за работа. Учениците са разделят на три групи/отбора. Всяка група трябва да подреди в правилната смислова последователност изучаван художествен текст, който е предварително принтиран и разрязан на парчета, след което е необходимо да се залепи на картон. Трите групи работят синхронно един и същи текст. Ученикът със СОП се включва активно, като помага, придържа, апликира. Играта е със състезателен характер и след приключване се обявява класиране. Победителят получава символично награда. Изготвените табла се поставят на видно място за определено време. Всеки от участниците трябва да напише името си върху таблото в долния десен ъгъл.
8. Индивидуални занимания – работа върху диференцирани задачи от урока, представени с индивидуален работен лист, лаптоп или таблет. Инструкциите към задачите са: Чуй! Погледни! Прочети! Назови и посочи! Оцвети!

Ако ученикът изрази нежелание да се включи, да отговаря, да изпълнява задачите от индивидуалния работен лист, може да се насочи за кратко към негова любима, предпочитана дейност и малко по-късно неусетно да бъде включван в работата на класа с помощта на ресурсния учител или помощника на учителя.

Методи на преподаване, форми, средства на обучение, материали: илюстрация към художествено произведение, игра със състезателен характер „Нареди пъзела“, беседа, обяснение, слушане на песен, групова работа, индивидуална работа, работа с учебник, работа върху диференцирани задачи от индивидуален работен лист, подреждане на пъзел, лепене.

Времево разпределение на дейностите в рамките на часа: мултимедийна презентация – 10 минути, слушане и пеене на песен за есента – 5 минути, индивидуални занимания – 10 минути, групова дейност – 10 минути. Играта „Нареди пъзела“ се включва, когато се работи в два последователни учебни часа.

Групова дейност: състезателната игра „Нареди пъзела“.

Социални умения: работи в група, като спазва указания и се учи на търпимост, докато чака да дойде неговия ред. Общува със съучениците и се научава, че всеки може да има различен отговор и свободата да изрази мнение.

Междупредметни връзки: човекът и природата, математика, изобразително изкуство, музика.

Дейност на ресурсния учител или др. специалист: подкрепя ученика със СОП при: изпълнение на задачите от индивидуалния работен лист, игровата дейност на класа, отговорите на въпросите. Предварително съгласува с общообразователния учител задачите за индивидуална работа и подготвя индивидуалния работен лист за целта. Предоставя помощните средства – тренажор за ползване на цветен молив, лесна ножичка.

Помощни средства: тренажор за ползване на цветен молив, лесна ножичка, таблет, компютър.

Речник на новите думи: повторение, епитет.

Домашна работа: да нарисова своя любим есенен плод; да научи наизуст стихотворението „Обичам есента“ от Асен Босев или любима част от него.

Учебен предмет: *Литература*

Тема: „Обичам есента“ от Асен Босев

Задача № 1. Намери и подчертай с оранжев цвят плодовете от стихотворението „Обичам есента“ от Асен Босев, които са изобразени на картинката.

Задача № 2. Открий и препиши **повторенията** в стихотворението.

.....

.....

.....

.....

Задача № 3. Открий и подчертай епитетите в стихотворението. Препиши ги.

Припомни! Епитет – художествено определение на предмет или явление. Например: златно слънце, сребърна зорница, ниви позлатени.

.....

.....

.....

.....

Задача № 4. Оцвети само тези плодове от картинката, които са написани в текста.

Задача № 5. Нарисувай твоя любим есенен плод от изброените в стихотворението.

МАТЕМАТИКА

Математиката е една от сложните учебни дисциплини за учениците със СОП от началния етап на обучение, което налага учителите да редуцират учебното съдържание най-често по този учебен предмет.

Целта на обучението по математика за учениците със СОП е насочена към овладяване на базисни знания, умения и отношения в областта на аритметиката и геометрията. Същевременно се формират важни социални умения, свързани с общуване, работа в екип, боравене с информация и пр., които развиват личността, самостоятелността и независимостта. **Задачите** на обучението по математика са свързани с усвояването на умения за: формиране на математически представи и понятия; различаване, групиране и сортиране на предмети по определен признак; различаване и сравняване на количества; съотнасяне на число – цифра – количество; усвояване на аритметичните действия събиране и изваждане на числата до 20; решаване на текстови задачи с едно пресмятане; разпознаване на линия, отсечка, кръг, триъгълник, квадрат, правоъгълник; начални умения за чертане на геометрични фигури; понятия за мерни единици за дължина, време, маса, вместимост, стойност и др. **Адаптираните цели** и задачи на обучението по математика, за учениците със СОП са разработени в контекста на заложените знания, умения и отношения по областите на компетентност в адаптираните учебни програми (I – IV кл.): „Числа“, „Геометрични фигури и тела“, „Измерване“, „Моделiranje“. Всяка тема и подтема от учебното съдържание по математика в началния етап на обучение са адаптирани и представени в Учебното помагало.

Общи методически насоки

1. Една част от учениците със СОП често не са мотивирани да решават задачи. Те не проявяват внимание към тази дейност и учителят е този, който със своя опит и професионализъм трябва целенасочено да провокира техния интерес. Като успешен педагогически подход в това отношение се препоръчва прилагане на много **игрова дейност** в началото на обучението по математика в I кл, без да се започва прекалено бързо с истинското смятане. Нека малкият ученик играе в естествени и непринудени игри с всички предмети и материали, които на по-късен етап учителят ще използва в задачите за сравняване, класифициране, броене, събиране и изваждане, умножение и деление. Когато топчетата, копчетата, мънистата, камъчетата, пръчиците, кестените, връвчиците, фигурките, чашките, кутиите с предмети, пъзелите и пр. започнат да се търсят от децата, защото играта с тях е забавна, то този интерес ще се запази и в момента, когато започне същинското учене – решаването на математически задачи.
2. Първите уроци по математика са свързани с формиране на **пространствени представи и отношения**. Тези умения са изключително важни, тъй като те са основна предпоставка за социалната адаптация на ученика със СОП в училище, а после и в живота му като възрастен. Ако тези представи не бъдат формирани в по-ранна възраст, то това ще доведе до сериозни трудности при овладяване на редица училищни умения. Напр., когато учителят постави изискването – „Всички ученици да се подредят зад бялата линия“, ученикът със СОП няма да го изпълни, защото няма да разбере какво се иска от него. В тази връзка, работата по формиране и развитие на пространствените представи трябва да се извършва систематично и целенасочено. Препоръчително е задачи и упражнения от такъв тип да се залагат във всеки час, без значение каква е темата на урока. Могат да се изпълняват по време на заниманията с ресурсния учител/психолога/логопеда, в минутите, определени за почивка на ученика в учебния час (ако е предвидена такава), под формата на игра и пр. Усвояването на тези знания става в същата последователност, която е предвидена и за другите ученици:

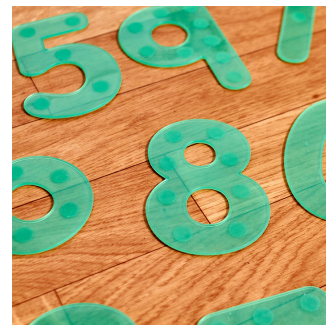
- ориентирани в схемата на собственото тяло;
- определяне на пространственото положение на обектите и предметите спрямо себе си, спрямо друг предмет или обект;
- ориентирани в околната среда.

Изпълнението на задачи, свързани с ориентирани в околната среда, са много подходящи по време на заниманията с ресурсния учител или с помощника на учителя. Напр. с тяхна помощ ученикът със СОП може успешно да работи по създаване на елементарна карта/маршрут до определени обекти в училището: библиотека, ученически стол, административни кабинети, санитарни помещения и пр., и извън училището – напр. до дома на детето, до кварталния магазин и т.н. С ресурсния учител ученикът може да играе играта „Откриватели“, като търсят по елементарен план места на скрити „съкровища“ в училището, обозначени със знак „X“, тренирайки успешно своите умения за ориентирани в пространството.

3. Овладяването на количествените характеристики на числата е една от най-трудните задачи за малките ученици със СОП, тъй като това е абстрактна информация за тях и ангажира обикновено само зрителния анализатор. За да се запомни добре дадената информация, тя трябва да бъде възприета с повече сетива с цел изграждане на трайни мисловни образи и асоциации. В тази връзка, мултисензорното учене е важно за всички деца и особено полезно за учениците със СОП. Подходящи материали за мултисензорно усвояване на знанията за числата и техните цифри са: цветни моливи, маркери, флумастери, бели и цветни хартии, пясък за тактилно учене, цифри от различни материали, моделин/глина/пясък/тесто за моделиране, картинки, цветни фигури, бои и четки за рисуване с пръсти, въженца, пръчици и пр.

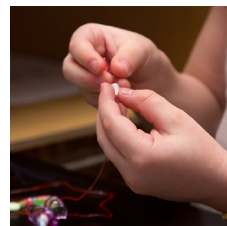
Мултисензорен похват при учениците със СОП, за усвояване на знания и умения за числата и цифрите:

- Използване на визуални средства за подпомагане на слуховото възприемане: видеоклип, филмче, мултимедия.
- Използване на звук за подпомагане на визуалното възприемане. Ученикът изпява верния отговор при математически изчисления или използва музикален инструмент (барабанче) при броене или при съобщаване на отговора на дадена задачата.
- Използва движение за подпомагане на слуховото възприемане. Напр. ученикът с подскоци преминава през цифрите, залепени на пода с тиксо. Пляска с ръце толкова пъти, колкото е верният отговор на задачите при събиране и изваждане.
- Използва допир за подпомагане на слуховото възприемане. Произнася и показва коя цифра е написал учителят на гърба му с показалец. Борави с конкретни предмети, които подпомагат различните математически операции. Моделира с различни материали цифрите. Пише цифрите в пясъчна кутия с пръсти, рисува с пръсти, с носле, с крачета, използва пластмасови и дървени цифри и знаци, а задачите от работните листове са представени с цветни картини и пр.

4. За изграждане на уменията за **писане на цифрите** е подходяща следната последователност:

- Подготвителни упражнения за развитието на фината моторика на ръката: *рязане, лепене, оцветяване, рисуване, моделиране, апликиране, нанизване, сортиране и пр.*
- Предиизвикване на интереса и мотивиране за дейността.
- Демонстрация – показване на различни начини за записване на цифрата.
- Беседа – насочване към различни случаи, в които децата са виждали цифрата.
- Обяснение (анализ на записа: форма, елементи, разположение в квадратната мрежа).
- Отново демонстрация – изписване от учителя на дъската, на работния лист, на тетрадката, във въздуха.
- Практическа дейност – моделиране на цифрите и опити да се изписват, съчетани с анализ на грешките и търсене на различни техники за усвояване чрез включване на силните страни на ученика.
- Планиране и провеждане на много упражнения в клас, в ресурсния кабинет, в домашни условия.

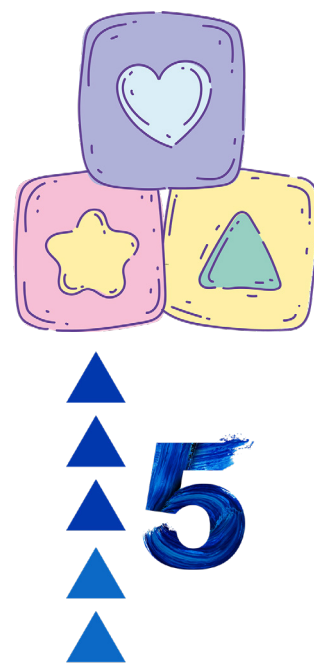
5. Трудностите при „**събиране**“ и „**изваждане**“ идват от неформирани и незатвърдени стари знания, свързани с употребата на количествените отношения и броенето. Тези умения стоят в основата на „събирането“ и „изваждането“ и в тази връзка – правилото, че новите знания следва да се формират при вече усвоени стари, важи с пълна сила и тук. Ефективни и резултатни подходи в обучението по тези теми са:

- Всеки урок започва с това, което децата вече знаят (*отнася се за всички теми и учебни предмети*).
- Централно място при смятането и изваждането е действието, манипулирането с различни предмети.
- „Сортирането на предмети“ е предпочитано занимание, което малките ученици изпълняват с интерес и което с успех се прилага за развитие и затвърждаване на уменията, свързани с количествените отношения. Чрез „сортиране“ децата: сравняват групи (*тук има повече малки топчета*), броят предметите в групите (*две големи топчета, три малки*), групират по различни критерии (*жълтите тук, червените там, кръглите на трето място и т.н.*). Интересът към дейността налага такъв тип задачи да се залагат по-често в ежедневната индивидуална и групова работа на ученика със СОП.
- Учениците със СОП изграждат математически умения, когато сравняват и „сортират“ предимно по **забележителните характеристики** на предметите: височина, цвят, големина. Другите, по-малко забележими характеристики на предметите следва да се приложат за сравняване в по-горен клас.
- Ако понятията „събиране“ и „изваждане“ се окажат доста абстрактни за ученика, е добре учителят да смени начина си на изразяване. Напр. вместо „плюс“ може да каже „и“ (3 и 2), вместо „минус“, да каже „без“ (4 без 1).

- Обучението е значително по-успешно, ако е максимално доближено до познавателния и емоционалния свят на детето. Използването на предмети за броене и смятане, които са от заобикалящата го действителност, е силно препоръчителен похват в работата на учителя. Ако детето се учи да брои, нека брои пръстите на ръцете, тетрадките, децата от класа, които познава, играчките, кубчетата, плодовете, стъпалата от стълбището в училището / в дома и пр. Когато примерите са свързани с нещо истинско и познато за ученика, тогава той по-лесно формира „усета към числата“. Напр. крайната цел на усвояването на знания за мерната единица за маса „**килограм**“ е детето да се научи да разчита мерните единици на опаковките в магазина и да притегля определено количество, напр. продукти от готварска рецепта.
- Една и съща задача да се използва многократно под различни варианти, като се набляга върху областите на приложение. Задачите, изградени на спираловидния принцип, дават възможност за многократни повторения в различен контекст на дейността. Това затвърждава усвоените знания, обогатява опита, развива самостоятелността на детето.
- Грешен подход е, ако учителят изисква от детето само и единствено да брои, без да задава въпрос, свързан с това: *Колко обекта има в множеството/ групата?*, напр. „*Колко патета има в това семейство?*“ Само броене, само по себе си, е наизустяване без разбиране.
- Да не се оставят децата да дават еднозначни отговори, напр. – *Колко врабчета останаха на клончето, след като 5 от тях излетяха? На клончето останаха 12 врабчета.* Изразяването с думи е важно помощно средство за учениците със СОП и в тази връзка, учителят трябва да изисква непрекъснато да разказват какво правят, описвайки процеса на решаване на задачата. Така те по-лесно запомнят последователността на различните действия, които иначе бързо забравят по обективни причини, свързани с конкретното увреждане или нарушение.
- Учениците със СОП, които се затрудняват с математиката, „оживяват“, когато получат възможност да сътворят нещо с ръцете си. Това трябва да се има предвид от учителя.

6. Усвояването на **геометричните фигури** – кръг, квадрат, триъгълник, правоъгълник, става по-бързо чрез редуване на различни дейности: наблюдение (*презентации, картини*), апликиране, сравняване (*триъгълникът прилича на покрива на къща*), моделиране, броене, оцветяване, слушане на математически приказки, римувани стихчета и пр. При формиране на тези знания се препоръчва следната методическа последователност:
  - Мултимедийна презентация – (*чрез подходяща анимация се представят геометричните фигури*).
  - Оцветяване на геометрични фигури и сравняване по големина, форма, цвят.
  - „*Слушай гатанката и отгатни!*“ Гатанките за геометричните фигури могат предварително да се подготвят/измислят от учителите – (*общообразователен и ресурсен*).
  - Преброяване на геометрични фигури и намиране на цифрата на

числото, която определя съответния брой.

- Разрязване и моделиране на геометрични фигури.
  - Рисуване на геометрични фигури в квадратна мрежа.
7. Успешен подход при усвояване на сложната математическа дейност – умножение е визуализиране чрез многократно събиране. Ученикът със СОП се ориентира по-лесно, когато при умножение намира отговора чрез събиране. Напр. *Една топка струва 2 лв. Колко лева ще струват 3 топки... 4 топки... 5 топки? Отговор: $2+2+2=6$, $2+2+2+2=8$ и т.н.* Вниманието се насочва към събираемите, които са равни помежду си. Уточнява се техният брой. Според възможностите на ученика може да се изиска да напише задачата и с умножение. Ефективен подход при въвеждане на действие „деление“ в обучението на ученика със СОП е играта, в която се обсъжда „възможността за разпределение“. Напр. определен брой предмети се разпределят между 3 и 4 деца: в средата на масата се поставят 12 кубчета, а инструкцията към децата е да ги поделят поравно и да записват броя на кубчетата, които всяко дете е получило. След това играта се повтаря с различен брой кубчета, като примерът е сходен на първия. Задачите се усложняват много, когато следва да се направи проверка с умножение.
8. Тъй като тези действия са абстрактни, една част от учениците със СОП не успяват да ги усвоят през целия период на началното обучение. За да ограничат неуспеха на някои деца, е приемливо учителите да толерират използването на таблицата за умножение и деление при решаването на такива задачи.

АДАптиран план на урок

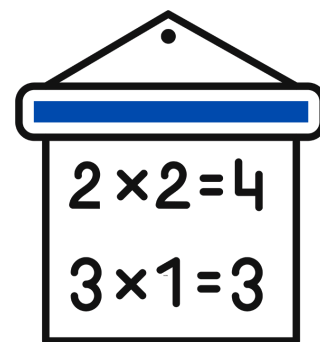
Клас: *Първи*

Предмет: *Математика*

Име на ученика:

Тема на урока: *Число и цифра 4*

Вид на урока: *За нови знания*

Цел и задачи на урока за ученика: Изграждане на първоначална представа за числото 4 и цифрата на числото 4: да разпознава цифрата на числото сред другите цифри, които познава до момента. Да я посочва и пише печатно, като повтаря по модел. Да я моделира с пластилин/глина.

Основно съдържание на урока за ученика:

1. Упражнения за актуализиране на уменията за работа с числата до три (4 – 5 упражнения) – броене в прав ред до 3, определяне броя на елементите на множества с 1, 2 и 3 елемента, писане на цифрите на числата до 3, сравняване на числата до 3, задачи за събиране и изваждане до 3 с нагледна опора – сметало, пръчици, топчета.
2. Задачи за нови знания: схематично представяне на мястото на числото 4 в редицата на естествените числа; разглеждане на илюстрации с четирите сезона за въвеждане в темата; обсъждане на сюжетни картини с цел определяне броя на предметите/обектите; писане на печатната цифра 4 и плавно преминаване към изписване на ръкописната цифра чрез повторение и писане по пунктир; броене с използване на конкретни предмети; моделиране на цифрата с моделин, глина, кинетичен пясък.

Методи на преподаване на основното съдържание: обсъждане, обяснение, работа в групи, индивидуална работа, работа с учебник и учебна тетрадка, упражнения, задачи, игри, визуализация с постер, работа с таблет – използване на инструмент за рисуване в програмата Paint, рисуване на „Веселите цифри“, схеми и графики.

Времево разпределение: фиксиране на 5-минутна почивка между упражненията за актуализиране на старите знания и задачите за нови знания и умения. Индивидуална работа върху задачи от индивидуален работен лист с помощта на ресурсен учител – 10 мин., работа в група – 10 мин. Включване в работата на класа върху задачи от учебника и учебната тетрадка, достъпни за възможностите на ученика със СОП.

Групова дейност в класната стая: учениците се разделят на групи за играта „Пазарувам плодове за учителката“. Първата група ученици подготвят ябълки за магазина, втората група – круши, третата – череши. Подготовката се осъществява чрез изрязване на принтирани картинки от предварително подготвени листове с плодове и залепване на парченце тиксо на гърба на изрязаната картинка. Плодовете са с различна големина и цвят. Ресурсният учител „подрежда“ плодовете в импровизиран магазин (пространството в класната стая). Учителят избира какво да си хапне: „Мишо, искам голямата червена ябълка, която е до жълтата круша...“ „...червената черешка, която е зад малката зелена ябълка...“ „... жълтата ябълка, която е вляво от жълтата круша...“ и т.н.

Развитие на социални умения, свързани с темата на урока:

- умения за работа в група – спазване на правила, редуване в играта;

- умения за осъществяване на позитивни контакти с връстниците;
- изпитва увереност в собствените сили, когато изпълнява адаптирани спрямо неговите възможности задачи и инструкции;
- умения да слуша и помага на другите деца;
- умения за ориентиране в пространството;
- умения да пазарува.

Междупредметна връзка: български език и литература, околна среда, изобразително изкуство, информационни технологии.

Дейност на ресурсния учител или друг специалист в урока: ресурсният учител участва в разработването на задачите и упражненията от индивидуалния работен лист за ученика със СОП. Подкрепя и следи за коректното изпълнение на задачите по време на индивидуалната работа. Участва при организиране и реализиране на груповите дейности, в които е включен ученикът. С помощта на общообразователния учител планира и подготвя дидактичните материали и помощни средства, необходими за учебния час. Работи с останалите ученици за изграждане на толерантна подкрепяща социална среда в класната стая. Предлага варианти за активно включване на ученика в дейностите на класа. Изготвя индивидуален работен лист със задачи за домашна работа.

Материали, помощни средства и технологии: таблет, предмети за броене, пластмасови и дървени цифри, листове с картинки на плодове за изрязване, сметало, моделин/глина/кинетичен пясък за моделиране, лесни ножички, лепило/тиксос, напръстник, тренажор за писане, ограничител за писане.

Речник на новите думи

- число 4, цифра на числото 4
- горе, долу, на, върху, пред, зад, по средата, вляво, вдясно, вътре, вън
- сравняване
- по-голямо, равно, по-малко, толкова колкото
- знаците „>“, „<“, „=“;
- първи, последен.

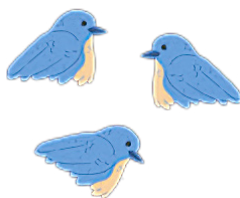
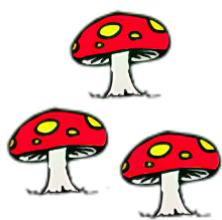
Домашна работа: да изброи, оцвети и обозначи с точната цифра броя на предметите. Задачите са 3 на брой, представени на разграфен и онагледен индивидуален работен лист.

Индивидуален работен лист

Учебен предмет: Математика

Тема на урока: Число и цифра 4

Задача № 1. Преброй правилно!

Задача № 2. Определи броя на животните в трите групи и напиши цифрата!

Задача № 3. Реши задачите!

$1 + 2 =$

$2 - 1 =$

$3 - 0 =$

$0 + 2 =$

$2 - 0 =$

$3 - 1 =$

$2 + 2 =$

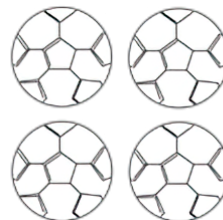
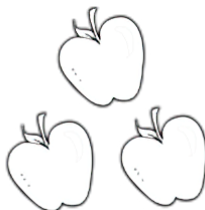
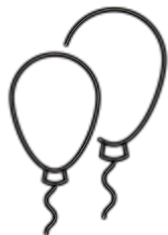
$2 - 2 =$

$3 - 2 =$

Задача № 4. Напиши цифрата на числото „4“ печатно

.....
.....
.....
.....

Задача за домашна работа. Изброй, оцвети и запиши с цифра броя на предметите в отделните групи!

ОКОЛЕН СВЯТ

Редица наблюдения от практиката сочат, че уроците по околен свят са предпочитани за по-голямата част от учениците със СОП в първи и втори клас. Богато онагледеният учебен материал по теми, близки до естествената среда на детето (*семейство, приятели родно място, училище, празници*), са предпоставка за неговото активно включване и участие в голяма част от предвидените дейности съвместно с останалите ученици от класа. Планираните наблюдения, упражнения, игри и различни по вид практически дейности в уроците осигуряват емоционална предпоставка за учене и предизвикват интереса на всички ученици, в т.ч. и на учениците със СОП.

Основната цел на обучението по *околен свят* за учениците със СОП е насочена към овладяване на базисни знания (умения и отношения), свързани с природната и обществената среда, обогатяване на сетивно-познавателния опит, развитие на познавателния потенциал, стимулиране на детските интереси и способности. Същевременно с това в процеса на учене се формират важни социални умения, свързани с развитие на комуникативните способности и общуването, спазване на правила и отговорности, толерантност към чуждото мнение, здравословен начин на живот и пр.

Адаптираните цели и задачи на обучението по *Околен свят* за учениците със СОП са разработени в контекста на заложените знания, умения и отношения по областите на компетентност в адаптираните учебни програми (I – II кл.): „Роден край“, „Човекът и неговата среда“, „Национално и културно наследство“, „Човекът и здравословният начин на живот“, „Природно разнообразие – II кл“. Всяка тема и подтема от учебното съдържание по *Околен свят* в началния етап на обучение са адаптирани и представени в Учебното помагало.

Общи методически насоки

1. Препоръката на екипа, разработил Методическото ръководство, е учениците със СОП да се обучават по учебния предмет *Околен свят* основно в клас, заедно с другите деца, и само при необходимост да се залагат индивидуални занимания в ресурсния кабинет.
2. При преподаването на учебния материал да се спазва стриктно принципът на обучение: „от простото към сложното“ и „от познатото към непознатото“.
3. Да бъдат включени повече визуални средства при преподаването (интерактивна дъска, компютри, флаш карти и др.).
4. Да се предоставят повече условия за устна изява на учениците със СОП, особено за тези, които срещат трудности при писане. Предвиденият учебен материал по предмета *Околен свят* дава такива възможности.
5. Препоръчителни методи, похвати и средства на обучението по *Околен свят* са: беседа, беседа, съчетана с разказ, наблюдение, опит, проучване, сравнение, анализ, интерпретация, работа по групи, работа в екип, ролеви игри. *Техники*: колелото на сезоните, морфологична матрица, диаграма на Вен, познавателни задачи, работа с учебник, с учебна тетрадка, дидактически игри със занимателен характер (лабиринти, кръстословици), ролеви игри, рисуване, оцветяване, презентации и пр.

6. Препоръчително е във всеки урок да бъдат планирани както групова работа, в която може да бъде включен ученикът със СОП, така и индивидуални занимания за него. Адаптираното учебно съдържание предполага тази възможност.
7. За представяне на новите знания и умения е важно да се използват адаптирани текстове за обяснение с цел по-лесното разбиране и възприемане на новата информация. Обяснението трябва да бъде кратко и ясно, представено без излишна информация, която допълнително би затруднила запомнянето. Наред с това трябва да бъде нагледно представено с наблюдение, картинки, снимки на реални предмети, илюстрации и обвързано с практическата дейност на детето.

Примери за групова работа, индивидуални задачи и адаптиран текст за представяне на нови знания по Околен свят

Групова работа – тема от адаптираното учебно съдържание: „Сезоните“

Учениците са разделени на четири групи. Всяка група получава по 4 картонени листа в различен цвят – светлозелен, жълт, оранжев и светлосин, както и комплект принтирани и изрязани картинки с големина на марка, изобразяващи характерните особености на определен годишен сезон. Картинките са разбъркани – само предметни, само сюжетни или комбинирани. Напр. за зимата: шейна, снежен човек, ръкавици, шал, ски, борче, отрупано със сняг, къща, покрита със сняг, снеговалеж, ледена пързалка, деца играят със сняг и пр. За лято: море, слънце, слънчеви очила, бански костюм, деца играят на слънчева поляна. За пролет: кокиче, цъфнало дърво, щъркели, зелена цветна поляна, къщичка за птици, гнездо. За есен: жълто листо, жельди, грозде, др. различни плодове, училищен звънец, дървета с падащи листа и пр. Задачите са еднакви за всяка група:

1. Да разгледат внимателно картинките и да преценят кои картинки символизират характерните особености на четирите сезона.
2. Да групират картинките и да ги подготвят за залепване върху големите картони.
3. Да изберат картона, чийто цвят отговаря на съответния сезон, напр. оранжевият картон е за есента.
4. Да залепят картинките и да напишат на картона името на сезона на определеното място – отгоре.
5. Да представят резултатите от задачата пред целия клас, като обяснят защо смятат, че мястото на дадената картинка трябва да бъде точно там, където са я залепили.

Целта на груповата работа за ученика със СОП е затвърждаване на представите за различните сезони. Тя може да бъде конкретизирана в разпознаване на характерните промени в природата (през зимата, през есента и т.н.) в последната част на задачата, когато учениците обясняват защо една или друга картинка има място в картон „Зима“, в картон „Лято“ и т.н. И тук възможностите на ученика със СОП стоят в основата на диференцирането на задачите. В зависимост от формираните умения до момента ученикът може:

- да участва във всички дейности с другите деца: да наблюдава, избира, групира, лепи, обяснява;
- да участва само при лепенето, само при назоваването или само при посочването на картинките от четирите картона.

На същия принцип може да бъде организирана групова работа с участието на ученик със СОП на тема „Диви и домашни животни“. Тук целта може да бъде да изброява животните от заобикалящата среда, да ги назовава, да ги групира на диви и домашни, да познава техните малки. За да се усложни

задачата, може в условието да бъде поставено изискване за точното място, на което да бъдат залепени картинките: в горната част на листа, в долната част на листа, вдясно на дивите животни да бъдат залепени техните малки и т.н. По този начин ученикът със СОП тренира пространствените представи и ориентиране.

Индивидуална задача. Тема от адаптираното учебно съдържание: „*Частите на растенията*“.

Ученикът със СОП получава картина за оцветяване – стилизирано дърво със следната задача: Оцвети корените на дървото в черен цвят, стъблото и клоните – в кафяв, листата – в зелен, цветовете – в жълт, а плодовете – в червен!

Целта на индивидуалната задача е да бъдат затвърдени представите на ученика със СОП за частите на растенията – стъбло, листо, цвят, плод. Към задачата се пристъпва, когато ученикът вече разполага с информация за частите на растенията, получена чрез приложените в урока педагогически методи (беседа, разказ, обяснение и пр.) от общообразователния и ресурсния учител. Участвал е заедно с класа в игрови занимания по темата, наблюдавал е треви, храсти и дървета в парка или на др. място сред природата, гледал е тематична презентация или видеоурок.

Адаптиран текст, който учителят би могъл да използва при представяне на новите знания за ученика със СОП, свързани с растенията: *Всяко растение – трева, цвете, храст, дърво, има корен. Той не се вижда, защото е скрит в земята. Има растения, които вместо корен имат луковица. Такива растения са цветята – кокиче, лале, нарцис, зюмбюл. Другата част от растението е стъблото, което расте нагоре, над земята. От него излизат листата. Короните на дърветата имат много листа, които имат зелен цвят. През есента обаче листата пожълтяват и окапват. Растенията имат и цветове, които на по-късен етап стават плодове и зеленчуци.*

АДАптиРАН ПЛАН НА УРОК

Клас: *Втори*

Предмет: *Околен свят*

Име на ученика: П.Р.

Тема на урока: *Транспортни средства – по суша, въздух и море*

Вид на урока: *За затвърждаване на знанията*

Цел на урока за ученика: да се разширят и допълнят знанията за транспортните средства и правилата на уличното движение.

Задачи: да познава превозни средства по суша, въздух и море, да ги изброява, да осъзнава необходимостта от спазване на безопасно движение по улицата; да обяснява тази необходимост с думи съобразно своите знания и езикови компетентности; да разграничава опасно и безопасно поведение на улицата; да открива връзката между местоположението на родното селище и транспортните средства, които се използват в него; да формира умения за групиране по определен признак (суша, вода, въздух).

Основно съдържание на урока за ученика: беседа – провежда се с помощта на цветна карта, на която са изобразени превозните средства. В нея могат да бъдат включени и другите ученици или да бъде проведена само с ученика със СОП. Въпросите към него са в следната последователност: *Какво виждаш на картата?* (транспортни средства); *За какво се използват транспортните средства?* (за превоз на хора и товари); *Какви транспортни средства могат да се видят в големия град?* (автомобили, тролеи, автобуси, колелета, мотори, камиони); *Къде се движат тези транспортни средства?* (по пътя/улиците); *А тези познаваш ли ги?* (vlak, метро – метрожелезница, трамвай); *Къде се движат те?* (по релси); *Къде се намира метрото?* (под земята); *А в селата какви транспортни средства могат да се срещнат още?* (трактори, комбайни, каруци, камиони за превоз на животни); *Те къде се движат?* (по пътя, улицата, полето); *Всички транспортни средства, които изброихме досега, се движат по суша. А познаваш ли такива, които се движат по вода? Кои са?* (кораби, лодки); *А кои са тези, които се движат във въздуха?* (самолети, вертолети, въздушни балони); *Какво е необходимо, за да бъде безопасно движението?* (да се спазват правила); *Правилата са представени чрез пътни знаци. Кои пътни знаци познаваш?* (които забраняват движението на коли, на велосипеди...; знак за пешеходна пътека; знак за подлез, който показва, че не трябва да пресичаме улицата, а да минем през подлез; знак „стоп“; знак за „пешеходна пътека“ и др.) Червеният цвят на светофара, както за хората, така и за превозните средства, означава, че трябва да спрат.

Въпросите се формулират съобразно възможностите и интересите на ученика със СОП. Допълнително се уточняват отговорите на въпросите, които го затрудняват, както и превозните средства, които са нови думи за детето: метро, метрожелезница, комбайн, въздушен балон. Учителят може да поиска от ученика да разкаже за транспортните средства, които е виждал (къде ги е виждал, на кои от тях се е возил, докъде е пътувал с различни транспортни средства, към кои проявява предпочитание и пр.). След беседването се пристъпва към изпълнение на Задача №1 от индивидуалния работен лист с инструкцията: *Групирай транспортните средства, като заградиш тези, които се движат по сушата със зелено, по водата – със синьо, по въздуха – с червено!* За да изпълни задачата, ученикът трябва да е наясно, че групите се оформят, като съответните превозни средства се ограждат в кръг с молив. Ресурсният учител прави това уточнение за ученика. В Задача №2 от индивидуалния работен лист се представят различни знаци за движение, чието значение се обсъжда с ресурсния учител. Подходяща задача за ученика със СОП в урока на тема „Моето поведение на улицата“ е използването

на илюстрирани картини със ситуации, които представят модели на поведение на улицата. От ученика се изисква (с помощ) да посочи и обясни положителните и отрицателни модели на поведение на участниците (деца) в движението по улиците. Накрая ученикът може да получи награда: Оцвети или дорисувай самолета, кораба, влака, в последната задача от работния лист!

Методи на преподаване на основното съдържание: беседа – обсъждане, обяснение, работа в групи, индивидуална работа, работа с учебника, упражнения, задачи, визуализация с илюстрации, практическа дейност – рисуване.

Времево разпределение: наблюдение, беседа и допълнителни обяснения – 10 минути. Работа в група – 10 минути. Индивидуална работа върху задачи от индивидуален работен лист с помощта на ресурсен учител – 5 минути. Включване в работата на класа върху задачи от учебника и учебната тетрадка, достъпни за възможностите на ученика със СОП – 10 минути. При необходимост се залага 5-минутна почивка за ученика за сметка на работата с учебника и учебната тетрадка.

Групова дейност в класната стая: класът се разделя на групи, като всяка група определя свой отговорник и говорител. Отговорникът на всяка група получава текст от учителя, съдържащ липсващи думи, които трябва да се открият и поставят на точното място. Думите за допълване са представени под текста. Задачата на ученика със СОП е да намери картинките, съответстващи на избраните думи, да ги покаже и назове. Може текстът на групата на ученика със СОП да е написан на дъската и той да залепи картинките, съответстващи на липсващите думи, на конкретните места на дъската с тиксо. Необходими материали: три различни текста с липсващи думи за трите групи на тема: „превозни средства“; картинки за задачата на ученика със СОП; тиксо.

Примерен текст:

Аз стоя на ..... Чакам да дойде ....., с който ще отида на училище. На улицата има много ..... Те се движат внимателно и спазват правилата за движение – спират на ..... цвят на светофара, на ..... цвят на светофара се приготвят за тръгване, а на ..... цвят, тръгват. Пред ..... превозните средства спират, за да минат пътниците. Често виждам ....., който лети високо в небето. Морето е далеч от моя град и затова рядко виждам ..... Когато отида в София, обичам да се возя в.....

Думи за допълване: кораб, автобусната спирка, самолет, автобуса, коли, червен, жълт, зелен, пешеходната пътека, метрото.

Развитие на социални умения – умения за: работа в екип (спазване на правила и изчакване на ред при изпълнение на групова задача), осъществяване на позитивни контакти с връстниците, безопасно движение по улицата, познаване на пътни знаци, ориентиране в пространството и пр.

Междупредметна връзка: български език и литература, технологии и предприемачество, час на класа.

Дейност на ресурсния учител или друг специалист в урока: участва в разработване на задачите и упражненията от индивидуалния работен лист за ученика със СОП. Подкрепя и следи за коректното изпълнение на задачите по време на индивидуалната работа. Подкрепя ученика по време на беседата. Уточнява знанията с допълнителни индивидуални обяснения. Подготвя подходящи картинки/ илюстрации за онагледяване на предвиденото учебно съдържание. Участва при организиране и реализиране на груповите дейности, в които е включен ученикът. Може да разработи трите текста за допълване и да подготви картинките, които ще използва ученикът със СОП в груповата дейност.

Работи с останалите ученици за изграждане на толерантна подкрепяща социална среда в класната стая. Предлага варианти за активно включване на ученика в дейностите на класа. Консултира с общообразователния учител задачите за домашна работа на ученика и ги подготвя.

Материали, помощни средства и технологии: тренажор за молив/химикал, тиксо.

Речник на новите думи: метро, метрожелезница, комбайн, въздушен балон, текст с липсващи думи.

Домашна работа: да моделира лодка с пластилин; да научи гатанката: *Зебра казваме ѝ всички, но дали е зебра тя? Или с черно-белите чертички ни спасява от беда. Що е то? (пешеходна пътека)*

Индивидуален работен лист

Учебен предмет: *околен свят*

Тема на урока: *Превозни средства – по суша, въздух и море*

Задача № 1. Групирай транспортните средства, като заградиш тези, които се движат по сушата, със зелено,...по водата – със синьо, по въздуха – с червено!

Задача № 2. Кой пътен знак какво означава?

Задача № 3. Дорисувай/нарисувай/оцвети

ТЕХНОЛОГИИ И ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО

Предметът *Технологии и предприемачество* се изучава във всички класове на началния етап на обучение и е част от общообразователната подготовка на учениците със СОП. Практиката показва, че уроците по този предмет предизвикват в голяма степен интереса на тези ученици поради практически ориентирания характер на обучението – „учене чрез правене“, с опора на сетивния и житейския опит. Независимо от това, че част от учениците със СОП демонстрират дефицити във фината моторика, те могат да бъдат включени, самостоятелно или в екип, в повечето от предвидените дейности в общообразователната програма, свързани с конструиране, моделиране и технологии. С помощ от възрастен (*общообразователен учител, ресурсен учител, помощник на учителя, личен асистент*) или справящ се съученик учениците получават възможност да участват активно във всеки час, да проявяват инициативност и да преживяват успех и удовлетворение от продуктите, които изработват. Учебният предмет *Технологии и предприемачество* предоставя чудесни условия за изява на учениците със СОП чрез изложбено представяне на изработените продукти, което допълнително стимулира включването, повишава самочувствието и увереността в собствените сили и възможности.

Основните цели на обучението по Технологии и предприемачество за учениците със СОП са:

1. Овладяване на основни знания, умения и отношения, свързани с техниката и технологиите, напр. *усвояване на правила за обработка на хранителни продукти: почистване, измиване, нарязване, смесване, приготвяне на здравословна храна по рецепта, изпълнение на готварска рецепта за студена обработка и пр.*
2. Възпитаване на позитивно отношение към техниката и разбиране на ролята ѝ в живота на хората, напр. *ролята на колелото, компютъра, електричеството, различните електрически уреди, материали, апарати, инструменти и пр.*
3. Изграждане на основни знания и умения, свързани със съвременния икономически живот, напр. *разбиране на понятията за труд, цена, стока, бюджет, личен бюджет, боравене с пари, банка и услугите, които се извършват в банката (вносяне, теглене на пари, получаване на кредит, издаване на банкова карта), ползване на наименованията на стоки и услуги, използвани в ежедневието и пр.*
4. Разбиране значимостта на различни професии, напр. *учител, лекар, продавач и пр.*
5. Възпитаване в инициативност, предприемачество и отговорност, напр. *разделно събиране на отпадъци, рециклиране на отпадъци, здравословно хранене, грижа за животни и пр.*
6. Изграждане на позитивно отношение към труда и безопасни правила на поведение, напр. *познаване и прилагане на правила за безопасно поведение при: използване на инструменти и материали, електрически уреди, компютър, общуване в социалните мрежи, хранене, пазаруване, боравене с пари и др.*
7. Формиране и затвърждаване на умения за конструиране, моделиране, изработване на модели по инструкция, образец и собствена идея от познати материали (хартия, картон, плат, конци, пластилин, кинетичен пясък, тел, фолио, леснодостъпни опаковъчни и отпадъчни материали и пр.), напр.: *елхички за украса, щипка за бележки, играчки за елха, коледна украса, коледна звезда, хартиено бухалче, мартеници, продукти за Великденски базар, хвърчило, самолет, ваза за украса, рамка за снимки, картички и пр.*
8. Формиране и затвърждаване на уменията за работа в група и в екип при реализиране на проектно базирано обучение, напр. *работа по проекти: „Лична безопасност“, „Коледно ателие“, „Панаир на цветята“ и т.н.*

Адаптираните цели и задачи на обучението по *технологии и предприемачество*, за учениците със СОП, са разработени в контекста на заложените знания, умения и отношения по областите на компетентност в адаптираните учебни програми (I – IV кл.): „Техника и безопасност.“, „Технологии“, „Инициативност и предприемачество“, „Конструирание и моделиране“. Всяка тема и подтема от учебното съдържание по *Технологии и предприемачество* в началния етап на обучение са адаптирани и представени в Учебното помагало.

Общи методически насоки:

1. Екипът, разработил ръководството, препоръчва обучението по този предмет да се провежда в общата класна стая заедно с другите деца, като не се налага планиране на индивидуални занимания и работа в ресурсен кабинет.
2. Препоръчително е да се спазват следните принципни изисквания при поставяне на задачи на ученика със СОП, свързани с конструирание и моделиране на изделие:
  - наблюдение/визуализация – ученикът наблюдава готовото изделие в реален вид, на картинка/презентация/постер;
  - обяснение – учителят обяснява как е направено, от какви материали, какви технологични стъпки са приложени;
  - демонстрация – учителят демонстрира изпълнението на изделието, като дава допълнителни указания и обяснения. Демонстрацията може да бъде изпълнена от ресурсния учител, помощника на учителя, справящ се съученик;
  - самостоятелно изпълнение от ученика или с помощ, която може да бъде частична или цялостна.
3. Подходящи методи, форми и средства на обучение в часовете по *Технологии и предприемачество* са: обяснение, наблюдение, дискусия, демонстрация, игри, проучвания и експерименти, работа с учебник, с учебен албум, с индивидуален работен лист с диференцирани задачи и упражнения, моделиране, конструирание, групова дейност, опитно-изследователска дейност извън класната стая, учебна екскурзия и пр.

АДАПТИРАН ПЛАН НА УРОК

Предмет: *Технологии и предприемачество*

Клас: *Трети*

Име на ученика: М.П.

Тема на урока: *Грижи за цветята*

Цел на урока: Затвърждаване на знанията за стайните цветя и грижата за тях.

Задачи:

- Да знае защо цветята се делят на стайни, градински и полски.
- Да назовава някои стайни цветя (напр. кактус, орхидея), градински цветя (напр. роза, хризантема, маргаритка), полски цветя (напр. мак, глухарче, горска теменужка).
- Да групира по зададен признак – къде растат цветята (в полето, градината, стаята).
- Да разказва за цветята, които се отглеждат вкъщи.
- Да знае как да се грижи за стайните цветя – полива, почивства, отстранява изсъхналите листа, подхранва.
- Да направи саксия за стайно цвете от познати материали.
- Да работи в малка група.
- Да затвърждава знанията за цветовете.

Основно съдържание на урока (кратко представяне): чрез обяснение, ученикът получава достъпна информация и знания за цветята, които растат в стаята, градината, полето. Препоръчително е обяснението да бъде адресирано към всички ученици в класа. При необходимост ученикът със СОП получава допълнително уточняваща информация от ресурсния учител или помощника на учителя. Наблюдава стайни, градински и полски цветя чрез специално подбрани илюстрации, картинки, фотоси, електронен учебник, презентация или в реална обстановка – в цветарския кът на класната стая или в коридора на училището. Слуша песен за цветята. Чрез организирана беседа ученикът има възможност да разкаже за цветята, които се отглеждат в дома му или в семейната градина. В беседата могат да бъдат включени също и другите ученици от класа. Индивидуалните занимания се провеждат върху задачи от индивидуален работен лист или на таблет. Инструкции към задачите: *Разгледай внимателно цветята на листа! Назови и посочи! Оцвети! Групирай цветята според мястото, където растат! Огради с червен цвят групата на стайните цветя, със зелен – групата на полските цветя, а с жълт – групата на градинските. Изрежи цветята и ги залепи в подходящата колонка!* За практическата дейност за работа в група е предвидено изработване и украсяване на саксия от пластмасова кофичка от мляко. За украсата групите използват различни материали – щипки, камъчета, плат, които залепват върху кофичката.

Ако ученикът откаже да се включи и да участва в груповата дейност, се препоръчва да полее и почисти цветята в класната стая или в коридора с помощта на ресурсния учител или помощника на учителя.

Методи на преподаване, материали, средства за обучение: обяснение; беседа; наблюдение; демонстрация; практическа дейност; работа с учебник и работен албум; работа с електронен учебник; групово работно; индивидуална работно; таблет; индивидуален работен лист; цветни моливи; лесна ножичка; лепило; картинки с цветя; илюстрации; картончета с надписи – „стайни цветя“, „градински цветя“, „ полски цветя“; три блокови листа, изобразяващи поле, градина, стайна саксия, и принтиран лист с различни цветя (може и с възможност за оцветяване); пластмасови кофички от кисело мляко; щипки; камъчета; парчета от плат.

Времево разпределение на дейностите в рамките на часа: обяснение, беседа, наблюдение – 10 минути; индивидуални занимания – 10 минути; групово дейност – 20 минути.

Групово дейност: изработване и украсяване на саксия от пластмасова кофичка от мляко. За украсата групите използват различни материали (щипки, камъчета, плат), които залепват върху кофичката, след демонстрация от общообразователния или ресурсния учител. В края на дейността с изработените вази се подрежда изложба. Дава се възможност на учениците, в т.ч. и на ученика със СОП, да изберат саксията, която харесват най-много, представяйки мотивите за това.

Социални умения: проявява грижа и внимание към цветята; самостоятелно избира в коя група да се включи и с какви материали да украси саксията; проявява добро взаимодействие по време на работно в групата; участва във вземането на решения (напр. с какъв цвят да оцвети цветята); дава оценка на работата на своите съученици и на себе си.

Междупредметни връзки: околна свят, български език и литература, изобразително изкуство, музика.

Дейност на ресурсния учител: подкрепя ученика със СОП при изпълнението на задачите от индивидуалния работен лист, практическата дейност в групата, полагането на грижи за цветята в класната стая. Предварително съгласува с общообразователния учител задачите за индивидуална работно и подготвя индивидуалния работен лист за целта. Предоставя помощните средства – лесна ножичка и тренажор за писане с молив.

Помощни средства: лесна ножичка и тренажор за писане с молив, таблет.

Речник на новите думи: стайни цветя, градински цветя, полски цветя, имена на цветя, използвани в урока.

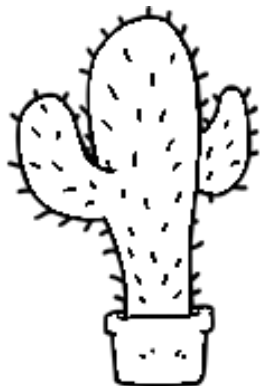
Домашна работно: да направи снимки на стайните цветя, които растат в дома му.

Индивидуален работен лист

Учебен предмет: *Технологии и предприемачество*

Тема на урока: *Грижи за цветята*

Задача № 1. *Разгледай внимателно цветята на листа! Назови и посочи! Оцвети!*

Задача № 2. *Групирай цветята според мястото, където растат! Огради с червен цвят групата на стайните цветя, със зелен – групата на полските цветя, с жълт цвят – групата на градинските.*

Задача № 3. Изрежи цветята и ги залепи в подходящата колонка!

СТАЙНИ ЦВЕТА	ГРАДИНСКИ ЦВЕТА	ПОЛСКИ ЦВЕТА

МУЗИКА

Музиката има важно значение за личностното развитие на учениците със СОП, тъй като пряко влияе върху емоциите и настроението им. По-голяма част от децата обичат да слушат музика, да пеят и танцуват, да свирят с различни детски музикални инструменти. Обучението по музика развива музикална култура, създава условия за разгръщане на таланти и заложби, допринася за удовлетворяване на музикални потребности и интереси. Наред с това развива слуховите възприятия, чувството за ритъм, артикулацията, общата и фина моторика на учениците със СОП.

Целта на обучението по музика за учениците със СОП е чрез изкуството да се въздейства на емоционалното, познавателното, езиково-говорното и двигателното развитие. Задачите на обучението са:

- ◇ Да пее според възможностите си авторски или народни песни, изучавани в училище.
- ◇ Да различава песен, мелодия без текст – марш, танц, хоро, ръченица, мъжки, женски, детски гласове.
- ◇ Да формира знания за характерно звучене на обекти от околната среда.
- ◇ Да различава на елементарно ниво музикални произведения съобразно ритмиката и интонацията.
- ◇ Да проявява предпочитания към песни от извънучилищния репертоар.
- ◇ Да формира слушателски умения.
- ◇ Да разграничава високи и ниски тонове на основата на съпоставяне.
- ◇ Да реагира на динамични промени – „силно – тихо“ в музиката.
- ◇ Да разграничава „бързо – бавно“ в музиката при съпоставяне.
- ◇ Да различава по външен вид и звучене музикалните инструменти – китара, гъдулка, флейта, кавал.
- ◇ Да възпроизвежда по подражание мелодия.
- ◇ Да възпроизвежда текста на песента или част от него.
- ◇ Да импровизира танцови движения върху музика от изучаваните жанрове, да формира метроритмичен усет според индивидуалните възможности и умения.

Целите и задачите на обучение по музика за учениците със СОП са пряко обвързани със заложените знания, умения и отношения по четирите области на компетентност в адаптираните програми (I – IV кл.): „Музикална практика: музициране, възприемане на музика“, „Елементи на музикална изразност“, „Музика и игра“ и „Музика и общество“. Всяка тема и подтема от учебното съдържание по музика в началния етап е адаптирана и представена в Учебното помагало.

Учителите по музика трябва да отчитат няколко съществени особености при учениците със СОП:

1. При някои от учениците със СОП се налага учебният предмет музика да бъде изключен от индивидуалния учебен план. Това се отнася за тези, при които е отчетена сериозна сензорно-интегративна дисфункция (СИД). Напр. нарушение се наблюдава при някои деца от аутистичния спектър, при които свръхстимулацията, предизвикана от музикален шум, се отразява негативно върху тяхното общо състояние и поведение в класната стая.
2. Сред учениците със СОП има такива, които въпреки увреждането, показват завидни музикални заложби. Особено музикални са учениците със зрителни проблеми, при които слуховите възприятия са развити в голяма степен, компенсирайки зрителните. За тях трябва да бъде организирано допълнително обучение за развитие и надграждане на уменията и надареностите, които демонстрират.
3. При една част от учениците със СОП се констатира неправилно дишане, което се изразява в: повърхностно и шумно дишане с широко отворена уста; повдигане на раменете и стягане на мускулите на шията; често вдишване поради недостиг на въздух. Като последица от неправилното дишане се явяват неточности в интонацията и артикулацията. При излишно напрежение тонът най-често се повишава, а при недостатъчно – се понижава. Тези особености трябва да се отчитат от учителите и да се планират специални упражнения и задачи за преодоляване на подобни проблеми.

АДАПТИРАН ПЛАН НА УРОК

Предмет: *Музика*

Клас: *Трети*

Име на ученика: С. Л.

Тема на урока: „*Трите кофи*“ – песен. Музика: *Румен Наков*, текст: *Росалин Николов*

Цели на урока: Музикално слухово възприемане на песента с цел стимулиране интереса на ученика да пее и слуша музика, да се радва и да я преживява.

Задачи:

1. Да слуша музикалното произведение – формиране на слушателски умения.
2. Да възприема емоционално и с настроение музиката.
3. Да разбира общата звучност и текст (според възможностите си).
4. Да определи темпото на песента.
5. Да прави опити да възпроизвежда по подражание части от песента.
6. Да свърже текста на песента с усвоените знания по предмета *Технологии и предприемачество*, свързани с разделното събиране и рециклиране на отпадъци, с цел затвърждаване на уменията.

Основно съдържание на урока (кратко представяне):

1. Слушане на песента, цялостно възприемане на музикалната творба, вслушване в общата звучност. За ученика със СОП е препоръчително (при възможност) песента да бъде представена с подходяща визуализация.
2. Повторно слушане с предварително поставени задачи: *Слушай внимателно песента, за да разбереш с какво темпо се изпълнява! Слушай внимателно, за да разбереш за какво се пее в песента!*
3. Провеждане на дискусия, в която могат да бъдат включени останалите ученици от класа. Въпросите на учителя имат за цел да провокират обсъждане на музикалноизразните средства на песента, както и текстовото съдържание.
4. Играта „Музиканти“: ученикът със СОП слуша песента, като жестикулира, пляска, въображаемо свири на музикален инструмент, звучащ доминиращо в творбата/песента. Целта на играта е изразяване на ритъма на музиката чрез свободно избран начин от детето. Препоръчително е в играта да бъдат включени и останалите ученици от класа.
5. Упражнения за разпяване. Използват се подходящи певчески упражнения за подготовка на гласовия апарат за пеене.
6. Изпълнение на песента от учителя или ученик, придружено с изискването: *Да се следи внимателно артикулацията на устните и движението на мелодията!*
7. Групово изпълнение на песента. Ученикът със СОП възпроизвежда мелодията и текста според

собствените си индивидуални възможности.

8. Техника за усвояване на високо и ниско пеене: ученикът показва с ръка високо и ниско пеене по подражание.
9. Играта: „Тихо пеене“.
10. Задача от учебника: „*Какво е твоето мнение? Моето семейство събира отпадъците общо, защото... Моето семейство събира отпадъците отделно, защото...*“. Задачата изисква ученикът да довърши изреченията, като въвежда към дискусия, в която се припомнят правилата при разделното събиране на различни отпадъци за рециклиране. Не се налага индивидуална работа по задачи от индивидуален работен лист.

Методи на преподаване, форми, средства, използвани материали: словесна беседа, инструкция, визуализация на музикална картина, игра, практическа дейност, интерактивни методи с обратна връзка на посланието, упражнения, работа с учебник.

Времево разпределение на дейностите в рамките на часа: обяснение, беседа, наблюдение – 10 минути; основна част (слушане, пеене, движение) – 20 минути; работа с учебник – 5 минути. При необходимост се залага кратка почивка.

Групова дейност: съвмести музикални дейности – разпяване, пеене, слушане.

Социални умения: слушане, пеене, показване на способности за обратна връзка, емоционално съпреживяване, самостоятелност и активност.

Междупредметни връзки: околна среда, български език и литература, физическо възпитание и спорт.

Дейност на ресурсния учител: в повечето случаи не се налага подкрепа от ресурсен учител в часовете по музика.

Помощни средства: компютър, презентация.

Речник на новите думи: темп, динамика, ритъм, метр, композитор.

Домашна работа: да научи наизуст част от текста на песента.

ФИЗИЧЕСКО ВЪЗПИТАНИЕ И СПОРТ

Препоръки от практиката

Спортът е отличен начин за приобщаване на децата с различни възможности, тъй като успешно може да ги обединява в общи двигателни активности за постигане на общи желани цели. Включването на учениците със СОП в спортни

отбори подобрява значително техния психически и емоционален статус, подобрява самочувствието и мотивацията за участие в училищните дейности. Наред с това формира важни за живота социални умения, като поемане на лична отговорност за осъществяване на обща цел, получаване на удовлетвореност от постигнати резултати, стремеж и готовност за справяне с трудности при осъществяване на обща задача, общуване в разбирателство и работа в екип. Основната целта на обучението по предмета *Физическо възпитание и спорт* за учениците със СОП е насочена към развитие на двигателна култура, според възможностите и интересите, подкрепа за физическото здраве, формиране на положително отношение към спорта и физическата активност. Целта на обучението е свързана с реализиране на няколко основни задачи, насочени към:

- формиране на двигателни умения и навици – развиване на физически качества, подобряване на координационните способности, развитие на грубата моторика;
- усвояване на знания, умения и отношения, свързани с физическото възпитание и спорт, насочени към укрепване на здравето и формиране на положителни нагласи за здравословен начин на живот;
- усвояване на умения, свързани с бягане, скок на дължина, технически действия с топка, плуване, туризъм и пр., съобразно индивидуалните възможности и интереси;
- познаване, разбиране и изпълнение на основни технически елементи на отборните спортове – футбол, баскетбол, волейбол, хандбал;
- формиране на социални умения и стимулиране на активността.

Адаптираните цели и задачи на обучение по физическо възпитание и спорт за учениците със СОП са разработени в контекста на заложените знания, умения и отношения по петте области на компетентност в адаптираните програми (I – IV кл.): „Лека атлетика“, „Гимнастика“, „Спортни игри“, „Плуване, водни спортове“, „Туризъм, ориентиране, водни спортове“. Всяка тема и подтема от учебното съдържание по физическо възпитание и спорт в началния етап са адаптирани и представени в Учебното помагало.

Насоки за работа, препоръчани от практиката:

1. Ползите от занимания с физическа активност за голяма част от учениците със СОП са безспорни. В тази връзка е необясним фактът, че без да имат основателна причина (напр. медицинска), някои учители изключват учениците със СОП от часовете по физическо възпитание и спорт с оправданието, че „...тези деца трябва да се натоварват по-малко в сравнение със своите връстниците“ или че „...двигателната активност ги „превъзбужда“ емоционално“. Препоръчително е учебният предмет да присъства в учебния план на всички ученици със СОП, с изключение на тези, които по обективни причини не могат да участват в дейностите.

Практиката показва, че учебните часове предизвикват положителни емоции и настроение за учениците, а учителите успяват с лекота и в движение да адаптират много от предвидените двигателни задачи от учебното съдържание спрямо индивидуалните възможности и интереси.

2. Особено полезни са часовете по *Физическо възпитание и спорт* за учениците с ХАДВ. Редица актуални изследвания показват, че физическите упражнения могат да бъдат основен метод в немедикаментозното лечение на децата от тази група. Физическата активност, особено на открито, спомага изразходването на натрупаната енергия да става по правилния начин. Редица наблюдения на учители показват, че след часа по *Физическо възпитание и спорт* ученикът с ХАДВ се концентрира по-лесно и по-качествено в следващите учебни часове.
3. Часовете по физическо възпитание и спорт са препоръчителни и за ученици с по-ограничени психофизически възможности, като за тях се предлагат адаптирани упражнения с по-проста структура и по-лека дозировка.
4. Изключване от часовете по физическо възпитание и спорт се допуска за ученици с двигателни увреждания, при които е налице обективна невъзможност за включване и участие. За тях училището може да организира лечебна физкултура, ерготерапия или кинезитерапия.
5. Препоръчително е използването на следните методи в часовете по физическо възпитание и спорт: адаптиран спорт(ЛФК); кинезитерапия; ерготерапия; групови упражнения; повторен метод на изпълнение; разнообразна двигателна дейност, с оптимално редуване на по-напрегната с относително по-лека дейност; променлив метод (физическо натоварване с променлива интензивност); непосредствен показ; демонстрация; описания и обяснения; игров метод (сюжетно-подвижна игра); състезателен метод; беседа и пр.
6. За да бъдат максимално полезни за своите ученици, учителите могат да се обърнат към РЦПППО за методически насоки и допълнителна информация относно същността на тези терапии за учениците със СОП, както и за специалистите, които биха могли да обезпечат този вид подкрепа.

Лечебната физкултура (ЛФК) е комплекс от физически и дихателни упражнения, които имат общ здравен и терапевтичен ефект върху детския организъм. Тези упражнения са много полезни и за деца с хронични или вродени аномалии на мускулно-скелетната система, респираторната и храносмилателната система. Могат да се провеждат от специализирани в областта учители по *Физическо възпитание и спорт* по адаптирани програми. Ерготерапията е част от комплексната рехабилитация на деца с неврологични увреждания и обхваща основни сфери на тяхната дейност – учене, игра и свободни занимания. Чрез прилагане на различни компенсаторни методи и средства или чрез адаптиране на средата терапията съдейства за справяне с различни ежедневни дейности въпреки физическия проблем. Основно сесии са насочени към развитие на груба и фина моторика, сензорна интеграция, пространствена ориентация, зрително-моторна координация, развитие на когнитивни и социални умения и пр.

АДАптиРАН ПЛАН НА УРОК

Предмет: *Физическо възпитание и спорт*

Клас: *Първи*

Име на ученика: А.Б.

Тема на урока: *Строеви упражнения*

Цел на урока: *Усвояване на умения са строяване и престрояване по команда.*

Задачи:

1. Да се придвижва в колона след учителя направо, в кръг с промяна на посоката.
2. Да се престроява от редица в две редици по нарисуван ориентир.
3. Да се престроява без ориентир.
4. Да ходи и бяга, като поддържа темп и посока.
5. Да изпълнява команди – „Престрой се!“, „Бегом, марш!“, „Стой!“, „Подредете се в кръг!“, „Седни!“, „Стани!“, „Започни упражнението!“.
6. Затвърждаване на уменията за ритмично ходене на пръсти, на пети, с високо повдигнато коляно.
7. Възпитаване на потребност и траен интерес към системни занимания с физически упражнения.
8. Формиране на здравни и хигиенни навици.

Основно съдържание на урока (кратко представяне)

1. Общи групови дейности за раздвижване, за придвижване в колона след учителя, за придвижване в кръг с промяна на посоката.
2. Непосредствен показ на упражнението/престрояването. Престрояването се демонстрира цялостно, без да се нарушава нормалният ритъм на движението. При показване на упражнението е необходимо да се осигури добра видимост. Упражнението може да се демонстрира и със забавен темп. Възприемането се осъществява по-лесно, ако се предложат и нагледни материали – сюжетни картини на деца, подредени в редица и в колона. Задължително изискване при възприемане на упражнението от ученика със СОП е то да бъде съчетано с описание и обяснение. Обясненията да са разбираеми, като се опират на реалните знания и опит на децата, и при възможност кратки, за да не се намалява моторната плътност на часа.
3. В основната част на урока се провеждат упражнения за престрояване от редица в две редици по нарисуван ориентир и без ориентир по команди.
4. Провеждане на сюжетно-подвижни игри за затвърждаване на ходене на пръсти, на пети, с високо повдигнато коляно.
5. Организиране на отборна, спортно състезателна игра в края на часа за разрешаване на основните задачи на обучението по физическо възпитание.

6. Постигането на целите и задачите за ученика със СОП се реализират в рамките на заложените дейности в урока по физическо възпитание и спорт за общия класа. Не се предвиждат никакви специални упражнения. Сложните по обем и интензивност задачи, планирани в урока, се редуцират или не се предлагат за ученика със СОП, при условие че не отговарят на неговите моментни психически и физически възможности.

Методи на преподаване, материали, средства за обучение: групови упражнения; повторен метод на изпълнение; разнообразна двигателна дейност с оптимално редуване на по-напрегната с относително по-лека дейност; променлив метод (физическо натоварване с променлива интензивност); непосредствен показ; демонстрация; описания и обяснения; игров метод (сюжетно-подвижна игра); състезателен метод; беседа (чрез въпроси учителят получава информация за усвоените знания и допълва отговорите).

Времево разпределение на дейностите в рамките на часа: обяснение, беседа, наблюдение – 10 минути; основна част – двигателни дейности – 20 минути; почивка (при необходимост) – 5 минути.

Групова дейност: съвмести двигателни дейности.

Социални умения: спазва правила; изпълнява команди; усвоява умения за учене; поемане на лична отговорност за осъществяване на обща цел; получава удовлетворение от постигнати резултати; проявява стремеж и готовност за справяне с трудности при осъществяване на обща задача; работи в група – отбор.

Междупредметни връзки: математика, музика, български език и литература.

Дейност на ресурсния учител: ресурсният учител изпълнява упражненията, свързани с усвояването на нови знания, съвместно с ученика. Провежда допълнителни разяснения, показва, ориентира, напътства. Следи за състоянието на ученика. Предлага почивка. Препоръчва редуциране на някои задачи с повишена трудност или намаляване на тяхната интензивност и сложност.

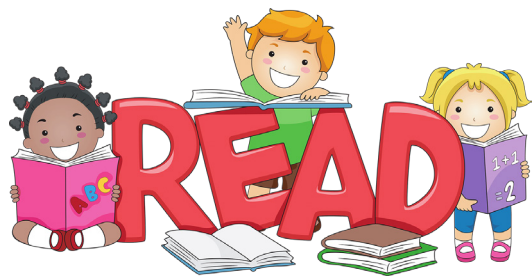
Помощни средства: помощни средства за ориентиране в пространството (цветово различаване): червен цвят – символ за ляво, син цвят – за дясно. Цветна лента за ориентир може да бъде поставена и на ръката на ученика.

Речник на новите думи: престрояване, маршировка, кръг, наклон, клек.

АНГЛИЙСКИ ЕЗИК

Учениците със СОП, при които са налице проблеми в езиковото разбиране, четенето и писането на родния език, проявяват същите затруднения и в усвояването на чужд език. Това не означава, че те не могат да бъдат включени в чуждоезиково обучение. И тук, както и при другите учебни предмети, е важно процесът на учене да бъде съобразен с индивидуалните възможности и обезпечен с подходящи методи, които подкрепят максимално ученето и усвояването.

Целите в обучението по английски език са свързани със:

- събуждане на интерес към чуждия език, като средство за общуване;
- формиране на елементарни умения за слушане, четене, говорене, писане на английски език;
- поддържане мотивацията на учениците за учене на чужд език в приятна и стимулираща атмосфера в класната стая.

Някои от **основните задачи** на обучението по английски език за учениците със СОП са свързани с това да: разпознават английската реч; реагират адекватно на несложни инструкции от учителя; разбират кратки въпроси, указания и съобщения; познават буквите; ориентират се в кратък текст; задават кратки въпроси; отговарят с кратки отговори; възпроизвежда кратки диалози и пр. **Адаптираните цели и задачи** на обучение по английски език за учениците със СОП са разработени в контекста на заложените знания, умения и отношения по направленията в адаптираните учебни програми (I–IV кл.): „Слушане“, „Четене“, „Говорене“, „Писане“. Всяка тема и подтема от учебното съдържание по английски език в началния етап са адаптирани и представени в Учебното помагало.

Общи методически насоки:

- точна преценка на стила на учене на ученика – кой канал за възприемане на информация би могъл да се използва ефективно в рамките на обучението;
- максимално онагледяване и конкретизиране на материала – думите да се свързват винаги с картинки, предмети, действия, ситуации;
- даване на възможност на учениците със СОП да слушат многократно текста, за да разберат контекста на ситуацията (обикновено за това е необходимо повече време на тези деца, отколкото на другите);
- препоръчва се проверката на усвоените думи да се прави писмено, тъй като устното изпитване изисква бързина на отговора, като се толерират дребните грешки – изпускания, замяна на букви, размествания и пр.;
- често включване в урока на повече стихчета и песни, което улеснява научаването;
- да се има предвид, че фокусът на обучението по чужд език за учениците със СОП е насочен към практическото използване на езика в различни реални ситуации;
- подходящи методи, форми, средства на обучение в часовете по английски език са: игри, песни, творчески занимания, пресъздаване на реални ситуации, работа с учебник, учебна тетрадка, електронни образователни ресурси, илюстрации, много картинки, както и учебни помощни средства, покриващи пълната гама учебни стилове, включително аудио-музикални, кинестетични, визуални, вербални и логически.

АДАптиРАН ПЛАН НА УРОК

Предмет: *Английски език*

Клас: *Втори*

Име на ученика: И.М.

Тема на урока: *What beautiful colours!*

Цели на урока: Затвърждаване на знанията за наименованията на цветовете на английски език. Преговор на лексиката – ball, balloon, apple.

Задачи:

- Да слуша и повтаря цветовете на английски език.
- Да свързва графично определена дума за цвят на английски език със съответно изображение – red, blue, green, orange, pink, purple, yellow.
- Да слуша и повтаря образователна песен на английски език за цветовете – „What colour is...“.
- Да разбира въпроса – „What colour is the ball?“, и да отговаря – „It is blue/red/green...“.
- Да съотнася картонче с написана дума за определен цвят на английски език със съответен цвят предмет, намиращ се в класната стая.
- Да оцвети дъга, като следва насоки за последователността на цветовете.
- Да затвърждава знанията за лексиката – ball, balloon, apple.
- Да затвърждава уменията за работа в екип.

Основно съдържание на урока (кратко представяне):

1. Слушане на образователна песничка на английски език за цветовете с цел затвърждаване на усвоените в предишен урок знания за цвят и съответната лексика на английски език. Онагледяване на текста на песента с презентация за зрително и слухово възприемане на информацията.
2. Играта „Намери този цвят!“ (Find this colour!), планирана за провеждане на групова дейност. Класът се разделя на два отбора. Учителят показва на всеки отбор по 4 картончета с надписи – наименованията на определени цветове на английски език (*напр. за първия отбор това могат да бъдат: red, blue, green, orange, а за втория отбор: orange, pink, purple, yellow*) и поставя инструкцията: „Find this colour!“. Изискването е отборите да намерят колкото се може повече предмети в класната стая, които да съответстват на показаните цветове от учителя за съответната група. Играта е за време – 10 минути. В края на играта се представят резултатите. Всеки един участник от отборите, в т.ч. и ученикът със СОП, трябва да се включи със самостоятелно произношение на английски език, напр.: „This is blue“, показвайки даден предмет със син цвят. При необходимост ресурсният учител или помощникът на учителя могат да се включват, за да подкрепят ученика със СОП. Спечелилият отбор, намерил най-много предмети с цветовете, определени за групата, получава символична награда. От изключителна важност е учителят да окуражава и поощрява всички ученици, дори и да са допуснали грешка при произношението или употребената по смисъл лексика на английски.

3. Работа с електронен учебник за включване в игрите за съотнасяне на цвят към съответната дума на английски език. Ако ученикът със СОП се затруднява да познава и назовава цветовете на български език, се включват цветни картончета, на които с големи букви са написани съответните цветовете на български и английски език.
4. Индивидуална работа – изпълнение на диференцирани задачи от индивидуален работен лист, в които се акцентира върху дейности, свързани със съотнасяне, свързване, изрязване, апликиране. Индивидуалните занимания могат да се провеждат и на лаптоп или таблет. Инструкциите към задачите са кратки и ясни: „Повтори!“, „Назови и посочи!“, „Оцвети!“, „Изрежи!“.

Ако ученикът изрази нежелание да се включи, да отговаря, да изпълнява задачите от груповата дейност или от индивидуалния работен лист, може да се насочи за кратко към негова любима, предпочитана дейност и малко по-късно неусетно да бъде включван в работата на класа с помощта на ресурсния учител или помощника на учителя.

Методи на преподаване, материали, средства за обучение: играта „Намери този цвят“ – групово работно, индивидуално работно, слушане и пеене на образователна песен, беседа, работа с електронен учебник, индивидуално работно лист, цветни моливи, картончета с надписани цветовете на английски език – „red“, „blue“, „green“, „orange“, „pink“, „purple“, „yellow“, цветни картончета, на които с големи букви са написани цветовете едновременно на английски език и на български език.

Времево разпределение на дейностите в рамките на часа: играта „Намери този цвят“ – 10 минути, слушане и пеене на образователна песен – 5 минути, индивидуални занимания – 10 минути, дейност с класа – 10 минути.

Групово дейност: класът е разделен на две групи, едната група задава въпроса „What colour is the...?“, като посочва предмет от класната стая, другата група отговаря с „It is blue/red/green...“.

Социални умения: работи в група; като спазва указания; усвоява умения да общува на чужд език; взаимодейства със съучениците си и се учи, че всеки може да има различен отговор; свобода да изразява мнение и собствена позиция.

Междупредметни връзки: математика, околен свят, български език и литература, изобразително изкуство, музика.

Дейност на ресурсния учител: подкрепя ученика със СОП при: изпълнението на задачите от индивидуалния работен лист, игровата дейност на класа, формулирането на отговорите на въпросите. Предварително съгласува с общообразователния учител задачите за индивидуално работно и подготвя индивидуалния работен лист за целта. Предоставя помощните средства – тренажор за ползване на цветен молив, лесна ножичка.

Помощни средства: тренажор за ползване на цветен молив, таблет, мултимедия.

Речник на новите думи: red, blue, green, orange, pink, purple, yellow.

Домашна работа: да нарисова фунийка със седем сладоледени топки и да ги оцвети в различни цветовете, като във всяка топка напише наименованието на съответния цвят на английски език или да залепи готови надписани малки листчета с необходимата английска лексика.

по английски език, II клас

Lesson 3. WHAT BEAUTIFUL COLOURS!

Задача № 1. Свържи думата за цвят със съответния цвят балон!

RED

BLUE

GREEN

PINK

YELLOW

WHITE

PURPLE

Задача № 2. Правилно ли са обозначени предметите? Отговори с „Yes“ или „No“.

**GREEN
APPLE**

BLUE BALL

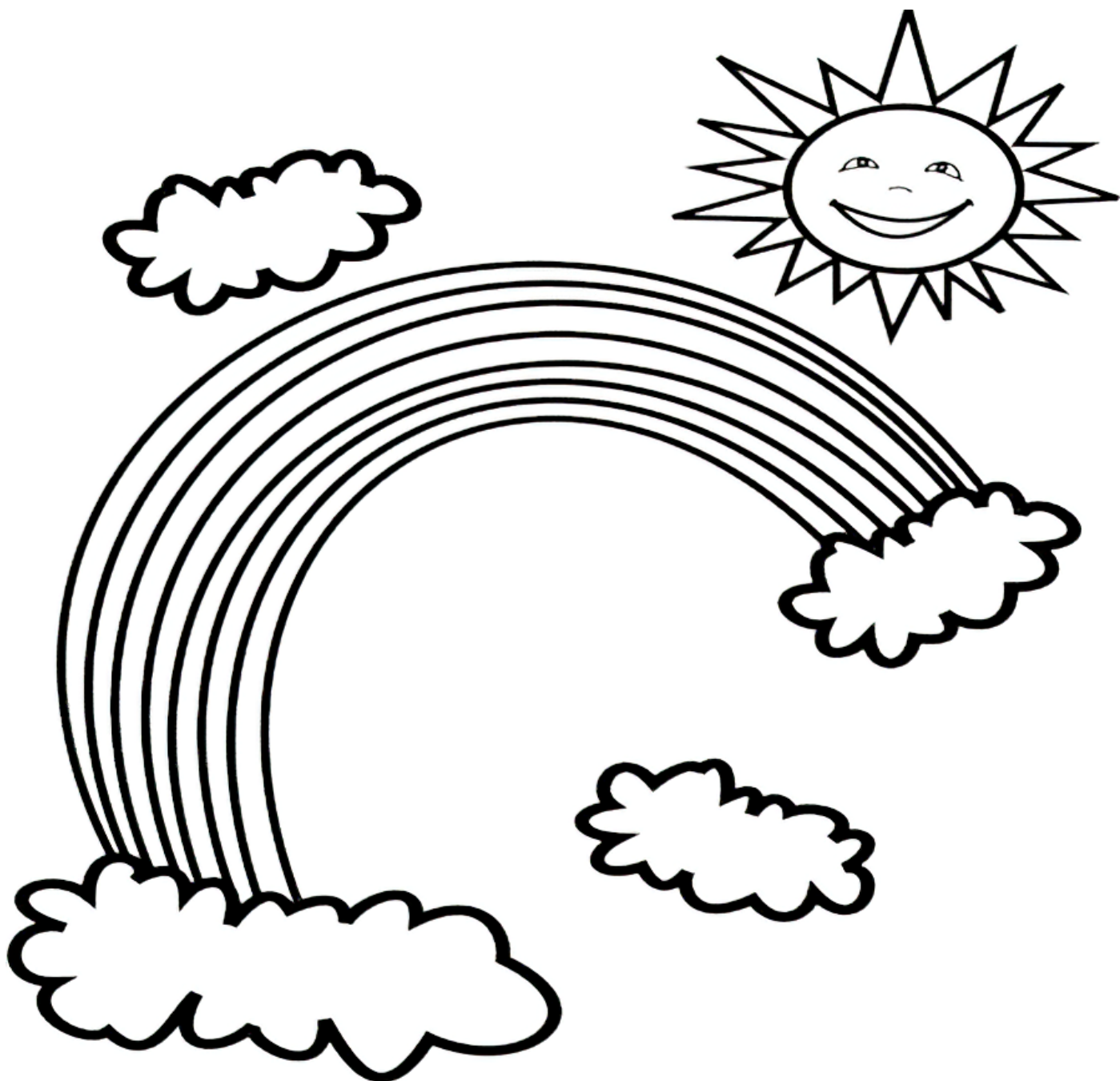

**RED
BALLOON**

Задача № 3. Оцвети дъгата, като спазваш следната последователност от цветове:

RED – **BLUE** – **GREEN** – **ORANGE** – **PINK** – **PURPLE** – **YELLOW**

Започни от горе надолу!

ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО

Практиката показва, че правилното организиране на изобразителната дейност открива широки възможности за реализиране на потенциалните способности на учениците със СОП. Рисуването е достъпна за тях дейност, която им дава голям емоционален заряд (*удовлетворение, радост, повишено самочувствие*), като следствие от осъзнаването на способността да рисуват (Караджова, К., 2009). Рисуването развива мускулатурата на китката на ръката, зрително-двигателната координация, създава навици за точност на движенията, координира движенията на двете ръце (*напр. в случаите, когато ученикът с едната ръка трябва да придържа листа, а с другата да рисува*), облекчава писането.

Изобразителните дейности допринасят за формиране на зрително-двигателни представи, усъвършенстване на усещанията и възприятията, осмислено възприемане на обектите, доуточняване на разбирането за форма, цвят, големина, формиране на умения за различаване по форма, пропорция, цвят, развивайки мисленето и наблюдателността. При голяма част от учениците със СОП рисуването се явява една от формите на активна учебна дейност. В повечето случаи те успешно и абсолютно самостоятелно се включват в планираните дейности за учебния час, без подкрепа от страна на ресурсен учител или на помощник на учителя. Учителите трябва да са наясно, че Държавните образователни изисквания по направление *Изобразително изкуство* не бива да се възприемат като ограничителна рамка за учениците със СОП, а като основа за творческо прилагане на учебната програма. В обучението е необходимо адаптиране на учебното съдържание чрез редукция на учебния материал по посока на обема, който трябва да бъде намален, и задачите, които трябва да бъдат опростени.

Обучението по *Изобразително изкуство* в началния етап на обучение има за цел да въздейства емоционално, двигателно и познавателно на учениците със СОП чрез реализиране на няколко **основни задачи**:

- Запознаване с основни изобразителни средства и технологии.
- Стимулиране на емоционалните преживявания на учениците при съприкосновение с основни изобразителни средства.
- Създаване на условия за формиране и възпитаване на интерес към изобразителните дейности.
- Формиране и развитие на възприятията и представите за големина, форма, цвят, пространство.
- Формиране и развитие на практически умения за изпълнение на достъпни за възможностите на децата изобразителни дейности и пр.

Адаптираните цели и задачи на обучение по изобразително изкуство за учениците със СОП са разработени в контекста на заложените знания, умения и отношения по петте компетенции в адаптираните учебни програми (I – IV кл.): „Обект и среда“, „Обект и образ“, „Зрител и творба“, „Визуална комуникация“, „Материали и техники“. Всяка тема и подтема от учебното съдържание по *Изобразително изкуство* в началния етап на обучение са адаптирани и представени в Учебното помагало.

АДАптиРАН ПЛАН НА УРОК

Предмет: *Изобразително изкуство*

Клас: *Трети*

Име на ученика: Ш.Д.

Тема на урока: *Познавам топли и студени цветове*

Цели на урока: разграничаване на топли и студени цветове, интерпретиране на творба според въздействието на цветове, с които е нарисувана, с помощ от учителя/ресурсния учител.

Задачи:

- Да знае, посочва и борави с основните цветове – червено, оранжево, жълто, зелено, синьо, лилаво.
- Да затвърждава знанията за геометричните фигури.
- Да посочва топли и студени цветове на цветното колело, като ги разграничава с помощ и самостоятелно.
- Да свързва (с помощ) топлите и студени цветове с обекти, сезони и пр., изобразени на картинки, рисунки, визуализирани с постер или презентация. Да посочва картини и обекти с топли и студени цветове.
- Да има елементарни знания за смесване на цветове с цел получаване на нови цветове. Да осъществява практическа дейност – смесване на цветове след демонстрация от учител.
- Да рисува картини само с топли цветове и само със студени цветове според възможностите си.
- Да прави опити да представя лични впечатления от въздействието на картини с топли и студени цветове (с помощ).
- Да проявява стремеж към изобразителна дейност. Да изпитва радост и удовлетворение от нарисуваната творба.

Основно съдържание на урока (кратко представяне):

1. В началото на часа ученикът със СОП получава информация за материалите, с които ще борави, както и инструкции за използването на някои от средствата за работа (напр. за работа с четки за рисуване с пръсти).
2. Чрез беседа се припомнят основните цветове, които ученикът познава и използва до момента. Изисква се да ги назове, посочи и напише, изпълнявайки задача №1 от индивидуалния работен лист. Инструкции към задачата: *Разгледай и кажи кои геометрични фигури виждаш? (кръг, квадрат, триъгълник, правоъгълник). С какъв цвят са нарисувани? Напиши на определеното място в задачата цвета на всяка фигура!*
3. Следва работа с цветно колело – Задача № 2 от работния лист. Чрез обяснение учителят представя информация на ученика за топлите и студените цветове: *„...Топлите цветове са червено, оранжево, жълто и комбинацията от тях. Те са ярки и ги свързваме със слънчевата светлина и топлината. Студените цветове са зелено, синьо, лилаво и комбинацията от тях. Те създават впечатление за спокойствие и напомнят за вода, небе, лед, сняг“.* Обяснението

е придружено с онагледяване: цветно колело; картини на шарена есен, вода, небе, снежна картина и пр. С цел уточняване на новите знания се обсъждат и други изображения с топли и студени цветове (напр. четки за рисуване с различни акварелни/темперни бои върху тях, цветни моливи и пр.).

4. Работа с учебник: разглеждане на картини, като целта е с помощта на общообразователния учител или ресурсния учител ученикът със СОП да опише впечатленията и усещанията, които цветовете в картините предизвикват у него. Препоръчително е в дискусиата да участват всички ученици, като ученикът се включва, след като е чул изказванията на някои от своите съученици. Техните разказани впечатления ще го ориентират допълнително в изпълнението на задачата.
5. Следва демонстрация от учителя как от смесването на различни акварелни бои се получават нови цветове.
6. Практически упражнения, свързани със самостоятелно смесване на цветове. Групова работа „Игра на асоциации“. Класът е разделен на 4 групи. Учениците от отделните групи получават отличителен знак – червена, синя, зелена, жълта лента, която се връзва на ръцете. Групата на деца със зелени ленти на ръцете имат задача да нарисуват неща, които асоциират със зеления цвят (напр. трева, листа, зелена чушка и пр.). Същите задачи получават и децата от другите групи.
7. Практически упражнения: рисуване на картини само със студени и само с топли цветове. Обсъждане. Подреждане на изложба.

Методи на преподаване, материали, средства за обучение: инструктаж, обяснение, демонстрация, групова работа, беседа, работа с компютър, таблет, учебник, картинки, индивидуална работа със задачи, от индивидуален работен лист, с диференцирани по трудност задачи, моливи, бои, четки за рисуване с пръсти, блокови листа.

Времево разпределение на дейностите в рамките на часа: обяснения и инструкции – 5 мин., практически занимания – 15 мин., индивидуална работа – 5 мин., групова дейност – 10 мин.

Групова дейност: „Игра на асоциации“, описана в съдържанието на урока.

Социални умения: участва в екипна работа; проявява толерантност при работа в група; изразява лично мнение и зачита чуждо мнение; участва в обсъждане, представя собствени впечатления; дискутира; работи със средства на изобразителното изкуство.

Междупредметни връзки: математика, околен свят, български език и литература.

Дейност на ресурсния учител: подкрепя ученика със СОП при изпълнение на задачите от индивидуалния работен лист, игровата дейност на класа и отговорите на въпросите. Предварително съгласува с общообразователния учител задачите за индивидуална работа и подготвя индивидуалния работен лист за целта. Предоставя помощните средства – тренажор за ползване на цветен молив, лесна ножичка, четки за рисуване с пръсти.

Помощни средства: тренажор за ползване на цветен молив, четки за рисуване с пръсти, таблет/компютър.

Речник на новите думи: студени цветове, топли цветове, комбинирани цветове.

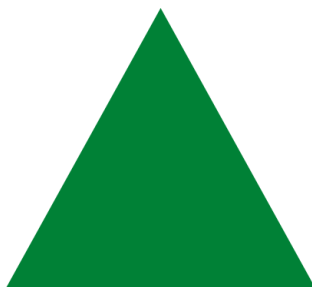
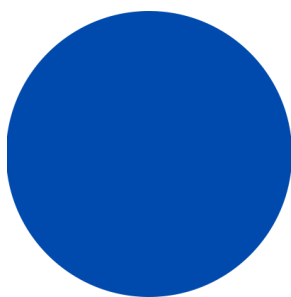
Домашна работа: за работа вкъщи се предлага Задача №3 от индивидуалния работен лист. Условието на задачата е да разгледа нарисуваните чадъри и да каже кои от тях са нарисувани с топли цветове и кои от тях – със студени.

Индивидуален работен лист

Учебен предмет: *Изобразително изкуство*

Тема на урока: *Познавам топли и студени цветове*

Задача № 1. *Разгледай и кажи кои геометрични фигури виждаш? С какъв цвят са нарисувани? Напиши на определеното място в задачата цвета на всяка фигура!*

Задача № 2. Разгледай „колелото на цветовете“ и слушай внимателно, за да разбереш кои цветове наричаме **топли** и кои **студени**! (Обяснение от страна на учителя.)

Запомни!!!!

Топлите цветове са червено, оранжево, жълто и комбинацията от тях. Те са ярки и ги свързваме със слънчевата светлина и топлината.

Студените цветове са зелено, синьо, лилаво и комбинацията от тях. Те създават впечатление за спокойствие и напомнят за вода, небе, лед, сняг.

Задача № 3 (за домашна работа). Разгледай чадърите и кажи кои от тях са нарисувани с топли цветове и кои от тях – със студени цветове!

КОМПЮТЪРНО МОДЕЛИРАНЕ

Компютърното моделиране в началния етап на обучение е сравнително нова учебна дисциплина, която се преподава в трети и четвърти клас. Според някои родители и учители учебното съдържание по предмета е доста сложно и абстрактно за учениците със СОП. Практиката обаче показва, че голяма част от тези деца с успех усвояват начални дигитални компетентности, при условие че работят по адаптирано учебно съдържание, което се преподава по интересен и достъпен начин. Успешното включване в уроците по компютърно моделиране се дължи и на факта, че част от технологиите са добре познати на учениците със СОП, а някои от тях те активно използват в ежедневието си. Пример за това е компютърът, който децата използват в свободното си време като средство за игра, начин за общуване с връстниците в глобалната мрежа, гледане на филми и слушане на музика. **Целта на обучението** по компютърно моделиране за учениците със СОП е овладяване на начални знания, умения и отношения, свързани с изграждане на дигитална грамотност според възможностите и интересите. В обучението на учениците със СОП по учебния предмет **се акцентира върху:** усвояване на умения за работа с дигитални устройства, умения за анализ, моделиране, разработване на елементарни дигитални проекти, работа с файлове, създаване на анимирани проекти, дигитална идентичност, основни правила за работа в дигитална среда, комуникативни умения и пр.

Адаптираните цели и задачи на обучение по компютърно моделиране, за учениците със СОП са разработени в контекста на заложените знания, умения и отношения по четирите области на компетентност в адаптираните учебни програми (I – IV кл.): „Дигитални устройства“, „Дигитална идентичност“, „Информация“, „Алгоритми“. Всяка тема и подтема от учебното съдържание по компютърно моделиране в началния етап на обучение са адаптирани и представени в Учебното помагало.

Основни методически насоки за работа:

1. Ученикът със СОП да използва в учебния час компютър, с който е свикнал да работи (при необходимост и при възможност).
2. Различните стъпки/алгоритми при изпълнение на дадена задача да се разработват в графичен вид и да служат за нагледна опора на детето по време на работа.
3. Изпълнението на дадена практическа дейност да бъде придружено с многократни обяснения, инструкции, демонстрации.
4. Осигуряване на допълнителни индивидуални занимания с ресурсен учител, в ресурсния кабинет с цел затвърждаване на новите знания и умения.
5. Планиране на занимателни дидактични игри с компютъра/таблета за ученика със СОП във всеки учебен час по компютърно моделиране във времето, предвидено за почивка (при проявен интерес).
6. Изпълнението на различните задачи/проекти да се изпълнява с помощ – частична или цялостна (при необходимост).
7. Част от учениците със СОП са с ниска концентрация на вниманието, лоша моторика и бързо се разсейват. В много случаи липсват и умения за преценка на риска от нараняване. В тази връзка, при пребиваването им в компютърния кабинет се препоръчва да работят в екип, с някой от по-внимателните и отговорни ученици. Да имат точно обособено работно място, с

достатъчно пространство за учебните и работните материали.

8. Основните методи и средства на обучение по компютърно моделиране са: обяснение, беседа, мултимедийна презентация, демонстрация, упражнения, работа с учебни материали в електронен вид, работа с работни листове, проектна дейност и пр.

Адаптиран план на урок

Клас: *Трети*

Предмет: *Компютърно моделиране*

Име на ученика: *И.А.*

Тема на урока: *Правила за използване на дигитални устройства*

Вид на урока: *за нови знания*

Цел на урока за ученика: *Формиране на навици за здравословно и безопасно използване на дигиталните устройства.*

Задачи:

1. Да разбира и спазва определени правила за предотвратяване на физическа преумора и травми след продължителна работа в дигитална среда.
2. Да организира правилно компютърното си оборудване (добра светлина на екрана, добре поставени входно и изходно устройство, добро разположение на стол и бюро, безопасно ниво на звук и пр.)

Основно съдържание на урока за ученика

Беседа за актуализиране на старите знания. Целта на беседата е:

- ученикът да представи своите знания по темата: какви устройства разпознава, какви са основните им части, как се включват и изключват и т.н.;
- вниманието му да бъде насочено към дейности, които човек не може да извършва сам, без помощта на машини.

Работа по двойки: учениците се разделят по двойки, единият от тях трябва да даде пример за дигитални устройства, които познава и тяхното предназначение, а другият ученик да изкаже предположение как се работи с устройствата, посочени от партньора му, и какво трябва да знае и умее човекът, който ги управлява. Двамата може да се допълват. В края учениците попълват таблица, която има три колони:

1-ва колона – устройства (машини) и предназначение

2-ра колона – знания и умения за управление

3-та колона: правила (тази колона остава празна и се попълва в хода на урока)

Ученикът със СОП участва равноправно в една от двойките, като вниманието му се насочва конкретно към работата на компютър.

Експеримент. Учителят поставя задачи на трима от учениците, между които е и ученикът със СОП, да заемат определени позиции на работното място пред компютъра, като предварително е подготвил:

- нивото на функционалния стол – твърде ниско спрямо нивото на работния плот и ръста на ученика;
- нивото на функционалния стол е твърде високо;
- мониторът на компютъра е насочен към светлината.

Позицията на ученика със СОП се съобразява с увреждането. Не е удачно ученик с физическо увреждане да бъде на позициите с различно ниво на функционалния стол, нито пък зрително затруднен ученик – на блестящия екран. Ученик със ХАДВ не може да бъде накаран да стои дълго в една позиция, така че участието му в такъв експеримент не се препоръчва.

След кратък престой учениците трябва да обяснят дали са се чувствали комфортно и дали тази позиция е била удобна за тях за работа. Дискутира се до какви последици би довел по-продължителен престой в такава позиция.

Работа с учебник. Вниманието на ученика със СОП се насочва към илюстрациите с правилна стойка в учебника. Приканват се учениците да заемат същата стойка. В дискусия се извеждат правила:

- Мониторът трябва да е на нивото на очите, на една ръка разстояние.
- Главата трябва да бъде изправена.
- Гърбът и лактите трябва да имат опора.
- Краката трябва да са стъпили на земята.

Правилата се записват в тетрадките.

Правилата може да са предварително подготвени от учителя на слайд на мултимедийна презентация и да стоят отворени на стената/дъската, докато се обсъждат и след това записват.

Учениците се връщат към упражнението в началото на часа и попълват последната графа от табличката.

Чрез беседа учителят обяснява какви са последствията за учениците при неспазване на съответните правила – опасност за увреждане на зрението, предпоставка за гръбначни изкривявания, заседнал начин на живот, намаляване на живата комуникация между хората и др. Поставя се акцент на **поведението в компютърния кабинет**. От една страна, следва да се спазват правила за безопасно и здравословно

поведение. От друга – да се съхранява техниката. Отново се извеждат и записват правила:

- В компютърния кабинет се влиза без храна и напитки.
- Електрическото захранване се включва само от учителя.
- Слушай внимателно инструкциите и ги изпълнявай точно!
- Когато не можеш да се справиш сам, потърси помощ от учителя!
- Работи с чисти ръце!
- След като станеш от работното място, измий ръцете си!
- Поддържай добра хигиена на работното място! Ако има отпадъци от дейността ти, в края на часа ги почисти!
- Влагата поврежда дигиталните устройства.
- Пази техниката – не удряй, не блъскай, не чопли, не драскай с химикал по нея!

В предварително подготвена мултимедийна презентация учителят може да илюстрира примери на неспазени правила – разлята храна или напитки, надраскан с химикал компютър, пукнат монитор и др. В индивидуална работа с ресурсния учител ученикът работи върху предварително подготвен работен лист с илюстрации на положителни и отрицателни модели на поведение. Той трябва да огради правилните и да зачертае погрешните. В края на часа следва обобщение на правилата. Учителят може да предложи забавно стихотворение, което всички да прочетат на глас, напр.

Днес във рима ще опитам
на децата да разкажа правилата,
с дигиталните устройства как
да работят и да бъдат в крак.
Впрегнете ли умните устройства
в посока вярна и добра, безпроблемно и със лекота
ще решавате задачи не една.
Прекалите ли забавата с тях обаче,
минутите превърнете ли в часове,
от съюзници те стават врагове.
Едно, две, три – правилата строги запомни!

1. Използвай удобен стол със седалка, която ще осигури опора на гръбначния ти стълб.
2. Разстоянието от очите до монитора не трябва да бъде по-малко от 70 см.
3. Свивай лактите си под прав ъгъл спрямо бюрото.
4. Сгъни коленете си под прав ъгъл.
5. Не прегъвай китките си, докато въвеждаш текст, отпусни палците си и леко сгъни останалите си пръсти.
6. Използвай мишка с големината на дланта ти.
7. Използвай подложка за китката, когато работиш с мишка.
8. Не работи с дигитални устройства на смесена (слънчева и изкуствена) светлина.
9. От време на време отмествай погледа си от монитора (екрана) и го концентрирай върху далечен обект.
10. Когато използваш дигитално устройство, на всеки 20 – 30 минути прави почивка и гимнастика на очите и ръцете.

11. Използвай дигитално устройство не повече от 1 час на ден.
12. Редувай работата и игрите с дигитални устройства с игри и занимания на открито.
13. Не работи с дигитално устройство преди сън.

Домашна работа: на ученика със СОП може да бъде възложено да изработи с помощта на родителите си табло с правилата на поведение, което да бъде поставено на видно място в компютърния кабинет.

Методи, форми, средства на преподаване и учебни материали: беседа, дискусия, обяснение, работа в групи, индивидуална работа, работа с учебник и тетрадка, упражнения, експеримент, демонстрация, визуализация – наблюдение, проект.

Времево разпределение на дейностите в учебния час: продължителност на учебния час 40 минути.

- актуализация на знания и въвеждане в темата с беседата и упражнението с табличките – 10 минути;
- експеримент– заемане на неправилна стойка от ученика и неправилно;
- позициониран монитор – 5 минути;
- работа с учебник – дискусия и извеждане на правилата – 5 минути;
- записване в тетрадката – 10 минути;
- заключителна беседа и обобщение – 10 минути;
- индивидуална работа с ресурсен учител по предварително подготвен работен лист – 10 минути.

Развитие на социални умения, свързани с темата на урока:

- Умения за спазване на правила за безопасно и здравословно поведение.
- Умения за спазване на правила за здравословно използване на дигитални устройства.
- Умения за разпределяне на времето.
- Умения за работа в екип – изслушване и допълване.
- Умения за спазване на инструкции.
- Умения за самостоятелна работа.
- Увереност в собствените сили, когато изпълнява адаптирани спрямо своите възможности задачи.
- Умения да слуша и помага на другите деца.
- Умения за ориентиране в пространството.

Междупредметни връзки: човек и природа, технологии и предприемачество, час на класа, физическо възпитание и спорт.

Дейност на ресурсния учител или друг специалист в урока: ресурсният учител участва в разработването на задачите и упражненията от индивидуалния работен лист, за ученика със СОП. Подкрепя и следи за коректното изпълнение на задачите по време на индивидуалната работа. Участва при организиране и реализиране на груповите дейности, в които е включен ученикът. С помощта на общообразователния учител планира и подготвя дидактичните материали и помощните средства, необходими за учебния час. Съдейства при организиране на работното място и дава насоки за подкрепяща среда. Изготвя индивидуален работен лист със задачи за домашна работа.

Материали, помощни средства и технологии: мултимедия, персонален компютър, илюстрации, таблет, работен лист, моливи, химикали, учебник и учебна тетрадка, тетрадка за работа в клас, работен лист с таблица.

Речник на новите думи:

Домашна работа: са изработи табло с правилата за поведение и работа с дигитални устройства.

Урокът се провежда в компютърен кабинет.

Индивидуален работен лист

Тема „Правила за използване на дигитални устройства“

В индивидуална работа с ресурсния учител ученикът работи върху предварително подготвен работен лист с илюстрации на положителни и отрицателни модели на поведение. Той трябва да огради правилните и да зачертае грешните.

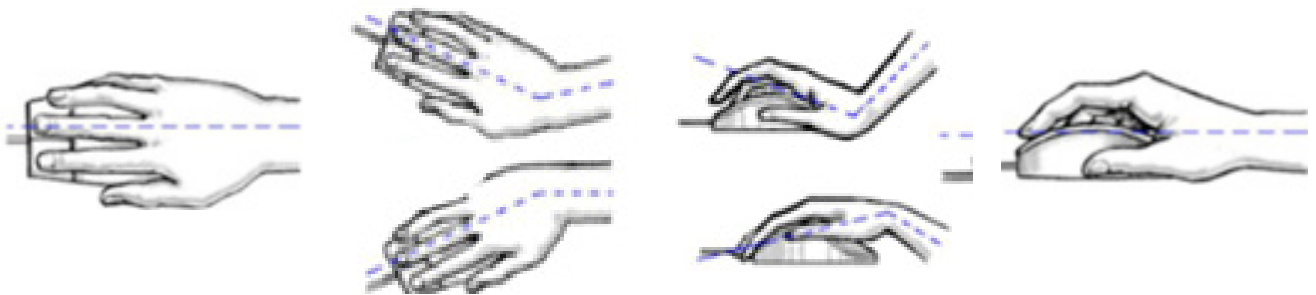
Задача № 1. Отбележи най-подходящия стол за работа с дигитално устройство!

Задача № 2. Посочи правилната позиция за работа с дигитални устройства!

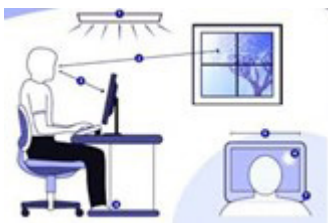

Задача № 3. Разгледай първите две картинките от Задача № 2 (със седящия човек) и посочи грешката на работещия на компютър!

.....

Задача №4. Подчертай и препиши верните твърдения:

- а) работата с дигитални устройства помага на съня;
- б) използването на дигитално устройство трябва да бъде в рамките на не повече от 1 час на ден;
- в) разстоянието от очите до монитора не трябва да бъде по-малко от 70 см;
- г) пред компютъра се хапва най-вкусно.

.....
 .....
 .....
 .....
 .....

Задача № 5. Прекомерният престой пред дигиталните устройства и неправилната организация на работното място влияят неблагоприятно върху: косата, очите, зъбите, съня, гръбначния стълб, стомаха, физическото развитие, теглото (зачертай грешното).

Домашна работа: намери в учебника и препиши правилото, което ще ти бъде най-трудно да спазваш.

.....

.....

.....

.....

ЧОВЕКЪТ И ОБЩЕСТВОТО

Предметът *Човекът и обществото* се изучава в трети и четвърти клас, като общата цел на обучението за учениците със СОП е:

- ◇ да обогати и разшири знанията, свързани с родната страна, в географски, социален, исторически и културен аспект;
- ◇ да даде практически умения, осигуряващи възможности за по-независим и самостоятелен живот.

Задачите на обучението по *Човекът и обществото* за учениците със СОП са свързани с: формиране и затвърдяване на представи за околната обществена и природна среда; стимулиране на детската познавателна активност и интереси, развитие на познавателни, комуникативни и практически умения; формиране на отговорно гражданско отношение към природното и културното наследство на България и опазване на околната среда; изграждане на българско самосъзнание в неговите граждански измерения; възпитаване в толерантност към другите.

Адаптираните учебни програми за ученици със СОП в начален етап по *Човекът и обществото* предполагат формирането на **елементарни умения**, свързани с: придобиване на общи представи за планетата, природата и обществото, описване, сравняване и обясняване на географски процеси и явления, наблюдаване и ориентиране в природата, формиране на модели на поведение в географското пространство, разчитане на географски и исторически карти, събиране на информация, разбиране на природното и културното наследство като национално и световно богатство, разбиране ролята на човешките права и доброто сътрудничество между хората за опазване на мира и природата.

Адаптираните цели и задачи на обучение по *Човекът и обществото* за учениците със СОП са разработени в контекста на заложените знания, умения и отношения по четирите области на компетентност в адаптираните учебни програми (I – IV кл.): „Човекът и неговата среда“, „Национално и културно наследство“, „България – част от света“, „Източници на знания“. Всяка тема и подтема от учебното съдържание по *Човекът и обществото* в началния етап е адаптирана и представена в Учебното помагало.

Общи методически насоки в обучението по учебния предмет *Човекът и обществото*:

Тази дисциплина е една от трудните в училище за учениците със СОП предвид проблемите, които една част от тях изпитват в процеса на учене, свързани с: ниското езиково равнище, общуването, концентрацията на вниманието, изпълнението на инструкции, прочита и разбирането на текст, подбора на съществена и несъществена информация от урока, възпроизвеждането на наученото в подходяща форма, самостоятелната работа и пр. Често учениците не могат по адекватен начин да представят знанията си, особено ако изпитването е в неподходяща за тях форма. В тази връзка, учителите трябва да съблюдават няколко важни неща:

1. да проверяват често дали ученикът е разбрал прочетения текст;
2. да се подчертават най-важните факти с достатъчен брой повторения;
3. да се изисква от ученика да ги повтаря на глас;
4. да се изисква от ученика да запомня само важната информация – дати, имена, събития и пр.;
5. урокът да се разделя на по-кратки части;
6. да предоставят възможност за запис на урока с диктофон, за възприемане на информацията

по слухов път, ако това е необходимо;

7. да се използват всички възможности за онагледяване на текста;
8. да се използват цветни маркери, като с един цвят се записва важната информация, а с друг – второстепенната.
9. да се съобразят методите на преподаване със стила на учене на ученика и с начина, по който усвоява най-добре нова информация;
10. да се съобразят методите на изпитване със затрудненията на ученика;
11. да се оценява предимно съдържанието на отговора на ученика при въпрос или писмена задача, а не формата на отговора (правопис, пунктуация, езиков израз и пр.).
12. Основни методи, средства и форми на работа в урока са: наблюдения, практически занятия, ролеви и дидактични игри, обяснения, указания, демонстрации, работа по проекти, работа по двойки и в малки групи, фронтална работа, работа с учебник, учебна тетрадка, електронен учебник, компютър/таблет, интерактивна дъска, мултимедийна презентация, екскурзии, индивидуална работа, диференцирани задачи, включване на учениците в разнообразни дейности – ориентиране, рисуване, оцветяване, моделиране, използване на аудиовизуални средства, алтернативни форми и средства и пр.

Адаптираната програма, по предмета *Човекът и обществото* дава възможност на учителите да прилагат гъвкави подходи и да модифицират/променят допълнително темите в зависимост от спецификата на развитие на конкретния ученик при разработването на неговата индивидуална програма.

Адаптиран план на урок

Клас: *Трети*

Предмет: *Човекът и обществото*

Име на ученика: С.М.

Тема на урока: *България – моята родина*

Вид на урока: *За нови знания*

Цел на урока: осмисляне на понятието родина и формиране на българско самосъзнание според възможностите на ученика.

Задачи:

1. Да познава и посочва България на картата на Балканския полуостров/Европа.
2. Да очертава с пръст, с показалка контурите на страната на карта/атлас.
3. Да знае, назовава и посочва съседните страни на България, като се ориентира по географската карта (или само да ги посочва на картата).
4. Да формира първоначални знания за символите на българската държава – знаме, герб и химн.
5. Да разбира своята принадлежност към българския народ и страна.

6. Да затвърждава уменията си за работа с карта.
7. Да обогатява активния речник с нови думи, да развива вниманието и интереса към учебния предмет.

Основно съдържание на урока за ученика:

1. Беседа, подготвена за ученика със СОП, подкрепена с пейзажни природни картини от различни красиви места в страната ни. Целта на метода е учителят да разбере как ученикът разбира думата родина и с какво я свързва (с близките, приятелите, красивата природа и пр.). Провежда се с насочващи въпроси от учителя: *Коя е твоята родина? Защо България е твоята родина? Кой живее в България? Кои празници харесваш? С кого празнуваш празниците? Какво ти харесва в България? Разгледай тези картини и си спомни как изглежда гората/ планината през пролетта, есента, зимата! Харесват ли ти снежните върхове на планините през зимата? А как изглежда морето през лятото? Харесват ли ти цветята в парка? и т.н.*
2. Задача № 1 от индивидуалния работен лист, свързана с четене на кратък текст за България, адаптиран спрямо възможностите на ученика със СОП. След прочита текстът се обсъжда с цел разширяване и допълване на знанията.
3. Слушане на химна на Република България с предварителна инструкция: *Слушай внимателно, за да разбереш за какво се пее! (кратка дискусия върху текста на химна)*
4. Презентация на важните символи на българската държава – герб, знаме, химн. Визуализирането е придружено с обяснение, чиято цел е ученикът да:
  - получи първоначални знания за символите – да ги посочва, познава и различава;
  - да знае, че всяка страна има символи, които са различни от българските;
  - да прави кратко описание (българското знаме има 3 цвята – бял, зелен, червен, а на герба има изобразени три лъва).
5. Задача № 2 от индивидуалния работен лист: ученикът чете текст и отговаря на въпроси. Текстът е свързан с българското знаме: какво символизират трите цвята – бяло, зелено, червено. Разбирането е съпроводено с достъпно обяснение от страна на ресурсния учител.
6. Задача № 3 от индивидуалния работен лист: изисква се ученикът да даде отговор на въпроса: Как може да назовем родината си? (отечество, татковина, България). Отговорите се записват с думи на определеното място в листа.
7. Задача № 4 от индивидуалния работен лист: ученикът разглежда знамена на различни държави, сред които и българското, с цел разпознаване: Кое от знамената е българското? Задачата може да се усложни, ако получи възможност да разглежда само български знамена, но в различна подредба на цветовете (напр. бяло, червено, зелено).
8. Практическа дейност: изработване на български знаменца.

Материали: самозалепващи се малки листчета в трите цвята; сламки, от които чрез разрязване се оформят дръжки. Могат да се използват и други материали в зависимост от решението на учителя и ресурсите, с които разполага. Изработването от ученика се предшества от демонстрация от учителя. Задачата е интересна и занимателна, което предполага включване и на другите ученици от класа.

Методи, форми, средства на преподаване на основното съдържание: беседа, обяснителен разказ, презентация, обсъждане, наблюдение, работа в група, индивидуална работа върху работен лист, демонстрация, практическа дейност, работа с карта/атлас.

Времево разпределение: дискусия, обяснение – 10 минути, индивидуална работа – 10 минути, групови дейности – 10 минути, почивка – 5 минути.

Групова дейност в класната стая: учениците се разделят на групи, като задачата на всяка група е да се изработят гирлянди от знамена. Идеята е изключително ефективна за украса на класната стая. На учениците могат да се предложат и други идеи за изработване на българското знаме, напр. с помощта на мозайка – мозайка тип „пирончета“, от смачкани топчета цветна хартия (чрез залепване) и т.н.

Социални умения: слуша, изпълнява инструкции, следва правила, носи отговорност при изпълнение на обща задача, общува позитивно с връстниците, изпитва удовлетворение от изпълнението на практическа дейност, представя идеи (напр. къде точно да се постави изработената украса от знаменца в класната стая), съобразява се с мнението на другите.

Междупредметни връзки: околна среда, български език и литература, изобразително изкуство.

Дейност на ресурсния учител или друг специалист в урока: ресурсният учител, съвместно с класния ръководител, планира задачите и подготвя индивидуалния работен лист за ученика със СОП. Систематизира въпросите за дискусията и осигурява подходящи нагледни материали. Подготвя материалите за практическата работа на ученика. Подкрепя ученика със СОП по време на груповата и индивидуалната дейност. При нужда подпомага и останалите деца, като съдейства за създаване на приятелски и толерантни отношения в класната стая. Дава предложения за подходящи задачи за домашна работа.

Материали, помощни средства и технологии: компютър, мултимедия, интерактивна дъска, пейзажни природни картини или визуализация с постер, самозалепващи се цветни листчета, цветна хартия, сламки, мозайки, молив, лепило, обикновена ножичка, лесна ножичка, тънко въженце.

Речник на новите думи: родина, символи на българската държава – знаме, герб, химн.

Домашна работа: да научи и да знае в коя област и в кой град се намира неговото училище.

Индивидуален работен лист

Тема: България – моята родина

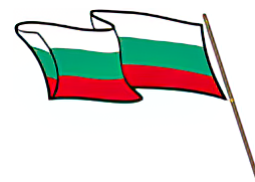

Задача № 1. Прочети текста!

България е моята родина. Аз съм роден в България и затова се наричам българин. В България живеят моето семейство и приятелите. Обичам да сме заедно всички. България има красива природа. Харесва ми да пътувам. Така опознавам различни красиви места на родината.

Задача № 2. Прочети текста!

Българското знаме се нарича трибагренник, защото има три цвята – бял, зелен, червен. Белият цвят е символ на мира. Зеленият цвят е символ на плодородието на българската земя. Червеният цвят символизира смелостта на българския народ и пролятата българска кръв.

Задача № 3. Как може да назовем родината си? Напиши!

.....
.....
.....
.....

Задача № 4. Разгледай внимателно и посочи: кое от знамената е българското?

ЧОВЕКЪТ И ПРИРОДАТА

Учебният предмет *Човекът и природата* заема важно място в учебно-възпитателния процес в началното училище и влияе пряко върху изграждането на детската личност. Учебното съдържание дава възможност на учениците да се запознаят със заобикалящия ги свят и по интересен начин да разберат онова, което е скрито, но се извършва около тях. Адаптираните уроци правят достъпно обучението по предмета за учениците със СОП, развиват познавателните способности и интереси. В процеса на работа те имат възможност да общуват активно със своите съученици, чрез включване и участие в разнообразните дейности, които учебната програма предлага.

Целта на обучението по учебния предмет *Човекът и природата* за ученика със СОП, е придобиване на базисни знания за природата и човека, обвързани с практиката и житейския опит на учениците. Основните задачи, застъпени в обучението, са формиране на знания за: живата и неживата природа; свойствата на телата и веществата; Земята като планета от Слънчевата система; значението на въздуха и водата за живите организми и човека; видовете среда за живот; връзката на живите организми с тяхната среда; опазване на природата; човешкото тяло; хигиенните правила и грижите за здравето; връзката между здравето и състоянието на околната среда.

Адаптираните цели и задачите на обучение по *Човекът и природата* за учениците със СОП са разработени в контекста на заложените знания, умения и отношения по четирите области на компетентност в адаптираните учебни програми (I–IV кл.): „Вещества, тела и организми“, „Природни явления и процеси“, „Човекът и здравословният начин на живот“, „Наблюдения, експерименти и изследвания“. Всяка тема и подтема от учебното съдържание по *Човекът и природата* в началния етап на обучение са адаптирани и представени в Учебното помагало.

Общи методически насоки (насоките, посочени по предмета *Човекът и природата* важат и по този учебен предмет)

- Постиженията на учениците със СОП по *Човекът и природата* да се съотнасят с очакваните резултати, на ниво индивидуална учебна програма.
- Оценяването да има комплексен характер и да се определя предвид знанията, уменията и мотивацията за включване на учениците в дейностите, предвидени за учебния час.
- Планираните уроци да дават възможност на учениците да споделят преживявания и личен опит.
- Основните методи, форми, средства на обучението са: беседа, разказ, дискусия, проектно базирано обучение, изследователски излети, учебни екскурзии, наблюдение (на обекти и явления), опит, проучване, практически дейности (засаждане, грижа за растения и животни), сравняване, визуализация, използване на ИКТ, групови и индивидуални дейности, ролеви игри, задачи, работа с учебник, с тетрадка, с индивидуален работен лист и др.

Клас: Трети

Предмет: Човекът и природата

Име на ученика: А.М.

Тема на урока: Животът във водата

Вид на урока: За нови знания

Цел на урока: запознаване с разнообразието от животни и растения, населяващи водните басейни.

Задачи:

1. Да знае кои са водните басейни: блата, езера, реки, морета, океани.
2. Да изброява условията за живот на организмите във водните басейни: храна, въздух, светлина, температура.
3. Да посочва представители на животинския свят, които обитават морските басейни: насекоми, птици, риби, миди, раци, морска звезда, бозайници.
4. Да посочва представители на растителния свят, които обитават морските басейни: тръстика, водна лилия, папур, водорасли.
5. Да изброява защитени от изчезване видове морски животни: тюлен, кит, делфин.
6. Да осъзнава ролята на човека за опазване на водните обитатели.

Основно съдържание на урока за ученика:

1. Адаптиран разказ за живота във водата. Информацията се визуализира с презентация.
„Водните басейни са блата, езера, реки, морета, океани. В тях живеят различни организми – животински и растителни. Водата предлага условия за живот на организмите – храна, въздух, светлина, температура. Около блатата, езерата и реките има разнообразие от растителни и животински видове, които живеят там и се нуждаят от много вода за да съществуват. Растителните видове са тръстика, водна лилия и папур. Най-често срещаните представители на животинските видове са някои насекоми – водно конче и комари. От птиците по тези места могат да се видят често щъркели. Другите водни басейни са моретата и океаните. Представители на растителния свят там са водораслите, а на животинския – риби (попчета, калкан, скумрия), медузи, миди, раци, морска звезда. В моретата и океаните живеят бозайници – животни, които раждат малките си и дишат с бели дробове. Бозайниците изглеждат като риби, но са много по-големи от тях. Те са тюлени, китове, делфини. Наричат се защитени видове, защото са застрашени от изчезване. Затова хората трябва да полагат грижи за тях, за да продължат да съществуват. Всички ние трябва да опазваме водните обитатели, защото са част от живата природа.“
2. Дискусия. Провежда се с цел да се установи до каква степен е възприета и разбрана информацията.
3. Провеждане на допълнителни разяснения, които са задължителни за учениците със СОП. Добър похват е те да бъдат обвързани с личния опит и интереси на детето.
4. Работа с класа – разглежда и обсъждане на илюстрациите в учебника – „животът в морето“ и „животът в реките“. Учителят насочва вниманието на учениците към морските и животинските

видове. При необходимост ресурсният учител уточнява по достъпен начин за ученика със СОП техните характерни особености.

5. Групова работа: подреждане на пъзел.
6. Задача № 1 от индивидуален работен лист: *Разгледай внимателно животинските видове на картинката! Групирай ги чрез ограждане: животински видове, които обитават морето и животински видове, които обитават реките и езерата!*
7. Задача № 2 от индивидуален работен лист: Запомни! Водораслите нямат корени, стъбло и листа. Те обитават солени или сладководни басейни. Водната лилия има широки листа, които плават над повърхността на водата. Папурът не е изцяло потопен във водата. Големите риби се хранят с по-малките и с някои растения. Щъркелите напускат местата, където водата, почвата и въздухът са замърсени от хората.
8. Задача № 3 от индивидуален работен лист: *Нарисувай морско дъно, като преди това помислиш какви цветове ще използваш – топли или студени!*

Методи, форми, средства на преподаване на основното съдържание: беседа, обяснителен разказ, презентация, обсъждане, наблюдение, работа в група, индивидуална работа върху работен лист, демонстрация, практическа дейност.

Времево разпределение: дискусия, обяснение – 10 минути, индивидуална работа – 10 минути, групови дейности – 10 минути, почивка – 5 минути.

Групова дейност в класната стая: учениците се разделят на две групи, като задачата на всяка група е да подредят пъзел, свързан с темата на урока.

Социални умения: развива умения да:

- слуша текст, наблюдава и описва (растения и животни);
- общува свободно и да изгражда принадлежност към групата;
- спазва правила за опазване на природата и животните.

Междупредметни връзки: околна среда, български език и литература, изобразително изкуство.

Дейност на ресурсния учител или др. специалист в урока: ресурсният учител, съвместно с класния ръководител, планира задачите и подготвя индивидуалния работен лист за ученика със СОП. Систематизира въпросите за дискусията и осигурява подходящи нагледни материали. Подготвя материалите за практическата работа на ученика. Подкрепя ученика със СОП по време на груповата и индивидуалната дейност. При нужда подпомага и останалите деца, като съдейства за създаване на приятелски и толерантни отношения в класната стая. Дава предложения за подходящи задачи за домашна работа.

Материали, помощни средства и технологии: компютър, мултимедия, интерактивна дъска, Речник на новите думи: водни басейни, животински организми, растителни организми.

Домашна работа: да довърши рисунката от Задача № 3 и да се опита да запомни информацията от Задача № 2 от индивидуалния работен лист.

Тема: *Животът във водата*

Задача № 1. Разгледай внимателно животинските видове. Групирай ги чрез ограждане: животински видове, които обитават морето и животински видове, които обитават реките и езерата.

Задача № 2. Запомни! Водораслите нямат корени, стъбло и листа. Те обитават солени или сладководни басейни. Водната лилия има широки листа, които плават над повърхността на водата. Папурът не е изцяло потопен във водата. Големите риби се хранят с по-малките и с някои растения. Щъркелите напускат местата, където водата, почвата и въздухът са замърсени от хората.

Задача № 3. Нарисувай морско дъно, като преди това помислиш какви цветове ще използваш – топли или студени!